

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА

ФАКУЛЬТЕТ ІСТОРІЇ, ПОЛІТОЛОГІЇ ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

КАФЕДРА МІЖНАРОДНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

МЕДІАФОРУМ

Випуск V

Збірник наукових праць

***Аналітика, прогнози,
інформаційний менеджмент***

***Чернівці
2017***

УДК [327:316.776](08)
ББК 66.07+66.011.1я43
М 442

*Друкується за ухвалою Вченої ради Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича*

*Свідोцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
КВ 21904-11804 Р від 02 листопада 2015 р.*

Рецензенти

Ожеван М.А. – доктор філософських наук, професор
Маркова В.А. – доктор наук із соціальних комунікацій, професор

Редколегія випуску

Фісанов В.П. – доктор історичних наук, професор (головний редактор)
Катеринчук П.М. – кандидат політичних наук, доцент (заступник головного редактора)
Осадица І.С. – кандидат політичних наук, доцент (відповідальний секретар)

Бойко А.А. – доктор наук із соціальних комунікацій, професор
Бурдяк В.І. – доктор політичних наук, професор
Василик Л.Є. – доктор наук із соціальних комунікацій, професор
Давидова І.О. – доктор наук із соціальних комунікацій, професор
Дербеньова Л.В. – доктор філологічних наук, професор
Кравченко С.І. – доктор наук із соціальних комунікацій, професор
Круглашов А.М. – доктор політичних наук, професор
Луцак М.М. – кандидат філологічних наук, доцент
Марусик Т.В. – доктор історичних наук, професор
Поліщук І.О. – доктор політичних наук, професор
Рижков М.М. – доктор політичних наук, професор
Ротар Н.Ю. – доктор політичних наук, професор
Тихомирова Є.Б. – доктор політичних наук, професор
Федуняк С.Г. – доктор політичних наук, професор

М 442 **Медіафорум** : аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент : зб. наук.
праць. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2017. – Вип. 5. – 200 с.
ISSN 2522-4050

П'ятий том збірки містить статті науковців та молодих дослідників, які висвітлюють актуальні питання інформаційного суспільства, зокрема, розвиток засобів масової інформації, а також питання інтеграції України в глобальне інформаційне суспільство. Збірка розрахована на спеціалістів у сфері медіа, держслужбовців, аспірантів, студентів, а також усіх, хто цікавиться сучасними міжнародними інформаційними відносинами та медіакомунікаціями.

В оформленні палітурки видання використано фото Центру урядового зв'язку Великої Британії.

УДК [327:316.776](08)
ББК 66.07+66.011.1я43

Адреса редколегії: Кафедра міжнародної інформації, факультет історії, політології та міжнародних відносин, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, вул. Коцюбинського, 2, м. Чернівці, 58012, тел.: (0372) 525555, E-mail: ivosadtsa@yahoo.com

© Чернівецький національний університет, 2017

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
YURIY FEDKOVYCH CHERNIVTSI NATIONAL UNIVERSITY

COLLEGE OF HISTORY, POLITICAL SCIENCE
AND INTERNATIONAL STUDIES

THE DEPARTMENT OF INTERNATIONAL INFORMATION

MEDIAFORUM

Volume V

Collection of Research Articles

***Analytics, Forecasts,
Information Management***

Chernivtsi
2017

УДК [327:316.776](08)
ББК 66.07+66.011.1я43
М 442

*Published by Academic Council of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
Printed Media Registration Certificate KB 21904-118.04 P4470IIP of November 2, 2015*

Reviewers:

Mykola Ozhevan – Doctor of Science in Philosophy, Professor
Viktoriia Markova – Doctor of Science in Social Communications, Professor

Editorial board

Volodymyr Fisanov – Doctor of Historical Science, Professor (Editor-in-Chief)
Pavlo Katerynychuk – PhD in Political Science, Associate Professor (Deputy Editor-in-Chief)
Ivan Osadtsa – PhD in Political Science, Associate Professor (Executive Secretary)

Alla Boiko – Doctor of Science in Social Communications, Professor
Vira Burdiak – Doctor of Political Science, Professor
Liubov Vasylyk – Doctor of Science in Social Communications, Professor
Iryna Davydova – Doctor of Science in Social Communications, Professor
Lidiya Derbenyova – Doctor of Science in Philology, Professor
Svitlana Kravchenko – Doctor of Science in Social Communications, Professor
Anatoliy Kruglashov – Doctor of Political Science, Professor
Mykola Luchak – PhD in Linguistics, Associate Professor
Tamara Marusyk – Doctor of Historical Science, Professor
Ihor Polishchuk – Doctor of Political Science, Professor
Mykola Ryzhkov – Doctor of Political Science, Professor
Nataliya Rotar – Doctor of Political Science, Professor
Yevheniia Tykhomyrova – Doctor of Political Science, Professor
Serhiy Feduniak – Doctor of Political Science, Professor

М 442 **MEDIAFORUM: Analytics, Forecasts, Information Management: Collection of Research Articles.** – Chernivtsi: Chernivtsi National University, 2017. – Vol. 5. – 200 p.
ISSN 2522-4050

The fifth volume of the collection contains articles of scientists and young researchers revealing current information society issues, i.e. media development, as well as issues of Ukraine's integration into the global information society. The publication is intended to attract interest of experts in media, research workers, civil servants, postgraduates and students and all those who are interested in international information relations and social communications.

On the back cover: photo of the Government Communications Headquarters (GCHQ), United Kingdom.

УДК [327:316.776](08)

ББК 66.07+66.011.1я43

Editorial board address: 2 Kotsiubynskoho St., Chernivtsi, Ukraine, 58012, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, College of History, Political Science and International Studies, Department of International Information, phone: (03722) 52-55-55, E-mail: ivosadtsa@yahoo.com

© Chernivtsi National University, 2017

ЗМІСТ

Передмова	9
------------------------	---

РАКУРСИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ТА БЕЗПЕКОВОЇ ПОЛІТИКИ: ОЦІНКИ ЕКСПЕРТІВ

Дмитро Дубов, Світлана Дубова

Етапи опрацювання проблеми створення системи публічної дипломатії США (1948-1974 роки)	11
--	----

Оксана Звоздецька

Кібербезпека країн Балтії: сучасні виклики та загрози	20
---	----

Володимир Фісанов

Проблема формування засад спільної європейської ідентичності у ФРН і Франції: порівняльні аспекти	35
---	----

Павло Катеринчук, Яна Кибіч

Роль електронних медіа у формуванні політичної свідомості громадян України в кінці 2013 – на початку 2014 рр.	47
--	----

Марина Гринчук

Сучасні методи та технології інформаційного тероризму	64
---	----

5

СУСПІЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ НА ТЛІ ПОЛІТИЧНИХ СТРАТЕГІЙ

Олександр Соснін, Владислав Повидиш

Новітні тенденції у сфері розвитку суспільних комунікацій: освітні, наукові й правові аспекти	76
---	----

Наталія Ротар

Етнонаціональний дискурс Російської Федерації в Автономній Республіці Крим як механізм реалізації політичної стратегії «повернення Криму»	87
---	----

Mykola Luchak, Anna-Maria Luchak

Rethinking Public Sphere to Save American Democracy	100
---	-----

Іванна Макух-Федоркова

Канадська стратегія науково-технічної та інноваційної діяльності як складова частина розвитку інформаційної політики	112
--	-----

Іван Осадца

Вплив інтеграційних намагань на еволюцію партійних систем країн ЦСЄ	126
---	-----

Valentyna Bohatyrets

The Effect of Globalization on Framing a Professional Translator/Interpreter ...	139
--	-----

Зінаїда Зайцева

Наукове товариство ім. Т. Шевченка в академічному інформаційному просторі (1894-1914 рр.)	147
---	-----

РОЗВІДКИ МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ

Вікторія Акульшина

Кібербезпека Фінляндії: правовий та інституційний механізми 158

Роксолана Губата

Використання глобальних мережевих технологій
для ефективного комплектування бібліотечних фондів 166

Олександр Олієвський

Фронтіві будні доби «Великої війни» (на прикладі російської армії) 171

РЕЦЕНЗІЇ

Володимир Фісанов, Олександра Гісса

Світовий порядок «доби» Барака Обами і Дональда Трампа:
еволюція поглядів і рішень

Рец. на: Kissinger H. World Order / Henry Kissinger. – N.Y.:

Penguin Press, 2014. – 420 p. 180

Андрій Кучуран, Іван Осадца

Поле влади як досвід не-домінування

*6 Рец. на: Дин М. Правительность: власть и правление в современных
обществах / Митчелл Дин / пер. с англ. А.А.Писарева; под науч. ред.*

С.М. Гавриленко. – М.: Издательский дом «Дело», 2016. – 592 с. 190

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ 197

CONTENTS

Foreword	10
-----------------------	----

INFORMATION AND SECURITY POLICY RESOURCES: EXPERT EVALUATIONS

Dmytro Dubov, Svitlana Dubova

Stages of Public Diplomacy System Development Issues in the (1948-1974)	11
--	----

Oksana Zvozdetska

Cyber Security of the Baltic States: Current Challenges and Threats	20
--	----

Volodymyr Fisanov

The Issues of the Common European Identity Foundations Forming in Germany and France: Comparative Aspects	35
--	----

Pavlo Katerynychuk, Yana Kybich

The Role of Electronic Media in Shaping the Political Consciousness of the Ukrainians in Late 2013 – Early 2014.	47
--	----

Maryna Hrynychuk

Modern Methods and Technologies of Information Terrorism	64
--	----

SOCIAL COMMUNICATIONS AND POLITICAL STRATEGIES

Oleksandr Sosnin, Vladyslav Povydysh

Recent Trends in the Field of Public Communications Development: Educational, Scientific and Legal Aspects	76
---	----

Nataliya Rotar

Ethnonational Discourse of the Russian Federation in the Autonomous Republic of Crimea as the Mechanism of the Political Strategy “Return of the Crimea” Implementation	87
---	----

Mykola Luchak, Anna-Maria Luchak

Rethinking Public Sphere to Save American Democracy	100
---	-----

Ivanna Makukh-Fedorkova

Canada’s Science, Technology and Innovation (ST&I) Strategy as a Core Constituent of Information Policy Enhancement	112
--	-----

Ivan Osadtsa

Integration Attempts Impact on the Evolution of CEE Countries Party Systems	126
--	-----

Valentyna Bohatyrets

The Effect of Globalization on Framing a Professional Translator/Interpreter ...	139
--	-----

Zinaida Zaytseva

T. Shevchenko Scientific Society in the Academic Information Space (1894-1914)	147
---	-----

WORKS OF YOUNG RESEARCHERS

Viktoriya Akulshyna

Finland's Cyber Security: Legal and Institutional Mechanisms 158

Roksolana Hubata

The Use of Global Network Technologies
for Library Funds Efficient Acquisition 166

Oleksandr Oliyevskyi

Front Everyday Routine of the Great War Period
(the Case of the Russian Army) 171

REVIEWS

Volodymyr Fisanov, Oleksandra Hissa

The World Order of Barak Obama and Donald Trump Presidency: Views and
Decisions Evolution

Kissinger H. World Order / Henry Kissinger. – N.Y.:

Penguin Press, 2014. – 420 p. 180

Andriy Kuchuran, Ivan Osadtsa

8 Power Field as Non-Dominance Experience

Mitchell Dean. Governmentality. Power and Rule

in Modern Society / Second ed. by Mitchell Dean. – London:

SAGE Publications, 2010. – viii, 294 p. 190

ABOUT AUTHORS 197

ПЕРЕДМОВА

П'ятий випуск Збірки наукових праць кафедри міжнародної інформації, який побачив світ у 2017 р., присвячено актуальним проблемам сучасної інформаційної політики та пов'язаним з ним суспільним практикам.

Матеріали збірки поділено на чотири тематичні блоки. У першому розділі вміщено розвідки, де розкриваються важливі аспекти формування системи публічної дипломатії провідних держав Заходу, а також питання впливу електронних медіа на політичну свідомість громадян України. Не менш актуальні проблеми кібербезпеки й протидії інформаційному тероризмові досліджуються у статтях київського й чернівецького експертів.

У другому розділі на фактичному матеріалі проаналізовано новітні тенденції розвитку суспільних комунікацій на глобальному рівні із врахуванням інноваційних освітніх та наукових практик. Авторами розглядаються механізми реалізації політичних стратегій у геополітичному дискурсі, а також у контексті викликів засадам американській демократії після приходу у Білий Дім Дональда Трампа.

Окремі статті збірки міждисциплінарного спрямування із врахуванням сучасних мовних і лінгвістичних практик.

Третій розділ вміщує наукові розвідки молодих науковців, у яких досліджується проблематика правових та інституційних механізмів підтримання кібербезпеки Фінляндії на тлі діяльності неурядових організацій, а також можливості використання мережевих технологій у бібліотечній справі.

І, насамкінець, четвертий розділ запропонованої читачеві збірки включає дві розгорнуті рецензії, по-перше, на проривну книгу австралійського дослідника Мітчела Діна «Правління» (Governmentality), де остання розуміється як комплекс інститутів, процедур, досліджень і аналізів, розрахунків і тактик, котрі дозволяють втілювати специфічну і складну форму влади, основною ціллю якої є населення, формою знання – політична економія, а технічним інструментом – апарати безпеки.

В умовах вибору зовнішньополітичних стратегій і тактичної поведінки держав на початку ХХІ ст., коли народжується нова модель міждержавних стосунків і коли усе стало напрочуд хаотичним, невірним й нетривким, важко уявити собі більш своєчасне дослідження, ніж друга з рецензованих тут книг – праця Генрі Кіссінджера «Світовий порядок». Нас чекає прискіпливий аналіз геополітичного становища держав у сучасному світі на тлі особистого історичного досвіду політика і дипломата. Отже, наш читач... розпочинає і виграє.

Відповідальний редактор
проф. В.П. Фісанов

FOREWARD

The 5th volume of the Collection of Research Articles of the Department of International Information which was published in 2017 is dedicated to current issues of the information policy and related to them social practices.

The Collection contains four blocks (chapters). The first one contains papers that reveal important aspects of the public diplomacy system formation in leading Western states as well as the issues of the e-media impact on the Ukrainian citizens' consciousness. The articles of experts from Kyiv and Chernivtsi disclose cybersecurity issues and information terrorism counter-fighting.

The papers in the second chapter analyze new tendencies in global social communication development taking into consideration innovative educational and research practices. The authors discuss mechanisms of political strategy developments in geopolitical discourse and challenges to the American democracy principles after Donald Trump won the US presidential elections.

Some articles are of interdisciplinary character and discuss current language and linguistic practices.

10 — The third chapter contains articles of young researchers who explored the issues of legal and institutional mechanisms for maintaining cybersecurity in Finland on the background of NGO activities, as well as the possibility of using network technologies in librarianship.

And, finally, chapter 4 of the current collection includes two expanded reviews. The first one is *Governmentality*, a breakthrough book by Mitchell Dean, an Australian researcher. The notion of governmentality is understood as a set of institutions, procedures, findings and analyses, calculations and tactics that allow introducing specific and complicated form of government, which main goal is population, form of knowledge – political economy, and the tool – security authorities.

While the states are choosing foreign policy strategies and tactical behavior in the early 21st century, when a new model of interstate relations is appearing and when everything became surprisingly chaotic, incorrect, and unstable, it is difficult to imagine a more timely study, then the second reviewed book, *World Order* by Henry Kissinger. We will get acquainted with a thorough analysis of geopolitical positions of the states in a modern world based on personal historical experience of the American politician and diplomat. So, our reader makes the first move... and wins.

Volodymyr Fisanov
Professor, Editor-in-chief

**РАКУРСИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ТА БЕЗПЕКОВОЇ ПОЛІТИКИ:
ОЦІНКИ ЕКСПЕРТІВ**

УДК: 327.82

© Дмитро Дубов,
© Світлана Дубова

**ЕТАПИ ОПРАЦЮВАННЯ ПРОБЛЕМИ СТВОРЕННЯ
СИСТЕМИ ПУБЛІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ США (1948-1974 роки)¹**

Стаття присвячена окремим питанням розбудови системи публічної дипломатії Сполучених Штатів Америки в період з 1948 по 1974 років. Проаналізовано ключові публічні та не публічні документи урядових структур США (Консультативної комісії США з інформації, Консультативної комісії США з публічної дипломатії та Комісії Мерфі) в яких зачіпалась проблематика публічної дипломатії. Із використанням розсекречених документів Центрального Розвідувального Управління, конкретизовано окремі етапи становлення публічної дипломатії в США. Подано огляд основних організаційних змін в системі державних органів які відповідали за реалізацію завдань в сфері публічної дипломатії. Акцентовано увагу на необхідності вивчення досвіду США в процесі розбудови системи стратегічних комунікацій України.

Ключові слова: комунікації, стратегічні комунікації, публічна дипломатія, США, ЦРУ.

**Этапы осмысления проблемы создания системы публичной
дипломатии в США (1948-1974 гг.)**

Статья посвящена отдельным вопросам построения системы публичной дипломатии Соединенных Штатов Америки в период с 1948 по 1974 годы. Проанализированы ключевые публичные и не публичные документы правительственных структур США (Консультативной комиссии США по информации, Консультативной комиссии США по публичной дипломатии и Комиссии Мерфи) в которых оговаривалась проблематика публичной дипломатии. С использованием рассекреченных документов Центрального Разведывательного Управления

---

¹ Для цитування: Дубов Д., Дубова С. Етапи опрацювання проблеми створення системи публічної дипломатії США (1948-1974 роки) // Медіафорум : аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент: збірка наукових праць. Чернівці: Чернівецький національний університет, 2017. Том 5. С. 11-19.

конкретизовано окремі етапи встановлення публічної дипломатії в США. Подан обзор основних організаційних змін у системі державних органів, які відповідали за реалізацію завдань у сфері публічної дипломатії. Акцентовано увагу на необхідності вивчення досвіду США в процесі побудови системи стратегічних комунікацій України.

Ключевые слова: комунікації, стратегічні комунікації, публічна дипломатія, США, ЦРУ.

Stages of thinking in the United States the problem of creating a system of public diplomacy (1948-1974 years)

This article is devoted to individual questions of development of the system of public diplomacy the United States in the period from 1948 to 1974. Analyzes key public and not public documents the US government (United States Advisory Commission On Information, U.S. Advisory Commission on Public Diplomacy and The Murphy Commission) which touched issues of public diplomacy. Using declassified Central Intelligence Agency documents, specified separate stages of public diplomacy in the US. The review of organizational changes in the public bodies responsible for the implementation of tasks in the field of public diplomacy. The attention to the need to examine the US experience in the development of strategic communications systems Ukraine.

Keywords: communication, strategic communication, public diplomacy, the US CIA.

Актуальність теми. Українська держава активно перебудовує свою практику комунікування. Цей процес відбувається не лише у внутрішній сфері комунікацій між Урядом та суспільством, але й на зовнішній арені. Останнє додатково обумовлюється інформаційною агресією, яка розгорнута сьогодні РФ. В межах пошуку відповіді на цей виклик Україна розпочала процес побудови системи стратегічних комунікацій та всієї зовнішньополітичної діяльності. 22 вересня 2015 року між Україною та НАТО було підписано Дорожню карту Партнерства у сфері стратегічних комунікацій, а Апарат РНБО України підготував і затвердив План заходів із її реалізації. До практичних кроків із розбудови системи стратегічних комунікацій активно долучились Міністерство оборони України, Міністерство інформаційної політики України, Міністерство закордонних справ України

та інші міністерства та відомства [1]. Національним інститутом стратегічних досліджень було проведено функціональний аналіз сфери стратегічних комунікацій [2].

Указом Президента України від 24 вересня 2015 року №555 було затверджено нову редакцію Воєнної доктрини України. У зазначеному документі «стратегічні комунікації» визначаються як «скоординоване і належне використання комунікативних можливостей держави - публічної дипломатії, зв'язків з громадськістю, військових зв'язків, інформаційних та психологічних операцій, заходів, спрямованих на просування цілей держави» [3]. Тим самим, публічна дипломатія була визначена в якості однієї з важливих складових всієї системи стратегічних комунікацій держави. Водночас, реальна практика реалізації публічної дипломатії в Україні і сьогодні залишається неоднозначною та не завжди ефективною. В цьому сенсі дослідження міжнародного практичного досвіду побудови публічної дипломатії, порядку реалізації заходів в її межах, організаційної структури – все це має важливе значення для створення дійсно ефективною та дієвою системи і української публічної дипломатії.

На сьогоднішній день США мають одну з найбільш потужних систем публічної дипломатії в світі. Крім неформалізованих традицій в цій сфері, ця система чітко інституціолізована, налагоджені організаційні зв'язки, є тривала історія реалізації заходів. Дослідження такого досвіду є важливим і для українських реалій. І хоча дослідження з цього приводу вже здійснювались (наприклад [4]), але постійне розкриття окремих таємних документів ЦРУ США більш повно висвітлюють як процес створення цієї системи та задіяних в цьому процесі учасників, так і характер пріоритетів діяльності та механізмів реалізації публічної дипломатії в цей період. І хоча безпосередня розбудова системи публічної дипломатії припадає здебільшого на початок-середину 80-х років 20-го сторіччя, однак до цього моменту США пройшли досить складний етап усвідомлення необхідності побудови цієї системи, розуміння її смислової наповненості та утвердження конкретних механізмів управління такою системою.

Аналіз останніх досліджень. Незважаючи на значну традицію застосування елементів публічної дипломатії в практичній зовнішньополітичній діяльності держав, українські науковці все ще здійснюють лише окремі дослідження з даної тематики. Передусім, це С.Гуцал, Т.Черненко, В.Руднева, В.Чорний, О.Тотовицька, Г. Почеп-

цов, В. Королько, В. Крутько, Є. Тихомирова, О. Шевченко. Водночас досвід США (особливо на окремих історичних етапах) залишається слабо висвітленим у вітчизняних наукових працях.

Метою статті є дослідження особливостей опрацювання проблеми створення системи публічної дипломатії в США у період з 1948 по 1974 рік (період, коли з'явилися найбільш критичні урядові документи щодо усвідомлення необхідності розбудови публічної дипломатії США).

Виклад основного матеріалу. Вважається, що вперше термін «публічна дипломатія» вжив у 1965 р. Е. Гулліон (Edmund Gullion) у зв'язку із заснуванням Центру публічної дипломатії ім. Едварда Р. Мерроу» [5, с. 162], і визначався він як «діалог із найбільш значущих питань міжнародних відносин між представниками експертного середовища та громадянського суспільства різних країн».

14

На офіційному ж рівні простежити час появи даного поняття в США складніше. В аналізованих документах це поняття зустрічається і раніше означеного строку. Зокрема, в доповідній записці ЦРУ «Поточна позиція СРСР щодо роззброєння» [6] від 20 лютого 1957 року вказується, що «за останні два роки СРСР також проголосили власні односторонні заходи з роззброєння із явною ціллю здійснити тиск на суспільну думку західних урядів для зменшення видатків на озброєння за відсутності міжнародної угоди. Ця публічна дипломатія та пропаганда заради формальної угоди...». Судячи з того, що «публічна дипломатія» була вжита без додаткових пояснень, можна припустити, що до того моменту цей термін був вже у загальному вжитку (принаймні на рівні ЦРУ) та розумівся більш менш однозначно.

На офіційному рівні тематика публічної дипломатії в США активно розвивається принаймні з 1948 року. Зокрема, в 1948 році було прийнято «United States Information and Educational Exchange Act of 1948» [7] яким було утворено одразу дві структури, котрі опікувались питаннями публічної дипломатії. Перша – Консультативна комісія США з інформації (United States Advisory Commission On Information, USACI). Другою структурою була Консультативна комісія США з освітніх обмінів (United States Advisory Commission on Educational Exchange). Метою обох, у відповідності до закону, було «формувати та рекомендувати для Держсекретаря політику та програми щодо положень цього закону» [7]. Метою ж цього закону було

визначено в ст.2 наступним чином: «забезпечити уряду США можливість просувати ліпше розуміння США в інших країнах, а також поліпшити порозуміння між людьми США та людьми в інших країнах».

Новостворені Комісії мали надавати звіти для Держсекретаря, а також піврічні звіти для Конгресу щодо стану реалізації питань, які відносились до їх зони відповідальності. Перший такий звіт від Комісії з інформації було подано до Конгресу у березні 1949 року [8]. Він стосувався двох великих блоків: як більш ефективно використовувати ключові канали комунікації (радіо, візуальні матеріали, особисті контакти та американські книги і журнали), а також містив докладний опис тих інформаційних програм, які США здійснювали в інших країнах. Починаючи з 1954 року Комісія перейшла на річні звіти. До певної міри це пов'язано із тим, що в серпні 1953 року було утворено Інформаційне агентство США (United States Information Agency, USIA) яке мало «консолідувати всю закордонну інформаційну діяльність Уряду США в межах однієї програми» [9]. Це агентство проіснувало до 1999 року коли його функціональні обов'язки було розподілено між декількома структурами.

В 1977 році внаслідок прийняття «United States International Communications Agency Reorganization, 1977–1978», і USIA, і USIS, і Бюро з освітніх та культурних відносин були реорганізовані у єдину структуру – Агентство США з міжнародних комунікацій (United States International Communications Agency, USICA). З цього приводу новопризначений очільник USICA (він же був і керівником USIA до 1977 року) відзначив: «Інформаційної агенції США більше немає. Інформаційного сервісу США більше немає. Бюро з освітніх та культурних відносин більше немає... В нас є нове агентство, єдине агентство, інтегроване агентство. Ця реальність має керувати нашою політикою, нашими програмами, нашими відносинами з іншими» [10].

USICA проіснувала до жовтня 1982 року, коли Р.Рейган своїм Указом 12388 (Executive Order 12388) постановив перейменувати USICA знов у USIA не змінюючи їх нових повноважень [11]. Такий стан залишався без змін до 1999 року, коли було вжито окремі заходи з реформування системи зовнішнього інформування. Варто відмітити, що у відповідності до United States International Communications Reform Act of 2014 [12] USICA була створена знову.

Сама ж Комісія з інформації (як і Консультативна комісія США з освітніх обмінів) проіснували до 1977 року, коли були ліквідовані, а

їх функції перейшли до єдиної Консультативної комісії з міжнародних комунікаційних, культурних та освітніх відносин (United States Advisory Commission On International Communication, Culture and Education Affairs, ICCEA Advisory Commission) яка була створена 1 квітня 1978 року (одночасно з USICA). 1 жовтня 1979 року внаслідок прийняття «Department of State Authorization Act» [13], не змінюючи цілей Комісії, було змінено її назву (яка зберігається і понині) – Консультативна комісія США з публічної дипломатії - U.S. Advisory Commission on Public Diplomacy [14]. Однак і до 1979 року було вже здійснено чимало кроків для того, щоби «публічна дипломатія» закріпилась як самостійне поняття в сфері інформаційних відносин та дипломатії. Перші обговорення щодо майбутнього публічної дипломатії (саме як окремої сфери) США відбулися у 1968 році – тоді відбувся [15] симпозіум «Майбутнє публічної дипломатії США», на якому виступив глава Комісії з інформації Ф.Стентон (Frank Stanton). У своєму виступі він, презентуючи чергову 23-у доповідь Комісії, відзначив чотири нових ідеї, які в ній обстоюються.

16

— Перша – «Новий напрям», під яким мається на увазі необхідність відмовитись від думки про те, що ті знання, які США мали про світ після завершення Другої світової війни все ще затребувані: «світ рухається вперед; швидше ніж ми». Друга – «Новий вимір», яка стосується організаційних змін: «ми почали поствоєнний період фактично без програми зовнішніх публічних відносин. Хоча сьогодні їх вже декілька. Але сьогодні частина їх підпорядкована Президенту, частина Держсекретарю, частина Директору USIA, а ще частина іншим урядовим агенціям. Час зібрати їх разом».

Третя – «Новий обов'язок». Мова йде про те, що до того моменту основною функцією USIA було «розповсюджувати» інформацію. Однак тепер їм пропонується «слухати». Але не тільки USIA має слухати зовнішній світ, але USIA мають бути почутими і всередині країни, зокрема в урядових структурах. Тобто вони мають стати чинниками, які формують зовнішню політику як таку. І, нарешті, четверта ідея – «Новий акцент». Мається на увазі, що не варто більше очікувати, що просто повідомити позицію Уряду США через медіа буде достатнім для формування правильного сприйняття. Треба посилювати особисті контакти та зустрічі на всіх рівнях – між офіційними особами, між офіційними особами та людьми та між людьми.

Сам звіт Комісії з інформації за 1968 рік [16, с.2-3] не просто розкриває ці пункти – він дає, фактично, вичерпний перелік того, що і сьогодні входить до сфери відповідальності публічної дипломатії: культура та освіта; обміни; бібліотеки та інформаційні центри; місцеві/корінні (indigenous) організації; репрезентація країни; взаємодія з місцевою пресою; робота з іноземними журналістами загалом; розвиток Voice of America; міжнародні виставки. Цікаво, що навіть незважаючи на назву заходу («Майбутнє публічної дипломатії США») в самому звіті це поняття не згадується. Воно з'являється лише в наступному звіті цієї Комісії – за 1969 рік, при цьому без специфічних пояснень і лише в останньому реченні документу: «Комісія рекомендує... визнати публічну дипломатію важливою частиною міжнародних відносин» [17].

Питання публічної дипломатії знов постало на порядку денному в межах діяльності Комісії з організації діяльності уряду щодо здійснення зовнішньої політики (Commission on Organization of the Government for the Conduct of Foreign Policy) або так званої Комісії Мерфі (The Murphy Commission). Метою Комісії, яка була утворена в 1972 році Конгресом США, було «дослідження та розслідування організацій, методів операцій та спроможностей всіх департаментів/управлінь, агентств... приймати участь у формуванні та впровадженні зовнішньої політики США». В 1975 році Комісія підготувала великий звіт про результати своєї діяльності, де публічна дипломатія офіційно не згадується. Але в один з розсекречених документів 1974 року, який відображає результати перемовин двох членів цієї комісії – виконавчого директора Д.Вілкокса (Francis O. Wilcox) та його заступника Ф.Хоу (Fisher Howe), – присвячений саме цьому питанню. Зокрема, Д.Вілкокс відмічає, що він «особливо задоволений роботою, яка йде у всіх чотирьох підкомітетах Комісії: Конгрес, міжнародна економіка, публічна дипломатія (включно з діяльністю USIA, культурними відносинами тощо) та національної безпеки (включно з питаннями розвідки)» [18]. І тому до певної міри показовим є той факт, що питання публічної дипломатії (так само як всіх його компонентів) так і не знайшло відображення у вже згаданому фінальному звіті Комісії. Можна припустити, що до певної міри це пов'язано з тим, що в подальшому майже вся стратегічна діяльність відійшла до сфери не публічних (втаємничених) рішень.

Висновки. Система публічної дипломатії США формувалась під впливом рекомендацій низки урядових структур, передусім: Консультативної комісії США з інформації, Консультативної комісії США з освітніх обмінів, Консультативної комісії США з публічної дипломатії. Їх звіти містили критичний огляд спроможності США до здійснення публічної дипломатії у повоєнний період. В цей же період формуються і основні структури, які відповідали за реалізацію завдань в сфері публічної дипломатії США – спочатку, Інформаційне агентство США, а потім - Агентство США з міжнародних комунікацій. Аналіз документів визначеного в меті історичного періоду свідчить, що в багатьох випадках публічна дипломатія розумілась авторами таких документів як хоч і поліаспектна діяльність, але в більшості своїй пов'язана лише із іно-мовленням та культурними обмінами. Лише після 1964 року сутнісне наповнення поняття починає істотно розширюватись і до нього додаються нові елементи.

Джерела та література:

18

1. Петров В.В. Щодо становлення системи стратегічних комунікацій органів державної влади у контексті розвитку відносин з НАТО // Стратегічні пріоритети.- №4 (41). – 2016. – С.24-29.

2. Дубов Д.В., Баровська А.В. Функціональний аналіз сфери стратегічних комунікацій (скорочена версія) // Стратегічні пріоритети. – №4 (41). – 2016. – С.105-112.

3. Указ Президента України №555/2015 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/5552015-19443>

4. Черненко Т.В. Сучасний вимір публічної дипломатії в системі стратегічних комунікацій // Стратегічні пріоритети. – №4 (41). – 2016. – С.64-71.

5. Гуцал С. Публічна дипломатія та стратегічні комунікації: визначення концептуальних основ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/viewFile/2769/2473

6. The Current Soviet Position On Disarmament (CIA-RDP 79T00937A000500 030050-0) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP79T00937A000500030050-0.pdf>

7. United States Informational and Educational Exchange Act of

1948 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.state.gov/documents/organization/177574.pdf>

8. First Semiannual Report by the US Advisory Commission on Information to the Congress [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.state.gov/pdcommission/reports/174020.htm>

9. U.S. Information Agency (RG 306) [Электронный ресурс]. – Режим до-ступу: <https://www.archives.gov/research/foreign-policy/related-records/rg-306.html>

10. Remarks by the Director of the International Communication Agency (Reinhardt) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1977-80v30/d125>

11. Executive Order 12388 – United States Information Agency [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.reaganlibrary.archives.gov/archives/speeches/1982/101482e.htm>

12. H.R.4490 - United States International Communications Reform Act of 2014[Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.congress.gov/bill/113th-congress/house-bill/4490>

13. S.210 – An act to establish a Department of Education, and for other purposes [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.congress.gov/bill/96th-congress/senate-bill/210>

14. Decisions of the Comptroller General of the United States, Volume 61 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://books.google.com.ua/books/about/Decisions_of_the_Comptroller_General_of.html?id=mKi2vNCX9QcC&redir_esc=y

15. Before the House Foreign Affairs Subcommittee on International Organizations and Movements. Symposium on “The future of U.S. Public Diplomacy” (CIA-RDP80M01048A000300200009-0) [Электронный ре-сурс]. – Режим доступа : <https://www.cia.gov/library/readingroom/>

16. 23d Report to the Congress on the information, educational and cultural programs administered by the United States Information Agency (February 14, 1968) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.state.gov/documents/organization/175309.pdf>

17. 24th Report of U.S. Advisory Commission on Information [Елек-тронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.state.gov/documents/organization/175663.pdf>

18. Memorandum of conversation (CIA-RDP80M01133A0009001600 09-4) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.cia.gov/library/readingroom/>

КІБЕРБЕЗПЕКА КРАЇН БАЛТІЇ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ЗАГРОЗИ¹

Стаття присвячена аналізу правових та інституційних механізмів забезпечення кібернетичної безпеки країнами Балтії в умовах сучасних викликів і загроз міжнародній безпеці. Серед них найбільше занепокоєння викликають зростаючі масштаби інформаційного тероризму, кібератак, кіберзлочинності, зростаюча агресивність зовнішньої політики Росії, та ведення нею асиметричних війн.

В дослідженні охарактеризовано кібербезпекові стратегії Естонії, Литви та Латвії, діяльність відповідальних органів, а також спільні дії цих країн щодо зміцнення захисту кіберпростору регіону.

Ключові слова: кіберпростір, кібератаки, кібербезпека, країни Балтії.

20 Кибербезопасность стран Балтии: современные вызовы и угрозы

Статья посвящена анализу правовых и институциональных механизмов обеспечения кибернетической безопасности странами Балтии в условиях современных вызовов и угроз международной безопасности. Среди них наибольшее беспокойство вызывают растущие масштабы информационного терроризма, кибератак, киберпреступности, растущая агрессивность внешней политики России, и ведения ею асимметричных войн.

В исследовании охарактеризованы стратегии кибербезопасности Эстонии, Литвы и Латвии, деятельность ответственных органов, а также совместные действия этих стран по укреплению защиты киберпространства региона.

Ключевые слова: киберпространство, кибератаки, кибербезопасность, страны Балтии.

Baltic cybersecurity: new challenges and threats

The body of the article goes on to discuss effective legal and institutional framework to ensure and strengthen cyber security in the Baltic region with

---

¹ Для цитування: Звоздецька О. Кібербезпека країн Балтії: сучасні виклики та загрози // Медіафорум : аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент: збірка наукових праць. Чернівці: Чернівецький національний університет, 2017. Том 5. С. 20-34.

regard to modern challenges, threats and vulnerability of the international security. Noteworthy, the potential threats posed by cyber terrorism, cyber attacks, cyber-crime are daunting, as well as Russia's pushing its foreign policy in increasingly aggressive ways and its asymmetric warfare.

The study described cyber security strategy of Estonia, Latvia and Lithuania, delves into responsible authorities performing their functions, as well as joint efforts of these countries to enhance and strengthen protection of cyberspace region.

Keywords: cyberspace, cyber attacks, cyber security, the Baltic countries.

Постановка проблеми. Еволюція і широкий доступ до інформаційних технологій надають нові можливості для маніпулювання і задоволення нездорових амбіцій. Зростає кількість політично мотивованих кібернетичних інцидентів, спрямованих проти безпеки держав, включаючи їх збройні сили. Колишній Президент Естонії Тоомас Хендрік Ільвес підкреслив, що «кібербезпека не знає географії, і ми не можемо вирішити цю проблему поодиночі» [17, с. 63].

Виокремлюють три ключові чинники, що вимагають покращення кібербезпеки у глобальному масштабі. Повсюдна широкосмугова мережа, бізнес і суспільство, орієнтовані на інформаційні технології (ІТ), та соціальна стратифікація навичок використання ІТ змінюють традиційне середовище ІТ з централізованим контролем та управлінням на відкритий світ, де всі користуються багатьма пристроями, із розмитими межами між діловим та особистим. Водночас багато ділових операцій уже позбавлені нецифрових (паперових або очних) альтернатив. Такі зміни супроводжуються появою на світовому ринку нового покоління користувачів та пристроїв. Це нове покоління має кардинально інше бачення безпеки і більш схильне до переважаючої довіри та розповсюдження ідей в чисельних соціальних мережах, платформах для обміну та наданні інноваційних послуг.

На Думку Директора Центру передових технологій з кібероборони НАТО Полковника Ільмара Тамма, для забезпечення ефективної кібернетичної оборони необхідно завжди бути в курсі щодо рівня реальної загрози і небезпеки, тобто того, що військові називають «загальною оперативною картиною», так само як і підтримувати здатність визначати тенденції на підставі досвіду і спостережень. Отже, навіть теоретично, підготовка оборони проти кібернетичного нападу є найбільш складним завданням [27, с. 8].

Для боротьби з кіберзлочинністю та кібератаками багато урядів та установ запустили ініціативи в галузі кібербезпеки, починаючи з настанов і стандартизації та закінчуючи комплексним законодавством і регуляторними актами [1].

Інформаційна та гібридна війна РФ проти України привернула увагу всіх країн, але особливий інтерес вона викликала у країн Східної Європи, оскільки вони виразно відчують таку ж вразливість до зовнішніх дій у власних фізичному, інформаційному та віртуальному просторах. Особливу увагу на цю ситуацію звернули всі сусіди Росії: Латвія, Литва, Естонія, Польща, а також Білорусія і Казахстан. Тому, на сьогодні є актуальним та необхідним для України вивчення досвіду країн Балтії в сфері кібербезпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика статті частково досліджувалась в роботах таких вітчизняних науковців як О. Запорожець [25], М. Замікула [24] та А. Баровська [19], які розглядають політику ЄС та НАТО в сфері інформаційної безпеки.

22

Мета статті. Проаналізувати правові та інституційні аспекти захисту кіберпростору Естонією, Латвією та Литвою, а також спільні кроки для зміцнення регіональної кібербезпеки.

Виклад основного матеріалу. Рівень участі держав у сфері кібербезпеки дозволяє оцінити Глобальний індекс кібербезпеки (ГІК (Global Cybersecurity Index)), який є дітищем колективного партнерства між ABI Research¹ і Міжнародним союзом електрозв'язку (МСЕ), і спрямований на те, щоб вивести питання кібербезпеки в число пріоритетів національних стратегій різних країн.

Індекс був повністю визнаний на Повноважній конференції МСЕ в Пусані і включений до Резолюції 130 (Ред. Пусан, 2014 г.) «Посилення ролі МСЕ в зміцненні довіри і безпеки при використанні інформаційно-комунікаційних технологій». Зокрема, Державам-членам запропоновано «підтримати ініціативи МСЕ в сфері забезпечення кібербезпеки, в тому числі за допомогою використання Глобального індексу кібербезпеки (ГІК), з метою заохочення стратегій урядів і спільного використання інформації про діяльність в різних галузях і секторах» [4, с. 254].

---

¹ ABI Research – це компанія, що займається дослідженням ринку, зокрема, глобальних ринків технологій, методами складання кількісних прогнозів і аналізу найважливіших показників і тенденцій.

Створений на основі Глобальної програми кібербезпеки МСЕ [2], ГІК оцінює рівень зобов'язань в п'яти сферах: правові, технічні, організаційні заходи, розвиток потенціалу та міжнародне співробітництво. Результатом став індекс на рівні окремих країн і глобальний рейтинг готовності системи кібербезпеки.

Метою ГІК є створення загальної картини того на якому рівні знаходяться країни в справі забезпечення національної кібербезпеки. Над проектом ГІК з 2014 р. працювали Бюро розвитку електрозв'язку (БРЕ), зокрема, Відділ кібербезпеки і додатків ІКТ (СҮВ), і ABI Research. СҮВ виступав в якості координатора і власника проекту, а ABI Research використовував свої експертні знання для розробки стратегії, аналізу діяльності конкурентів, планування бізнесу, оцінки технологій і галузевого порівняльного аналізу в процесі реалізації проекту. Естонія за даними цього звіту знаходиться на 5 місці в глобальному рейтингу, поряд з такими країнами як Німеччина, Японія, Великобританія та Індія. Латвія разом з Туреччиною та Швецією оцінюється в 7 балів; Литва – 14 балів – на рівні Китаю, Бельгії, Нігерії, Судану [3, с. 1-2].

Отже, найбільш розвинутою і захищеною серед країн Балтії є Естонія, яка за 2016 р. визнана країною з найбільш вільною економікою ЄС, і шоста в цій номінації в світі. Естонія – це держава з найнижчим державним боргом в Європі, і збалансованим державним бюджетом, стала першою державою в світі, яка просуває ідею світу без кордонів, зокрема, в 2014 р. ввела е-громадянство (e-residency). Країна з розвиненим е-урядуванням, в якій громадяни отримують більше 3300 послуг, що надаються державою, перша в світі за кількістю стартапів в перерахунку на душу населення [18, с.58-59].

Для посилення кібербезпеки 8 травня 2008 р. урядом Естонії затверджено «Стратегію кібербезпеки на 2008-2013 рр.» [10]. Стратегічними цілями Естонії у сфері кібербезпеки є створення багаторівневої системи безпекових заходів; розширення компетенції та обізнаності громадян країни з питань інформаційної безпеки; правове регулювання питань кібербезпеки; зміцнення позиції Естонії як однієї з країн-лідерів у міжнародній співпраці в сфері кібербезпеки. При створенні багаторівневої системи безпекових заходів пріоритетне значення надається захисту критичної інформаційної інфраструктури, розробці і впровадженню заходів безпеки та організаційному співробітництву.

Для зміцнення організаційного співробітництва передбачено реалізацію таких заходів, як створення Ради з кібербезпеки у Комітеті з питань безпеки естонського уряду, уповноваженого втілювати у життя Стратегію кібербезпеки; визначення повноважень структурного підрозділу Міністерства економіки і комунікацій, що відповідає за безпеку державних інформаційних систем; вдосконалення методів оцінки ризиків, розроблених міністерствами та використання цих методів в сфері кібербезпеки; створення експертної робочої групи, уповноваженої виявляти прогалини в інформаційній безпеці, визначати необхідні ресурси для оновлення безпекових заходів та обмінюватися оперативною інформацією тощо [10].

В 2014 р. прийнято новий документ «Стратегію кібербезпеки на 2014-2017 рр.» [8]. Ця стратегія продовжує реалізацію багатьох цілей, покладених в Стратегію 2008 р., проте, була доповнена сучасними загрозами та потребами, які не були охоплені попереднім документом.

24

Чотирирічна мета стратегії кібербезпеки полягає в збільшенні можливостей в сфері кібербезпеки і підвищення рівня поінформованості населення про кіберзагрози, забезпечуючи тим самим безпеку кіберпростору. Загальна вартість реалізації заходів, передбачених в стратегії приблизно була оцінена в 16 млн. євро [11, с.18].

Основними способами підвищення компетентності в сфері кібербезпеки визначено організацію навчань (тренінгів) з питань кібербезпеки та проведення досліджень. Сюди відноситься, зокрема, встановлення вимог до знань у сфері інформаційної безпеки та кіберзахисту для робітників державного і приватного секторів та впровадження відповідної системи оцінювання; підвищення рівня підготовленості до кризових ситуацій у державному та приватному секторах тощо.

Розробка і впровадження політики інформаційної безпеки належить до компетенції Міністерства економіки та комунікацій, а точніше таких його структурних підрозділів, як Департамент державної інформаційної системи [29] та Естонський центр інформатики.

З 1 червня 2011 р. Естонський центр інформатики був реорганізований в Управління інформаційної системи Естонії (Estonian Information System's Authority (EISA)) [30], яке допомагає організаціям приватного та державного сектору підтримати безпеку своїх інформаційних систем та захистити критичні інфраструктури; цей орган має також право нагляду.

Управління інформаційної системи Естонії включає в себе ряд підрозділів, які комплексно забезпечують кібербезпеку країни. Зокрема, Департамент з захисту критичних інформаційних інфраструктур (Critical Information Infrastructure Protection CIIP), Центр обміну документами (About document exchange centre (DEC)), - інформаційна система, що забезпечує загальну центральну службу обміну документами для різних систем управління документами (DMS), Інфраструктура відкритих ключів (Public Key Infrastructure PKI), що забезпечує безпечну цифрову аутентифікацію і цифрові підписи, IT-інфраструктура (IT Infrastructure) забезпечує, щоби основні інформаційні послуги держави були доступні навіть в разі форс-мажору.

З 2006 року в Естонії працює Комп'ютерна група швидкого реагування (CERT Estonia) – організація, відповідальна за управління безпековими інцидентами у комп'ютерних мережах домену «.ee». Комп'ютерною групою швидкого реагування Естонії надаються такі послуги: прийняття повідомлень про інцидент; аналіз інциденту; надання допомоги у реагуванні на інцидент; координація дій з реагування на інцидент; інформування Інтернет-користувачів про атаки, віруси, «хробаків», «троянів» в мережах домену першого рівня «.ee» та сповіщення про вразливі місця, виявлені у найбільш популярних в Естонії системах і додатках. В країні також функціонує декілька неурядових організацій, які роблять свій внесок у зміцнення інформаційної безпеки держави [5].

Окрім цього, у Брюсселі 14 травня 2008 р. був підписаний меморандум про створення в Естонії (м. Таллінн) міжнародного Центру передових технологій з кібероборони НАТО, з розташуванням його штаб-квартири у Таллінні і надання йому статусу міжнародної військової організації. Завдяки його потужностям Естонія стала однією з найбільш захищених від кібератак країною в ЄС. У сучасних умовах у роботі вказаного центру беруть участь 16 європейських країн.

Фінансування Центру здійснює не власне НАТО, а лише окремі держави-члени Альянсу, які є спонсорами проекту та учасниками його діяльності. Естонська Республіка, як держава, на території якої розташований Центр, фінансово забезпечує його інфраструктуру та адміністративні витрати, у той час як інші країни-учасники відповідають за заробітну платню та витрати на проживання власних експертів та роблять внески у спільний бюджет Центру. Також Центр відкритий для налагодження партнерських відносин з державами,

які співпрацюють з Альянсом, вищими навчальними закладами та дослідницькими інститутами, але такі партнери не користуються правами націй-спонсорів та, звичайно, не мають права голосу у керівних органах Центру. Робота центру поділяється на три напрямки: право і принципи, технології та стратегія [24, с. 57].

26 — Основоположними документами, що визначають політику Латвії у сфері кібербезпеки, є Концепція національної безпеки 2011 р. та Стратегія кібербезпеки Латвії 2014-2018 рр. [9]. В Стратегії зазначається, що при реалізації політики кібербезпеки, використовуються наступні принципи – розвиток, співпраця, відповідальність і відкритість. Сучасне суспільство використовує ІКТ більш широко ніж отримання інформації та її обробка і створює нові і широкодоступні інструменти для самовираження, зручні і різноманітні засоби спілкування та платформи, що використовуються для отримання послуг. В цілому 75,8% жителів Латвії користуються Інтернетом, кількість електронних угод в найбільших банках Латвії перевищує 90% від загальної кількості угод, і більше 25% послуг державних установ доступні в електронному вигляді [9]. В Стратегії для визначення кібербезпеки наводиться поняття, що було сформульовано в Рекомендації Міжнародного союз електрозв'язку МСЕ-Т Х.1205, яка була прийнята у 2010 р.: «Кібербезпека це набір засобів, стратегій, принципів забезпечення безпеки, гарантії безпеки, керівні принципи, підходи до управління ризиками, дії, професійна підготовка, практичний досвід, страхування і технології, які можуть бути використані для захисту кіберсередовища (кіберпростору) [9].

Для того, щоб зменшити кількість випадків, коли за допомогою ІКТ суспільству наносять значні збитки, було визначено пріоритетні напрямки діяльності, які будуть захищати кіберпростір, зокрема: управління та ресурси комп'ютерної безпеки, верховенство закону в кіберпросторі і скорочення кіберзлочинності, антикризове управління, підвищення поінформованості суспільства про кіберризики та загрози, освіта і наукові дослідження.

Національну політику в сфері кібербезпеки забезпечують:

1. Міністерство оборони (МО), що координує розробку і впровадження інформаційних технологій політику безпеки і захисту інформаційних систем, а також забезпечує міжнародне співробітництво.

2. Міністерство внутрішніх справ (МВС), Державна поліція (ДП) і Поліція безпеки (SeP) – здійснюють політику в сфері боротьби зі

злочинністю, охорони громадського порядку, забезпечення безпеки, а також захист прав і законних інтересів осіб, а також координує врегулювання кризових ситуацій.

3. Латвійський Центр з протидії кіберзагрозам (CERT.LV) здійснює моніторинг і аналіз подій в кіберпросторі, реагує на кіберінциденти, здійснює їх координацію та профілактику, проводить дослідження, організовує освітні заходи та навчання. CERT.LV відповідає за безпеку у всьому латвійському електронному інформаційному просторі.

Перша Команда реагування на кіберінциденти (LATNET CERT) була заснована ще в 2006 році і, на її основі в 2011 р. було створено Латвійський Центр з протидії кіберзагрозам (CERT.LV), що працює при Міністерстві оборони Латвійської Республіки і регулюється Законом «Про безпеку інформаційних технологій» [6].

4. Центр з забезпечення безпечного Інтернету в Латвії (Operation of the Safer Internet Centre of Latvia NetSafe) – інформує суспільство про можливі ризики і загрози онлайн, сприяє використанню безпечного Інтернет-контенту.

5. Національні збройні сили і кібернетичної оборони (Unit National Armed Forces (NAF) and Cyber Defence Unit (CDU)) – надають підтримку в кризових ситуаціях.

Ще в 2012 р. Латвія заявила про свій намір створити спеціалізований центр НАТО з стратегічних комунікацій. На офіційному рівні Альянсу було визнано, що саме в контексті російської агресії проти України діяльність Центру є життєво необхідною для посилення відповідної спроможності НАТО. 1 липня 2014 р. в Командуванні НАТО в Норфолку (США) Латвія, Естонія, Італія, Литва, Польща, Великобританія і Німеччина - підписали меморандуми про створення в Ризі міжнародного Центру стратегічних комунікацій. Центр працює як центральний осередок для обговорення та експертизи різних дисциплін зі сфери стратегічних комунікацій: публічної дипломатії, зв'язків із громадськістю, військових зв'язків із громадськістю, контр-пропаганди, інформаційних і психологічних операцій [19, с. 148]. Необхідно відзначити, що таких центрів у державах Альянсу двадцять, три з яких розташовані у державах Балтії: Естонія (кібербезпека), Литва (енергетична безпека), Латвія (стратегічні комунікації).

Рада НАТО акредитувала центр 1 вересня [21]. На заснування Центру було виділено 2,7 мільйона євро. На 2015 р. бюджет Центру

було затверджено у розмірі 505,250 євро. У 2015 р. Центр отримав 999,985 доларів як особливий внесок з боку канадського уряду для підтримки зусиль Центру щодо вдосконалення своїх стратегічних комунікаційних можливостей [14, с. 18].

20 серпня 2015 р. в Ризі відкрився новий офіс Центру стратегічних комунікацій НАТО (Stratcom). На урочистій церемонії були присутні президенти Латвії Раймондс Вейоніс, котрий сказав, що якщо в 2012 р. поняття стратегічної комунікації було чимось далеким, та в наші дні воно стало реальністю. Президент підкреслив роль стратегічної комунікації в сучасну епоху інформаційних та гібридних воєн. «Кожен день йде боротьба за уми і серця людей», – сказав Р.Вейоніс, додавши, що сьогодні ми повинні бути готові до будь-якої ситуації, і значення стратегічної комунікації з кожним днем зростає [26].

Завданнями Центру є:

- розроблення програм для сприяння розвитку та гармонізації доктрини стратегічних комунікацій;
- проведення досліджень та експериментів з метою пошуку практичних рішень для розв'язання існуючих проблем;
- «вивчення уроків» застосування стратегічних комунікацій під час військових операцій;
- підвищення навчальних та освітніх зусиль і можливостей взаємодії [15].

На сьогодні Центр визначає стратегічні комунікації, як «скоординоване і належне використання комунікативної діяльності і можливостей НАТО з метою підтримки політики, операцій і діяльності Альянсу, а також в цілях просування цілей НАТО. Цією діяльністю та можливостями є: публічна дипломатія, зв'язки із громадськістю, військові зв'язки із громадськістю, інформаційні операції та психологічні операції» [13].

Документами, що забезпечують кібербезпеку Литовської Республіки є «Програма розвитку електронної інформаційної безпеки (кібербезпека) на 2011-2019 рр.», що була затверджена урядом 29 червня 2011 р. Мета Програми полягає у визначенні цілей і завдань для розвитку електронної інформації з метою забезпечення конфіденційності, цілісності та доступності електронної інформації та послуг, що надаються в кіберпросторі, охорони електронних комунікаційних мереж, інформаційних систем і критично важливих інформаційних інфраструктур від інцидентів і кібератак [16].

2014 р. у Литві прийнято Закон «Про Кібербезпеку», за яким кібербезпека визначається як сукупність правових, організаційних і технічних заходів для запобігання, виявлення, аналізу і реагування на кіберінциденти, а також відновлення нормального функціонування систем управління електронних мереж зв'язку, інформаційних систем або промислових процесів в разі кібератак [12].

CERT-LT є національною командою литовського Computer Emergency Response, завданням якого є забезпечення безпеки в інформаційному суспільстві шляхом запобігання, моніторингу та вирішення інцидентів інформаційної безпеки, поширення інформації про загрози інформаційної безпеки.

Метою CERT-LT є надання можливості для вирішення мережевої та інформаційної безпеки, моніторинг кіберінцидентів та їх профілактика; координація дій інтернет-провайдерів, телекомунікаційних мереж операторів і CERT груп в Литві при відповіді на мережеві та інформаційні інциденти; дослідження вразливостей мереж та інформаційних систем; поширення інформації про загрози для мережевої та інформаційної безпеки; сприяння створенню нових груп CERT [7].

Центр передового досвіду НАТО з питань енергетичної безпеки (ENSEC COE), відкрився у Вільнюсі 14 січня 2011 р. під керівництвом литовського Міністерства закордонних справ [22].

Місія Центру передового досвіду НАТО з питань енергетичної безпеки полягає в тому, щоб допомогти органам НАТО, країнам і партнерам та іншим цивільним і військовим органам шляхом надання експертних рекомендацій з усіх аспектів енергетичної безпеки. Литва та інші вісім країн вносять свій вклад в Центр, як забезпеченням кадрів, так і спільно використовуючи бюджет. В роботі Центру, в якості сприяючої країни-партнера, бере участь і Грузія.

Прагнучи стати хабом (центром) визнаних знань і досвіду в сфері енергетичної безпеки для НАТО, Центр реалізує проекти в сферах безпеки, з дотриманням трьох аспектів енергетичної безпеки у відповідності до Уельського Саміту НАТО: підвищення рівня поінформованості з питань розвитку енергетики з наслідками для безпеки, підтримка захисту критично важливої енергетичної інфраструктури та підвищення ефективності використання енергії в збройних силах. Ці компетенції забезпечуються за рахунок трьох підрозділів Центру: 1) стратегічного аналізу і досліджень, 2) освіти, підготовки і навчання, 3) доктрини та концепції розвитку [23].

Отже, країни Балтії активно намагаються реалізувати комплекс заходів для зміцнення кібербезпеки, і, звичайно, вони різняться за станом та рівнем правового, організаційного та технічного захисту інформаційного простору.

Окрім національної політики забезпечення кібербезпеки та участі в усіх програмах та проектах Альянсу, країни Балтії спільними заходами намагаються також посилити кібербезпеку регіону. Зокрема, представники трьох балтійських держав - Міністр економіки та комунікацій Естонії, Міністр оборони Латвії та Міністр національної оборони Литви 4 листопада 2015 р. підписали Меморандум про взаєморозуміння (МОВ), що стало історичним моментом для регіонального співробітництва в галузі кібербезпеки. Міністр економіки та комунікацій Естонії Крістен Міхал (Kristen Michal) сказав: «Це перший відомий тристоронній транснаціональний документ в світі з цифровим підписом» [28].

30

—

Ідея МОВ в сфері кіберспівпраці народилася ще в кінці квітня - початку травня 2007 р. на організованому НАТО семінарі з кібербезпеки, який проводили Міністерство оборони США і компанія Microsoft в штаб-квартирі останньої в Редмонді, штат Вашингтон. Учасники семінару вивчали нові можливості використання інформаційних технологій для захисту на той момент новітньої операційної системи компанії Microsoft «Windows Vista» [20, с. 19].

У 2009 р. в Ризі (Латвія) відбулася перша офіційна зустріч експертів в галузі кібербезпеки з трьох балтійських країн. Згодом вони домовилися зробити такі зустрічі регулярними і проводити їх по черзі в трьох столицях. В 2010 р. було вирішено закласти юридичну основу цих зустрічей у формі Меморандуму. Перший робочий проект меморандуму був підготовлений, обговорений і модифікований на наступних зустрічах. Цей процес тривав кілька років через кадрові зміни і переходу завдань з координування політики в галузі національної кібербезпеки до інших відомств. Наприклад, в Латвії змінилося відомство з Міністерства транспорту і комунікацій на Міністерство оборони, в той час як в Литві остання зміна відбулася в січні 2015 р., коли відповідальність за координування політики було покладено на Міністерство національної оборони відповідно до прийнятого в грудні 2014 р. Закону «Про кібербезпеку». Ця остання зміна забезпечила стабільність в плані відомчої координації в питаннях остаточного оформлення і ратифікації проекту МОВ владою кожної країни і

підготовки до офіційного підписання, яке було заплановано на весну 2015 р. Однак офіційне підписання довелося відкласти на кілька місяців, через те що додатково було необхідно скористатися найбільш сучасними технологіями електронного підпису. Отже, щоби всі три національні електронні підписи на одному і тому ж документі були визнані кожним підписантом, довелося подолати багато технічних труднощів. Зокрема, кожна з країн Балтії використовує свій власний формат цифрового підпису - Естонія використовує BDOC, Латвія і Литва EDOC ADOC - тому міністри підписали три документи в іншому форматі, одного й того ж змісту. Всі три формати діють у всьому Європейському Союзі [20, с. 20].

Меморандум про взаємодопомогу встановлює юридичну основу цього регіонального співробітництва та визначає спільні види діяльності, що включають:

- обмін знаннями та досвідом для сприяння розвитку політик та практик кібербезпеки;

- наголос на види співробітництва, які можуть знизити ризики і уразливості, пов'язані з транскордонними залежностями між незалежними інформаційними системами, мережами і критичною інфраструктурою;

- обмін інформацією про виявлені кіберінциденти, які можуть вплинути на кіберпростір інших країн-учасниць;

- обмін інформацією про раннє виявлення потенційних атак, спрямованих на інформаційні системи або мережі інших країн-учасниць;

- визначення контактних пунктів і обмін контактними даними для звичайного і екстреного зв'язку [20, с. 22].

Знадобилося кілька місяців, перш ніж вдалося домогтися того, щоб різне програмне забезпечення по роботі з електронними підписами і різні стандарти могли застосовуватися і визнаватися всіма сторонами, що надало балтійським країнам можливість познайомитися з технологіями електронного підпису своїх сусідів. Вирішення проблем, що виникали поглибило технічні знання фахівців, що може в подальшому допомогти підвищити популярність електронних підписів в балтійських країнах.

Джерела та література:

1. Впровадження європейської кібербезпеки: загальний огляд [Електронний ресурс]. – ISACA, 2015. – 27 с. – Режим доступу: <https://>

---

www.isaca.org/Knowledge-Center/Research/Documents/European-Cybersecurity-Implementation-Overview_res_Ukr_1215.pdf

2. Глобальная программа кибербезопасности МСЭ 2007 г. Основа для международного сотрудничества в области кибербезопасности [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://gosbook.ru/node/23428>

3. Глобальный индекс кибербезопасности и профили по киберблагополучию. Отчет. Апрель 2015 года. – МСЭ, 2015. – 528 с. – Режим доступа: <http://www.itu.int/ru/ITU-D/Pages/Global-Cybersecurity-Index-and-Cyberwellness-Profiles-Report.aspx>

4. Резолюция 130 « Усиление роли МСЭ в укреплении доверия и безопасности при использовании информационно-коммуникационных технологий». Полномочная конференция Международного союза электросвязи [Электронный ресурс] // Заключительные акты Полномочной конференции Международного союза электросвязи (Пусан, 2014 г.). – ITU, 2015. – С. 241-299. – Режим доступа: http://www.itu.int/dms_pub/itu-s/oth/02/01/S02010000544001PDFR.PDF

32

—

5. About CERT Estonia [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.ria.ee/en/cert-estonia.html>

6. CERT.LV [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.cert.lv/lv/par-mums>

7. CERT-LT [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.cert.lt/en/>

8. Cyber Security Strategy 2014–2017. Ministry of Economic Affairs and Communication 2014 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.enisa.europa.eu/topics/national-cyber-security-strategies/ncss-map/Estonia_Cyber_security_Strategy.pdf

9. Cyber Security Strategy of Latvia 2014–2018 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.enisa.europa.eu/topics/national-cyber-security-strategies/ncss-map/lv-ncss>

10. Cyber Security Strategy. Committee Ministry of Defence Estonia Tallinn [Электронный ресурс]. – 2008. – Режим доступа: https://www.unodc.org/res/cld/lessons-learned/cyber-security-strategy_html/Cyber_Security_Strategy_Estonia.pdf

11. eGovernment in Estonia, February 2016, Edition 18.0. [Электронный ресурс]. – European Union, 2015. – 53 p. – Режим доступа: https://joinup.ec.europa.eu/sites/default/files/ckeditor_files/files/eGo

vernment%20in%20Estonia%20-%20February%202016%20-%2018_00_v4_00.pdf

12. National legislation Cybersecurity Act (2014) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://ccdcoe.org/sites/default/files/strategy/LTU_CSAct_lt.pdf

13. NATO Strategic Communications Centre of Excellence Riga, Latvia [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.stratcomcoe.org/>

14. NATO Strategic Communications Centre of Excellence. Report for the period from 1 January 2015 to 31 December 2015 [Электронный ресурс]. – Р. 18. – (30 Р) Режим доступа: <http://www.stratcomcoe.org/audited-annual-report-2015>

15. NATO Strategic Communications Policy [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://info.publicintelligence.net/NATO-STRATCOM-Policy.pdf>

16. Resolution no 796 of 29 June 2011. On the Approval of The Programme for the Development of Electronic Information Security (Cyber-Security) for 2011–2019 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [http://www.ird.lt/doc/teises_aktai_en/EIS\(KS\)PP_796_2011-06-29_EN_PATAIS.pdf](http://www.ird.lt/doc/teises_aktai_en/EIS(KS)PP_796_2011-06-29_EN_PATAIS.pdf)

17. Залищук С. Принять вызов /С. Залищук // Новое время. – 2017. – № 7. – С. 63.

18. Шаповал Е. Нам и не снилось /Е. Шаповал // Новое время. – 2017. – № 7. – С. 58-59.

19. Баровська А.В. Стратегічні комунікації: досвід НАТО [Електронний ресурс] /А.В. Баровська // Стратегічні пріоритети. – 2015. – № 1 (34). – С. 147-151. – Режим доступа: <http://sp.niss.gov.ua/content/articles/files/24-1436781085.pdf>

20. Бутримас Витаутас. Балтийское сотрудничество в области кибербезопасности [Электронный ресурс] / Бутримас Витаутас // per Concordiam. – 2016. – № 2. – Том 7. – С. 19-23. – Режим доступа: http://www.marshallcenter.org/mcpublicweb/mcdocs/files/College/F_Publications/perConcordiam/pC_V7N2_ru.pdf

21. В Латвии открылся новый офис Центра стратегических коммуникаций НАТО. 20 августа 2015 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: ТАСС:<http://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/2198715>

22. Високопоставлені представники НАТО взяли участь у церемонії відкриття Центру енергетичної безпеки у Вільнюсі, Литва. 14

січня 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.otan.nato.int/cps/uk/natohq/news_69826.htm?selectedLocale=uk

23. Вступне слово Н. Багдонаса. Директор Центру передового досвіду НАТО з питань енергетичної безпеки [Електронний ресурс] // Невоєнний вимір війн нового покоління. Енергетичний компонент Матеріали за підсумками міжнародної конференції. – К.: НІСД, 2016. – Режим доступу: <http://niss.gov.ua> <http://geostrategy.org.ua> <http://qclub.org.ua>

24. Замікула М. Країни Балтії – НАТО: боротьба з кібертероризмом [Електронний ресурс] /М. Замікула // Вісник Наукового інформаційно-аналітичного центру НАТО Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. – 2009. – № 2. – С. 54-58. – Режим доступу: <http://nato.pu.if.ua/journal/2009/2009-12.pdf>

25. Запорожець О.Ю. Політика Європейського Союзу в сфері інформаційної безпеки [Електронний ресурс] /О.Ю.Запорожець // Актуальні проблеми міжнародних відносин. Випуск 87 (Частина II), 2009. – С. 36-43. – Режим доступу: <http://journals.iir.kiev.ua/index.php/armv/article/viewFile/1195/1139>

34

—

26. Нигяр Джафарли. В Риге торжественно открыли Центр стратегических коммуникаций НАТО. Рига, 20 августа [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mpsh.ru/print:page,1,2232-v-rigor-zhestvenno-otkryli-centr-strategicheskikh-kommunikacij-nato.html>

27. Тамм Ильмар. П-к. Слияние кибер- и национальной безопасности [Електронний ресурс] /Ильмар Тамм // per Concordiam. – 2011. – № 2. – Том 2. – С. 8-9. – Режим доступу: http://www.marshallcenter.org/mcpublicweb/mcdocs/files/College/F_Publications/perConcordiam/pC_V2N2_ru.pdf

28. Baltic ministers digitally sign cyber security agreement. ВС, Tallinn, 05.11.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.baltic-course.com/eng/Technology/?doc=11254>

29. State information system [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.mkm.ee/en/objectives-activities/information-society/state-information-system>

30. The Estonian Informatics Centre became the Estonian Information System's Authority. 16.06.2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ria.ee/en/the-estonian-informatics-centre-became-the-estonian-information-systems-authority.html>

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ЗАСАД СПІЛЬНОЇ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ФРН І ФРАНЦІЇ: ПОРІВНЯЛЬНІ АСПЕКТИ¹

У статті досліджуються актуальні питання формування нових ідентичностей у ФРН та Франції в умовах сучасних глобальних викликів. Автор виокремлює спільне та особливе у маркерах ідентичності обох країн, які стосуються насамперед таких сфер суспільного життя, котрі безпосередньо впливають на функціонування політичних систем обох держав, сектору безпеки, зокрема національних пріоритетів при формуванні зовнішньої політики.

Визначені позитивні результати у процесі формування європейської політичної ідентичності. Зокрема ідеться про спільний демократичний простір, який є певною моделлю для інших країн. У ФРН він також довгі десятиліття спирався на соціально орієнтовану ринкову економіку. Досягнуте певне спільне бачення цілей у царині політики безпеки. В обох державах, працюючи у рамках формування поміркованої політики пам'яті, вдалося створити єдиний підручник історії, де по-новому, з гуманістичних й наскільки можливо несуперечливих позицій, трактуються найбільш болючі сторінки історії взаємин Франції та ФРН. У висновку підкреслено, що досягнення певного прогресу у просуванні проекту спільної європейської ідентичності потребує політичної волі, довготривалих зусиль національних акторів і осередків громадянського суспільства та відмови від застарілої ідеології нерівноправного домінування та гегемонії.

Ключові слова: спільна європейська ідентичність, ФРН, Франція, оборонна політика, політика пам'яті, франко-німецький підручник історії, простір демократії.

Проблема формирования основ общей европейской идентичности в ФРГ и Франции: сравнительные аспекты

В статье исследуются актуальные вопросы формирования новых идентичностей в ФРГ и Франции в условиях современных глобальных

¹ Для цитування: Фісанов В. Проблема формування засад спільної європейської ідентичності у ФРН і Франції: порівняльні аспекти // Медіафорум : аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент: збірка наукових праць. Чернівці: Чернівецький національний університет, 2017. Том 5. С. 35-46.

вызовов. Автор выделяет общее и особенное в маркерах идентичности обеих стран, касающихся прежде всего сфер общественной жизни непосредственно влияющих на функционирование политических систем обоих государств, сектора безопасности, в частности национальных приоритетов во внешнеполитической сфере.

36 — Определены положительные результаты в процессе формирования европейской политической идентичности. Речь идет в частности о совместном демократическом пространстве, которое является определенной моделью для других стран. В ФРГ развитие долгие десятилетия увязывалось с созданием социально ориентированной рыночной экономики. Достигнуто также определенное общее видение целей в сфере политики безопасности. В обоих государствах, работая в рамках формирования толерантной политики памяти, удалось создать единый учебник истории, где по-новому, с гуманистических и насколько возможно непротиворечивых позиций, трактуются наиболее болезненные страницы истории взаимоотношений Франции и ФРГ. В заключении подчеркивается, что достижение определенного прогресса в продвижении проекта общей европейской идентичности требует политической воли, длительных усилий национальных акторов и ячеек гражданского общества, а также отказа от устаревшей идеологии неравноправного доминирования и гегемонии.

Ключевые слова: общая европейская идентичность, ФРГ, Франция, оборонная политика, политика памяти, францужско-немецкий учебник истории, пространство демократии.

The problem of forming the foundations of a common European identity in Germany and France: comparative aspects

The article explores the topical issues of the formation of new identities in Germany and France in the current global challenges. The author singles out the common and special in the markers of the identity of both countries, primarily relating to spheres of public life directly influencing the functioning of the political systems of both states, the security sector, in particular, national priorities in the foreign policy sphere.

Positive results have been determined in the process of forming a European political identity. This is in particular the joint democratic values, which is a certain model for other countries. Development for many decades has been linked to the creation of a socially oriented market economy in Germany. A certain common vision of security policy objectives has also been

achieved. In both countries, working within the framework of the formation of a tolerant memory policy, it was possible to create a single textbook of history, where the most painful pages of the history of relations between France and Germany are treated in a new way, with humanistic and as much as possible non-contradictory positions. In conclusion, it is emphasized that the achievement of certain progress in the promotion of the project of a common European identity requires political will, the long efforts of national actors and civil society cells, and the abandonment of the outdated ideology of unequal domination and hegemony.

Keywords: common European identity, Germany, France, defense policy, memory policy, French-German history textbook, democracy values.

Постановка проблеми. У наш час глобальних викликів проблематика формування нових ідентичностей та кореляції старих набуває нових (іноді несподіваних) вимірів. Сьогодні це вірно для України, яка стверджує власну ідентичність політичної нації та працює над європейськими орієнтирами суспільно-політичного буття, зважаючи на обраний євроінтеграційний курс. Зрозуміло, що у нашій громадській думці та у політичних дебатах постійно лунають заклики вивчити досвід країн з достатньо великим «європейським стажем» перебування у спільних інституціях. Найбільш цікавим, на нашу думку, є звернення до франко-німецьких відносин, які долаючи фрейми травматичної пам'яті, стереотипи та упередження, спромоглися утворити несучий політичний тандем ЄС, який і сьогодні залишається запорукою стабільного майбутнього розвитку Співтовариства. Це тим більш важливо у сучасну пост-вестфальську добу, коли демократія ще не укорінилася повсюдно проте тенденції її поступової ходи обнадійливі. І тут виникає запитання – чи достатньою підвалиною німецько-французької єдності є спільний організаційний каркас європейських інституцій і яким чином корелювати ті чи інші складові культурної ідентичності обох націй на підтримку європейської єдності. Як уберегти засади національної політики від того, що німецький дослідник Х. Шельски назвав наступом тотальної «технократичної держави».

Мета даної статті виокремити спільне й особливе у маркерах ідентичності Франції та ФРН, які стосуються насамперед таких сфер суспільного життя, котрі безпосередньо впливають на функціонування політичних систем обох держав, сектору безпеки, зокрема на-

ціональних пріоритетів обох країн при формуванні зовнішньої політики і як ці маркери позначаються на спільному баченні і реальній політиці об'єднаної Європи. Варто також подивитися у цьому контексті на деякі сучасні культурні тренди.

У порівняльному аспекті досліджувана тематика комплексно спеціально не розглядалася, особливо з точки зору внеску обох країн у зміцнення європейської ідентичності й досягнення політичного консенсусу у важливих питаннях.

Однак окремі аспекти цієї тематики були проаналізовані в аналітичній доповіді Ульріха Кротца і стосувалися розбіжностей і спільного у розумінні безпекової складової зовнішньої політики Німеччини і Франції. Дуже цікаві моменти спільної роботи французьких та німецьких істориків у подоланні стереотипів в історичній шкільній освіті відтворені у науковій публікації Корин Дефранс та Ульріха Пфайля. Насамкінець сучасні політичні системи ФРН і Франції, зокрема спільне і відмінне в них, всебічно описав білоруський дослідник Владімір Ровдо, підкреслюючи в обох випадках відданість сформованим демократичним принципам. Усі ці дослідження згадуються у даній статті.

38

Виклад матеріалу. Підкреслимо, що у загальному сенсі ФРН та Франція мають чимало спільного – обидві країни є постіндустріальними і обидві досягли досить високого рівня комфортності та соціальної захищеності свого населення. До того ж обидві є певним чином взірцевими з огляду на традиції демократичного розвитку, щоправда Французька Республіка при цьому тримає пальму першості.

Зазначу, що французька модель демократії сьогодні бажала б виходити із оновленого громадянського республіканізму, який має ґрунтуватися на «відсутності домінування» (*non-domination*). Тобто свобода як відсутність домінування протиставляється тут звичному ліберальному підходу, який передбачає, що свобода вимагає насамперед невтручання [7, с.44-45]. Саме таке розуміння й практики свободи, як вважає французький вчений Філіп Петіт, відповідає середземно-атлантичній традиції республіканізму. Причому французька модель, які б дискусії щодо суспільних вимірів свободи не відбувалися, працює, спираючись на виключну першість президентської гілки влади.

На відміну від Франції, Німеччина є яскраво вираженим представником консенсусних демократій. На концептуальній карті демократій А. Лейпхарта вона найбільшою мірою наближається до ідеального типу даної моделі. ФРН є стійкою федерацією зі стабільною конституцією, бікамеральним парламентом і системою судового перегляду. Тут існує також велика кількість релевантних партій, діє яскраво виражена некорпоративістська система представництва груп інтересів [8].

Проте існує помітна культурно-історична відмінність ФРН від Франції. Сучасна демократична модель у Німеччині базується на ідеології сучасної християнської демократії і спирається на три найважливіших постулати. По-перше, це християнсько-соціальна концепція, що робить акцент на вірі і соціальній справедливості, християнських уявленнях про людину. Вона популярна серед багатьох робітників-католиків. По-друге, це модернізована національно-консервативна доктрина, спрямована на збереження кращих елементів традиційної німецької культури. Ці ідеї популярні у багатьох жителів сільських регіонів і невеликих міст Німеччини. По-третє, це ліберальна доктрина вільної ринкової економіки, яку розділяє бізнес-клас. На різних етапах еволюції політичної системи ФРН різні складові частини ідеології виходили на перший план. В даний час, на думку більшості дослідників, явно переважає третій компонент над двома іншими.

Сама система *Sozialmarktwirtschaft* спочатку представлялася як спроба знайти середній шлях між чисто ринковим капіталізмом і соціалізмом, і заслуга втілення її в життя належала не канцлеру соціалісту, а главі християнських демократів канцлеру Людвігу Ерхарду. До цього сюжету дещо в іншому ракурсі ми ще повернемося.

Варто зазначити тут і те, що у сучасних Франції та Німеччині теоретиками політичних систем по-новому ставиться проблема республіканізму як паттерна, за допомогою якого може бути поглиблена свобода індивідів і груп у суспільстві, досягнуте нове розуміння політичної ідентичності. Адже мовою класичного лібералізму що передбачає збереження і розширення свободи за рахунок «*невтручання*» (ідеться про стремління до ідеалу покою від втручання надто гегемоністської і всюдисущої держави) не можна захистити, на думку Ф. Петіта, корінних інтересів робітника, жінки або ж арендатора. Таким чином, як видається, саме у сфері спочатку теоретичних пошуків, а згодом і розробки конкретних політичних моделей

формується республіканська концепція свободи як нова філософія правління. Як зазначає Петіт, слід «набути нове бачення того, якою могло би бути публічне життя» [7, с.229]. Можливо, у майбутньому такі підходи стануть основою більш широкої політичної ідентичності всієї Європи. Однак у середньостроковій перспективі це усе ще недосяжний ідеал, оскільки сьогодні немає об'єднаного в європейську мережу громадянського суспільства, публічної європейської політики, а процеси прийняття рішень на наднаціональному рівні (зокрема в ЄС) будуть дедалі більше розходитись, як писав Юрген Габермас у 2005 р., з процесами формування суспільної думки та політичної волі у національному вимірі [1, с.222].

40 — Звісно, базові демократичні засади внутрішнього розвитку єднають і спонукають до інтенсивного пошуку спільних зовнішньополітичних рішень, які не даються відразу й потребують серйозної «внутрішньої роботи». До прикладу, така робота тривала довгі роки у секторі трансатлантичної безпеки, де обидві країни змушені були, незважаючи на напругу у двосторонніх взаєминах, все-таки налагоджувати франко-німецьке військове співробітництво, незважаючи на те, що політична мова обох провідних європейських акторів була вкрай не ідентичною, а стиль мислення та політичний інструментарій також було дуже складно привести до спільного знаменника. Це було дуже складно робити, оскільки німецька фрустраційна свідомість давалася взнаки через уроки Другої світової та тінь Голокосту і німецьке «колективне Я». Лише після подій 11 вересня 2001 р. почало змінювати власне бачення воєнно-політичної участі ФРН у певних безпекових програмах і реальних акціях. Франція, зі свого боку, не привносила у 70-і та 90-і роки у свою безпекову політику майже нічого нового, виходячи із класичних уявлень «державо-центричного реалізму». Однак, на думку сучасного німецького експерта у царині безпеки Ульріха Кротца, на початку нового століття обом державам слід виходити за межі застарілих уявлень і поведінкових практик у «маркерах ідентичності у сфері безпеки» з тим, щоби намітити продуктивний «курс змін» (*course of mutation*), поєднавши тут спадок з трансформаціями. Саме такий підхід зможе зробити франко-німецькі двосторонні відносини менш проблематичними і більш проєвропейськими [13]. Отже німецька самооцінка у безпековій сфері має виходити з постулату «менше цивільності», а французька відповідно знизити градус сприйняття себе як «світової держави» що було б

найбільш прийнятною тактикою поведінки для всього Євросоюзу. У цьому ключі стають зрозумілими зусилля інтелектуалів та істориків обох країн скорегувати у поміркованому ключі «національні політики пам'яті».

Показовою тут є спільна робота французьких та німецьких істориків як представників громадянського суспільства над подоланням упереджень та стереотипів в історичній пам'яті обох країн насамперед через зміни викладу історії у середній школі. Цьому спонукав «дух Шпеера». У м. Шпеер у 1948-1950 роках відбувалися зустрічі істориків Західної Німеччини та Франції, які стали символом обопільного порозуміння. Головною була ідея «Abendland» (країн Заходу, дослівно «вечірніх країн»), тобто Європи як спадкоємиці християнського Заходу. Оскільки питання новітньої історії були вкрай болючими для німців, то за побажанням німецької сторони спочатку зосередилися на питаннях Середньовіччя. Так, до прикладу, Карл Великий у новітній інтерпретації як лідер імперії Каролінгів був ні французом, ні німцем, а франком австралійського погодження. Карл об'єднав у своєму королівстві між Лаурою і Рейном території й народи різних культур, різних суспільних та економічних структур. Особливо при цьому підкреслювалась важливість єднання на цих обширах у соціально-економічній сфері завдяки великим релігійним орденам, школам та університетам, паломництву й подорожам купців. Причому у своєму прагненні знайти шлях до консенсусного тлумачення минувшини на двосторонніх зустрічах історики намагалися таким чином інтерпретувати матеріал, що його наукова цінність відходила на другий план, а переважало стремління учасників дискусій обов'язково зробити «важливий крок до порозуміння і злагоди між народами», а не досягнути того чи іншого «історіографічного знання» [3, с.95-97].

У 2003-2006 роках довготривала робота франко-німецьких істориків увінчалася успіхом і побачив світ підручник для учнів середньої школи в обох країнах, який передбачав попереднє узгодження між німецькими землями, з одного боку, а також між земельними програмами і французькою програмою загальнонаціонального рівня – з іншого. До речі, саме тоді вперше 16 землям ФРН вдалося уніфікувати свої шкільні програми. Цей проект у межах більш узгодженої «політики пам'яті» обох країн став, за визнанням експертів, символом стійкого динамізму франко-німецької «пари», коли Євросоюз переживає неспокійний період.

Як пише сьогодні Ричард Хаас, президент Ради з міжнародних відносин США (CFR), причина 60-річного процесу інтеграції Європи, який досить часто називають європейським проектом, завжди була очевидною. Західна Європа, передусім Німеччина і Франція, повинні були «об'єднатися до такої межі, щоби війна, котра визначила минуле континенту, стала не можливою» [10, с.55].

Не слід забувати, що вектор Східної Європи є сьогодні дуже важливим для Німеччини, щоправда, вона, мабуть, відшукує для себе прийнятну роль перед глобальними викликами, зокрема міграційними хвилями, та в умовах кризи економічної та кризи ідентичності в самій ЄС. Вряд чи при цьому вона «таємно плекає» ті експансіоністські цілі, які їй не так давно приписав відомий російський дипломат Юлій Квіцінській. Він зокрема пише, що старі цілі німецької експансії на Схід (не реалізовані у 1918 і 1941 роках), об'єднана ФРН зуміла здійснити «в об'ємі Брестського договору» (а навіть і більше) після колапсу СРСР «з позицій молодшого партнера США і не вдаючись цього разу до війни і застосування сили». Тепер її лінія полягає у тому, щоби за підтримки США та інших західних союзників закріпитися на нових позиціях, «зацементувати і зробити незворотними зміни, що сталися» [4, с.133].

Однак проблема, як нам здається, полягає у пошуках *нової геостратегічної ідентичності*, або ж нової якості зовнішньої політики Франції та ФРН у сучасній нестабільній Європі та світі. І цього не вирішити застарілими рецептами силового геополітичного панування як це було у 50-і та 80-і роки ХХ століття. Сьогодні, мабуть, виходом у зовнішньополітичному лабіринті Європи початку нового століття є формула «не-домінування» для досягнення більших ступенів свободи. Як вірно зауважує у своїй фундаментальній праці згадуваний вже теоретик республіканізму Філіп Петіт, «просування свободи як не-домінування» допоможе уникнути підпорядкування як у сферах внутрішніх, так і у міжнародних справах також [7, с.169-170].

Ще раз нагадаю, що корені зовнішньої ідентифікації як демократій Франції і ФРН знаходяться у повоєнному минулому, де ламаючи упередження й страх країни знайшли у собі сили поступово долати стереотипи жажливої війни і знаходити тонку матерію порозуміння, закладаючи «політичні цеглинки» довіри (*trustee*). Певного переосмислення потребувала уся Східна політика Західнонімецької держави. Позбавлялися від стереотипів і загоювали «рани пам'яті не

тільки політики. Наведу тут промовистий приклад з лауреатом Нобелівської премії Гюнтером Грасом. Ось його рефлексії 1970 року - журналістський критичний погляд на вчинок Віллі Брандта, коли політик під час візиту до Польщі «впав на коліна» перед пам'ятником жертвам Голокосту. І тут цей п'яниця, пише Грас, «повів себе як правовірний католик: він впав на коліна. Сам-то він, між іншим, взагалі не віруючий. Влаштував шоу. Хоча для обкладинки – якщо судити з журналістської точки зору – получився хіт. Як удар бомби. Тишком так, поза протоколом». Буцім-то йому потрібно довести не тільки Польщі, а всьому світові як «фотогенічно, при бажанні, можна показатися». Проте, Грас пише, що такий репортаж його газета нізащо не візьме при всьому тому, що весь керівний склад газети «несамовито радів» би, якщо б цей «колінопреклонений канцлер» образно кажучи «взагалі згинув» - згинув нехай скинутий або ж переобраний: «Емігрантишка! Господи, як я його ненавиджу» [2, с.210]. А далі письменник пише, що саме це зовнішнє каяття дало змогу самому канцлеру та його оточенню піднести полякам «на тарілочки нашу Померанію, нашу Сілезію, Східну Прусію» [2, с.212].

Разом з тим, у внутрішньому житті, незважаючи на політичну рефлексію щодо наслідків програної війни, поступово утверджувалась нова традиція економіки на засадах розбудови соціального ринкового господарства, де вже влада і західні союзники приділяли увагу поліпшенню ідей капіталізму населенням Німеччини (із урахуванням національних особливостей). Причому концепція Соціального ринкового господарства увібрала в себе як «західницькі», так і «романтичні» елементи і виявилася здатною врегулювати традиційні розбіжності між прихильниками цих двох ідеологій. Чистим «західником» був відомий представник німецького лібералізму Вальтер Ойкен, а інший Альфред Мюллер-Армак належав до «романтичного» крила німецьких інтелектуалів, який віддавав першість державі як головному актору. Під впливом саме Ойкена після війни він став прихильником «конституційного поділу функціональних повноважень між державою та економікою», надаючи однак важливого значення соціальним і культурним факторам в економічній діяльності [11]. Що яскраво і проявилось у реформах Л. Ерхардта.

Тільки діючи дипломатично і вкрай обережно в умовах досить непередбачуваної вільної гри ринкових сил, політикам варто про-суватися уперед із урахуванням політичних уподобань та інтелекту-

альних схильностей людей, щоби впливати на хід подій у довгостроковій перспективі. Цікаво відзначити і те, що одна з головних цілей фундаторів Фрайбурзької школи полягала у тому, щоби відновити консультативну функцію академічної економічної науки щодо політики.

Таку консультативну функцію (заради майбутнього Європи), щоби переконати канцлера К. Аденауера в необхідності франко-німецького економічного повоєнного єднання, здійснив свого часу відомий політик і вчений Жан Моне, якого (поза всяким сумнівом) можна назвати архітектором об'єднаної Європи. Ось як у розмові з німецьким політиком він аргументував позицію Парижу: «Те, що нас раніше розділяло, а саме військова промисловість, ми бажаємо обернути для нашого спільного блага і блага всієї Європи. [...] Її єдність не завдасть збитків різноманітності, навпаки. Ця різноманітність складає її багатство, її внесок у цивілізацію, а вона здійснить вплив на інші держави, навіть на таку, як Америка». На що Аденауер, зауваживши, що народи не повинні більше обманюватись у своїх сподіваннях, сказав: «Пан Моне, я вважаю здійснення французької пропозиції своїм самим важливим завданням. Якщо мені вдасться довести цю справу до завершення, я вважатиму, що марно прожив життя» [6, 382-384].

Дійсно, за минулі десятиліття чимало вдалося досягти на шляху франко-німецького зближення, яке є вагомим внеском у формування спільної європейської ідентичності. Однак єдність Європи піддається новим викликам і небезпекам.

Як пише колишній міністр закордонних справ ФРН, гуру «зелених» Йошка Фішер, виходячи з необхідності єдності Заходу, слід разом з тим уникати крайньої емоційної незгоди, яка б могла призвести до серйозних розколів усередині однієї політико-культурної сім'ї. На його думку, сталий трансатлантизм, захищений, демократично влаштований і організований на ринковий лад простір, «править за хребет безпеки як для жителів Північної Америки, так і для європейців» [9, с.256], включаючи, зрозуміло, мешканців Франції та Німеччини.

Тут виникає й інше актуальне і складне питання у політиці Берліну й Парижу: чи варто, зберігаючи політичне ядро єдності, формувати нову «лінію Мажіно», щоби уберегти Європу від ісламських радикалів [5, с.27]. Однак, як вважає французький експерт з Інституту Монтеня (Institut Montaigne) Хакім аль Карої, французький (адапто-

ваний) іслам можливий, хоча на шляху його інтеграції в соціум постійно існуватиме напруженість, а ми як громадяни маємо бути готовими до суперечок що виникатимуть з усіх боків, а під час виборів це «буде особливо чутлива і складна тема». Причому при переформатуванні у такому напрямі національної ідентичності французів слід пам'ятати, що більшість з 3,5 мільйонів мусульман народилися у Франції і три чверті з них є французькими громадянами [12].

Отже, в умовах непростих викликів сучасна Європа, передусім у лиці Франції (напрямок активності на Південь – у Середземномор'я) та Німеччини (напрямок на Схід континенту), намагається оновити свою ідентичність, спираючись однак на певні цивілізаційні бар'єри, що мають на меті стримати недружні й хаотичні міграційні хвилі. Використовуючи віршований образ Юрія Кублановського, можна сказати, що Європа:

Вкрест раскинула оси,
Образуя каркас...

Чи може такий цивілізаційний каркас бути міцним і життєздатним покаже найближче майбутнє.

Висновки. В умовах глобальних викликів Франції і Німеччині вдалося утворити спільний демократичний простір, який є певною моделлю для інших країн. У ФРН він також довгі десятиліття спирався на соціально орієнтовану ринкову економіку. В обох державах, працюючи у рамках формування поміркованої політики пам'яті, вдалося створити єдиний підручник історії, де по-новому, з гуманістичних й наскільки можливо несуперечливих позицій трактуються найбільш болючі сторінки історії взаємин Франції та ФРН.

У непростий час зовнішніх криз і міграційних викликів Берлін і Париж формують подібний порядок денний у питаннях оборонної політики, а також стримування імміграційних хвиль, спираючись на необхідність захисту національного суверенітету та європейської безпеки в цілому. Однак досягнення певного прогресу у просуванні проекту спільної європейської ідентичності потребує політичної волі, довготривалих зусиль багатьох субрегіональних і національних акторів та відмови від застарілої ідеології нерівноправного домінування та гегемонії.

Джерела та література:

1. Габермас Ю. Залучення іншого. Студії з політичної теорії. – Л.: Астролябія, 2006. – 416 с.

2. Грасс Г. Мое столетие / Гюнтер Грасс. – М.: Фолио, 2001. – 336 с.

3. Дефранс К. На службі франко-німецького зближення. Діалог істориків по обидва береги Рейну / Корин Дефранс, Ульрих Пфайль // Європа та її болісні минувшини. – К.: Ніка-Центр, 2009. – С.92-104.

4. Квіцинський Ю, Роман з Німеччиною: завищені надії / Юлій Квіцинський // Незалежний культурологічний часопис «Ї». – 2010. – Ч.60. – С.127-134.

5. Мегатренды. Основные траектории эволюции мирового порядка в XXI веке / под редакцией Т.А. Шаikleиной, А.А.Байкова. – М.: Аспект-пресс, 2013. – 448 с.

6. Монне Ж. Реальность и политика. Мемуары. – М.: «Московская школа политических исследований», 2001. – 664 с.

7. Петтит Ф. Республиканизм. Теория свободы и государственного правления. – М.: Издательство Института Гайдара, 2016. – 488 с.

46 — 8. Ровдо В. Сравнительная политология / Владимир Ровдо. – В 3 ч. Ч. 2. – Вильнюс : ЕГУ – Москва : ООО “Вариант”, 2008 //Режим доступу: [http://www.ehu.lt/uploads/files/book/docs/SrPolit_2_52 de 844 bbfce1.pdf](http://www.ehu.lt/uploads/files/book/docs/SrPolit_2_52_de_844_bbfce1.pdf)

9. Фішер Й. Історія повертається. Світ після 11 вересня і відродження Заходу / Й. Фішер. – К.: Темпора, 2013. – 536 с.

10. Хаас Р. Конец Старого Света / Ричард Хаас // Новое время. – 2017.- 21 апр. – С.55.

11. Цвайнерт Й. Социальное рыночное хозяйство в Германии как попытка преодоления тоталитарного прошлого / Йоахим Цвайнерт // Экономическая политика. – 2013. – № 4. – С. 74-90.

12. A French Islam is possible / Report by Hakim El Karoui // Режим доступу: <http://www.institutmontaigne.org/res/files/publications/a-french-islam-is-possible-report.pdf>

13. Krotz U. National Role Conceptions and Foreign Policies: France and Germany Compared/ Ulrich. Krotz / Working Paper 02.1 // Режим доступу: <http://aei.pitt.edu/9291/1/Krotz.pdf?pagewanted=all>

РОЛЬ ЕЛЕКТРОННИХ МЕДІА У ФОРМУВАННІ ПОЛІТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ

в кінці 2013 – на початку 2014 рр.¹

Стаття присвячена місцю електронних медіа у формуванні політичної свідомості громадян України під час подій «Революції гідності». Події кінця 2013 – початку 2014 рр. засвідчили визначальну роль соціальних медіа та електронних ЗМІ у поваленні режиму Януковича й остаточній переорієнтації України у європейському напрямку.

Поширення нових засобів комунікації, можливість блискавичного доступу до мережі Інтернет, котрі є альтернативою традиційним медіа та дозволяють швидко обмінюватися інформацією зумовили зростання протестних настроїв серед українців після відмови Президента Януковича підписувати угоду про асоціацію з Європейським Союзом у Вільнюсі 21 листопада 2013 року. Вирішальну роль у цих подіях відіграли нові соціальні медіа, котрі стали мобілізаційним майданчиком та засобом політичної комунікації для мільйонів українців.

Ключові слова: електронні медіа, соціальні медіа, Революція Гідності, медіапростір, Україна.

Роль электронных СМИ в формировании политического сознания граждан Украины в конце 2013 – начале 2014 годов

Статья посвящена месту электронных медиа в формировании политического сознания граждан Украины во время событий «Революции достоинства». События конца 2013 – начала 2014 показали определяющую роль социальных медиа и электронных СМИ в свержении режима Януковича и окончательной переориентации Украины в европейском направлении.

Распространение новых средств коммуникации, возможность молниеносного доступа к сети Интернет, которые являются альтернативой традиционным медиа и позволяют быстро обмениваться информацией обусловили рост протестных настроений

¹ Для цитування: Катеринчук П., Кибіч Я. Роль електронних медіа у формуванні політичної свідомості громадян України в кінці 2013 – на початку 2014 рр. // Медіафорум : аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент: збірка наукових праць. Чернівці: Чернівецький національний університет, 2017. Том 5. С. 47-63.

среди украинцев после отказа Президента Януковича подписывать соглашение об ассоциации с Европейским Союзом в Вильнюсе 21 ноября 2013. Решающую роль в этих событиях сыграли новые социальные медиа, которые стали мобилизационной площадкой и средством политической коммуникации для миллионов украинцев.

Ключевые слова: электронные медиа, социальные медиа, Революция Достоинства, медианпространство, Украина.

The role of electronic media in shaping the political consciousness of Ukrainian citizens at the end of 2013 - early 2014 years

The article investigates the role of electronic media in forming of political consciousness of citizens of Ukraine during the events of «Revolution of dignity». Events late 2013 – early 2014 demonstrated the crucial role of social media and electronic media in the overthrow of the Yanukovych regime and finally reorientation of Ukraine towards European direction.

48 — *The spread of new media, the possibility of high-speed Internet access, which is an alternative to traditional media and allow quickly share information led to the growth of protest moods among Ukrainians after President Yanukovych refused to sign an association agreement with the European Union in Vilnius on 21 November 2013. A decision role in these events played new social media that became a mobilization platform and means of political communication for millions of Ukrainians.*

Keywords: *electronic media, social media, Revolution of Dignity, media space, Ukraine.*

Постановка проблеми. Сучасна інформаційна доба значною мірою відрізняється від усіх попередніх періодів розвитку людського суспільства. Однією з основоположних відмінностей є зростання значення інформації в усіх сферах життєдіяльності, набагато ширші, ніж раніше можливості доступу до інформації як на індивідуальному, так і на колективному рівнях. Інформація є одним з основних ресурсів, який нині використовується у політичній боротьбі на внутрішньодержавному рівні і у боротьбі держав світу за вплив на міжнародній арені. Вона є основою інформаційних впливів на громадську думку.

Події «Революції гідності» переконливо засвідчили рішучість українського народу у справі розбудови демократичних інститутів, у бажанні нарешті бути визнаними як європейська нація. Надзвичай-

но важлива роль у цих подіях належала електронним медіа. Без них неможливо було б настільки швидко сформувати громадську думку, об'єднати українців, закликати їх до дії так, щоб цей заклик отримав практичне втілення.

Відтак *мета* даної статті полягає у з'ясуванні ролі електронних медіа у формуванні політичної свідомості громадян України у подіях кінця 2013 – початку 2014 рр.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як зазначає українська дослідниця Л.А. Ороховська, мас-медіа є тими засобами масової комунікації, які власне і дають можливість спілкуватися соціальним структурам різного масштабу: організаціям, групам, особистостям тощо [1, с.136-137]. Саме таке спілкування сприяє формуванню громадської думки, без нього нині не можливий жодний більш-менш масштабний соціальний проект.

Причому, як вказує інший український науковець М. Галушко, потрапляючи до засобів масової інформації, вислови окремого суб'єкта політики автоматично набувають всезагальної форми. Візуальна трансляція особливо сприяє метаморфозі поодинокого на спільне, що раніше було доступним лише художнім творам [2].

Дійсно, на нашу думку, починаючи з середини листопада 2013 р. відбулася метаморфоза поодиноких, окремих виявів незадоволення діями влади і загальною ситуацією, що склалася в Україні у спільний протест, у революційні дії. До того ж, сучасний медіа-простір став специфічним феноменом, який не просто ззовні впливає на повсякденне життя практично кожної людини, але і внутрішньо перетворює його структуру. Преса, телебачення, Інтернет та радіо наповнюють та структурують життя індивіда. Без них життя сучасної людини не лише є немислимим, але і, зрештою, не прожитим, тому що залишається незаповненим необхідним значенням [2].

Після своєї появи саме Інтернет відіграє у цьому сенсі вирішальну роль. Через нього поширюються повідомлення, він замінив послуги пошти, телеграфу, телефону і навіть телебачення. Завдяки Інтернету виник єдиний інформаційний простір. Інтернет-ЗМІ стають все більш потужними. Інтернет дає можливість людині через індивідуальне спілкування в інтерактивному режимі реалізувати свої ідеї, використовуючи переваги «віртуального» світу [2].

Тому природно, що саме новітні ЗМІ відіграли особливу роль у формуванні протесних настроїв і у мобілізації громадян України у

подіях 2013-2014 рр. Інформація поширювалася як безпосередньо у мережі, так і передавалися засобами мобільного зв'язку. І, поза сумнівом, ключова роль власне у подіях листопада 2013 р. належала журналістам, які на той час вже мали власну читацьку чи глядацьку аудиторію, яким українці довіряли, чию думку вважали авторитетною.

Саме у Фейсбучі, в одній з найбільших соціальних мереж у світі, на сторінці відомого українського журналіста онлайн видання «Українська правда» і «hromadske tv» Мустафи Найема увечері 21 листопада 2013 р. з'явився запис, який багато хто з дослідників і безпосередніх учасників подій пов'язують із початком протестних подій: «Ладно, давайте серйозно. Ось хто сьогодні до опівночі готовий вийти на Майдан? Лайки не рахуються. Тільки коментарі під цим постом із словами «Я готовий». Як тільки набереться більше тисячі, будемо організовуватися». І дещо пізніше: «Зустрічаємося о 22:30 під монументом Незалежності. Вдягайтеся тепло, беріть парасольки, чай, каву, хороший настрій та друзів. Перепост усіляко вітається!» [3, с.6].

50

Безперечно важливу роль у формуванні протестної громадської думки відіграли і традиційні ЗМІ, причому, як стверджує український фахівець з соціальної філософії П. Долганов, саме ЗМІ належить першопочаткова інтерпретація подій Євромайдану як «української революції», адже від початку масових протестів «Еспресо ТВ», «5 канал» та деякі інші інформаційні ресурси ініціювали масштабний дискурс революції. «Революція совісті», «Революція гідності», «Національна революція» – це далеко не повний перелік інтерпретацій сутності тих подій, що відбувалися в Україні засобами масової інформації [4, с.23]. І, як ми можемо побачити, усі вказані позначення мають позитивне забарвлення. Це дає підстави говорити про підтримку протестувальників у традиційних вітчизняних ЗМІ.

Однак потрібно враховувати, що без попередньо сформованої громадської думки на підтримку євроінтеграції, без усвідомлення громадянам негативного впливу режиму В. Януковича на розвиток держави (яке стало можливим саме завдяки системній подачі матеріалів свідомими журналістами, експертами, політологами, економістами та іншими фахівцями) заклики до протесу залишилися б лише закличками.

Звісно, значну роль відіграло те, що українці вже мали досвід здійснення «помаранчевої революції». Вони розуміли, що політичні сили, які завдяки їх діям у 2004 р. отримали владу, не спромоглися

реалізувати покладені на них сподівання. Але було у суспільстві і усвідомлення того, що дії народу можуть змінити ситуацію, реально вплинути на розвиток подій, стати вагомим чинником політичного процесу.

Не менш значну роль, на нашу думку, мав той ступінь свободи слова, який за попередній період, особливо протягом 2004-2009 рр. вдалося досягти в Україні. І хоча, як ми знаємо, рівень свободи слова в Україні за роки президентства В. Януковича суттєво знизився, влада не наважувалася, та й зрештою, і не була спроможна повністю перешкодити інформації, яка викривала її дії.

За своїм характером більшість цієї інформації була новинною, у вигляді окремих повідомлень, репортажів, прямих включень, відео-трансляції з місць подій тощо. Причому найбільшою мірою підготовленими до неупередженого висвітлення подій в Україні були вітчизняні онлайн медіа.

Фахівці, зокрема, співробітниця Європейської обсерваторії журналістики М. Чорнокондратенко, називає декілька причин, які зумовили такий стан справ. Перша причина полягала в тому, що саме онлайн медіа були здатні запропонувати своїм глядачам і читачам оперативне надходження і оновлення новинної інформації. Окремі з них мали можливість наживо транслювати події, що відбувалися. Наприклад, на початку грудня 2013 р. запрацював онлайн телеканал «hromadske tv». Він подавав інформацію, яку збирали в різних «гарячих точках» кореспонденти, в режимі реального часу. Часто такі прямі включення з місця подій тривали по 10-12 годин без перерви. Канал відстежував кількість користувачів, які одночасно дивилися трансляції, у грудні 2013 р. ця цифра сягала у середньому 40-50 тисяч осіб [5].

Необхідно зазначити, що hromadske tv – це проект громадського Інтернет-телебачення, який було започатковано 11 червня 2013 р. за ініціативою групи у складі п'ятнадцяти журналістів, до яких почали активно приєднуватися їхні колеги. Більшість із журналістів проекту напередодні звільнилися з різних українських каналів, наприклад, ТВі, де причиною масового звільнення стала непрозора зміна власника каналу. Початково головним джерелом фінансування проекту виступили міжнародний фонд «Відродження» та посольство США, потім до фінансування долучилися звичайні громадяни і проект отримав декілька грантів. Основним продуктом є відеоконтент,

доповнений текстовими матеріалами, аудіо-матеріалами, фото та графікою. Важливо, що hromadske tv надає безкоштовний доступ до своїх матеріалів для всіх бажаючих, є можливість безкоштовного використання продукту проекту іншими ЗМІ [6].

Друга причина полягала в тому, що багато онлайн медіа працювали без цензури, тональність матеріалу не контролювалася владою, а залежала від громадянської позиції журналістів. Саме це давало можливість неупереджено висвітлювати події, які відбувалися на Майдані і в інших місцях. До переліку об'єктивних медіа увійшли: «hromadske tv», Інтернет-видання «Українська правда», «Liga.net», «Радіо Свобода». Серед традиційних медіа були телеканали «5 канал» і «Новини 24» [5].

Експертне опитування, яке було проведено у січні 2014 р. Академією української преси також засвідчило, що традиційні медіа, насамперед, великі загальноукраїнські канали, повернулися до цензури і використовують практику замовчування подій. Натомість, Інтернет-медіа – це джерело найбільш об'єктивної і повної інформації про події, які відбуваються на Майдані Незалежності у столиці, а також і в регіонах. Експерти визнали Інтернет-медіа повноцінною альтернативою пресі, телебаченню та радіо [7].

На думку експертів, серед яких були медіа-аналітики, вчені, редактори різних видань, журналісти, та інші професіонали у сфері медіа, Інтернет-медіа найбільш повно висвітлювали протестні події. Так, за п'ятибальною шкалою за повнотою висвітлення Інтернет-медіа отримали 4,7 бали, телебачення – 3,6; друкована преса – 3,2 та радіо – лише 2,8, бали. Оцінювали експерти і достовірність матеріалів. Тут Інтернет-медіа також випередили усі інші, отримавши отримали 4,1 бали, у порівнянні із 3,1 балами телебачення, та 2,9 балів, які отримали друкована преса і радіо. Інтернет-медіа, а також соціальні мережі та блогосфера суттєво випередили усі інші медіа і за оперативністю та інформативністю висвітлення подій [7].

Для того, щоб зрозуміти як Інтернет-медіа висвітлювали події «Революції гідності» вважаємо за потрібне дещо більш докладно розглянути їх діяльність на прикладі онлайн видання «Українська правда». Враховуючи ту обставину, що щоденний обсяг публікацій і повідомлень був досить значним, особливо у ті дні, коли відбувалися найважливіші події – це від 34 матеріалів у день 24 листопада 2013 р. (середина першого етапу розгортання «Революції гідності» за

обраною нами періодизацією) і до 108 протягом 22 лютого 2014 р., коли стало зрозуміло, що народ переміг злочинну владу – повністю наводити і докладно аналізувати текст кожної публікації чи новинного повідомлення недоцільно. Ми зосередилися на таких показниках, як вид матеріалів (це були окремі публікації і новинні повідомлення); інтенсивність комунікації (кількість публікацій повідомлень); тематика; об'єктивність і повнота інформації та на тому, який образ подій, учасників цих подій створювався виданням.

За першим показником можемо вказати, що у ці дні «Українська правда» оприлюднювала публікації і новинні повідомлення. Так, об 11 ранку 24 листопада 2013 року замість публікації статті журналісти оприлюднили повідомлення про те, що події транслюються онлайн на громадському телебаченні і також про прямий ефір «Радіо свобода», закликали саме через ці джерела стежити за подіями [8]. Також в цей день було розміщено публікацію журналіста Є. Іванцова «За державу соромно», де йшлося про хибність шляху, яким завдяки бажанню політичних сил, що стоять за В. Януковичем змушена буде йти Україна «Він обрав силовий варіант. Бо грошей нема, і власний електорат вже не так палко підтримує його. Ну, а міжнародний імідж... та, ми ж самі все бачили і чули про європейський вектор розвитку і партнерство...», а також містилося повідомлення про те, що автор має намір негайно взяти участь у мирних протестах, причому цікаво, що автор ще не був певний у позитивному наслідку протестних дій: «Вийду на Майдан у своєму рідному місті. Проте, вийду без надії сподіваючись» [9]. Загальний настрій публікації можемо охарактеризувати скоріше як песимістичний, хоча вже досить чітко відчуються протестні ноти. Інші повідомлення в цю добу були новинними.

30 листопада 2013 р. тональність публікацій вже дещо змінилася. Цього дня були оприлюднені такі матеріали, як: «Янукович, йолка і вінок» [9], «Розгін Майдану. Як це було» [11], «Європейське забуття регіоналів: симптоми, діагноз, методи лікування», «Про тепло майдану і внутрішню Європу» [12]. Загальний настрій цих публікацій, який можна назвати оптимістичним і рішучим, передають, на нашу думку, цитати з матеріалу журналіста В. Карп'юка «Про тепло майдану і внутрішню Європу», присвяченої Франківському майдану: «Наші протести показують, що Європа вже є в наших серцях. Наступне завдання – збудувати Європу в наших головах» і «Це не просто акції протесту, це великий освітній і культурний чин» та «Ми разом, і це

велико!» [13]. Вже досить відчутно лунають заклики до подальшої боротьби, до опору владі, як наприклад, у матеріалі: «Поети, письменники і співаки закликають українців відстояти майбутнє», де міститься заклик «не дозволяти безвідповідальним популістам і шарлатанам торгуватися нашою країною» [14]. Але це – не заклик йти на штурм, а звернення до українців про необхідність чинити організований і запеклий опір злочинним діям влади.

1 грудня у матеріалах наростають протестні настрої, все більше з'являється закликів до активних дій, як наприклад, у матеріалі українського журналіста В. Дубровського «Точка біфуркації», де вже чітко йдеться про необхідність відсторонення від влади В. Януковича та його поплічників, тому що своїми агресивними діями, насильством проти власного народу «влада перейшла рубікон» [15]. Тобто 30 листопада – 1 грудня 2013 р. до матеріалів на підтримку Євромайдану додається все більше повідомлень із закликами до відсторонення від влади чинного режиму. Як зазначено у матеріалі «Луценко: це вже революція»: «масові акції протесту в Україні вже переросли у революцію» [13].

54

На початку 2014 р. за видами матеріалів змін не відбувалося. Як і раніше оприлюднювалися журналістські публікації і новинні повідомлення, значна частина яких супроводжувалася відео матеріалами. Це можна вказати і про матеріали за 16 лютого 2014 р., і про матеріали останніх днів протестів – 18 лютого та 22 лютого 2014 р. На цей час протестні настрої у суспільстві вже зміцнилися і дії влади, спрямовані на протидію народові викликали однозначний і рішучий опір, що простежується практично в усіх матеріалах.

За показником «інтенсивність комунікації (кількість публікацій повідомлень)» можемо вказати, що на початку протестів інтенсивність комунікації ще суттєво не збільшилася. Так, у неділю 24 листопада 2013 р. «Українська правда» оприлюднила 34 матеріали (з них 2 публікації, інші 32 – новинні повідомлення) [16]. Але вже 30 листопада, наступного дня після розгону студентського майдану «Українська правда» оприлюднила 93 матеріали (з них 4 публікації і 89 новинних повідомлень) [17].

1 грудня кількість повідомлень, оприлюднених «Українською правдою» зростає до 109. На нашу думку, це було пов'язано як наростанням протестного руху, так і з поглибленням усвідомлення суспільством загалом і журналістами зокрема змісту подій, які від-

бувалися, із бажанням донести це усвідомлення до українців. Про бажання журналістів донести до читачів видання власну думку, проголосити свою позицію, свідчить, на нашу думку, те, що зі 109 матеріалів журналістськими публікаціями були 7 [18]. 16 січня 2014 р., коли Верховна Рада України проголосувала за пакет законів, які у суспільстві одразу отримали назву «диктаторські», в «Українській правді» з'явилося 78 матеріалів (в тому числі 6 публікацій і 72 новинні повідомлення) [19]. 18 лютого 2014 р. кількість матеріалів зростає до 120, було оприлюднено 2 публікації і 118 новинних повідомлень [19]. 22 лютого 2014 р. кількість матеріалів в «Українській правді» залишалася значною, йдеться про 1 публікацію і 107 новинних повідомлень [20]. Таким чином ми, по суті, спостерігали процес поступової зміни агрегаторів новин, збільшення числа повідомлень з вуст не лише професійних журналістів, але й учених, громадських діячів та інших лідерів думок.

24 листопада 2013 р. переважна більшість повідомлень, які стосувалися протестної тематики, наприклад, «Міліція нарахувала на мітингах в неділю лише 50 тисяч людей» [22]; «Азаров про відмову від ЄС: Мудрість політиків - вчасно прийняти потрібне країні рішення» [23], «Силовики намагалися зачистити Європейську площу. Мітингувальники їй відстояли» [24] тощо. Значна кількість матеріалу в цей день була присвячена висвітленню протестних подій у регіонах, наприклад: «У Черкасах міліція розганяла Євромайдан та біла депутатів» [25], «У Львові свободівці хотіли захопити Євромайдан – їх прогнали і засвистали» [26] та ін. 30 листопада 2013 р. з 93 матеріалів тематики Євромайдану стосувалося 90. Досить повно висвітлюються заяви і дії українських політиків і громадських діячів (як опозиційних, так і провладних) В. Кличко, Ю. Тимошенко, А. Яценюка, М. Азарова, С. Вакарчука [27] та інших. Також з'являються повідомлення про реакцію політиків зарубіжних країн на розгін Майдану, зокрема, це матеріали «Низка країн засудила силовий розгін мирного Євромайдану» [28], «Качинський закликає європосланців невідкладно їхати в Україну» [29] та ін.

1 грудня 2013 р. протестна тематика зберігалася, як зазначено вище, збільшилася кількість закликів до активних протестних дій у відповідь на застосоване владою насильство, з'являються повідомлення про організацію структури Майдану, наприклад: «Людей на Майдані просять не пити алкоголь і ввести фейс-контроль» [30], «На

Майдані встановлюють житлові намети і металеві щити» [31] та ін. У матеріалах висвітлюються дії політиків і громадських діячів, учасників протестів, причому як у Києві, так і в регіонах, біля п'ятої частини матеріалів присвячені висвітленню реакції зарубіжних країн на події в Україні.

16 січня 2014 р. тематика матеріалів «Української правди» була присвячена протестним подіям, чимало матеріалів стосувалися прийняття Верховною Радою «диктаторських» законів, які засуджували такі дії, відбиваючи загальносуспільні настрої, наприклад повідомлення «Парламенту в Україні не існує – Тягнибок», де було зазначено, що події у Верховній Раді є виявом «повної узурпації влади в державі», що «режим Януковича веде державу до громадянського протистояння» і саме влада несе відповідальність за народні протести, які послідуватимуть [32]. Були матеріали не лише від опозиціонерів, але і від представників влади, наприклад, «Єфремов запевняє, що депутати голосували законно» [33].

56

18 лютого 2014 р. тематика матеріалів Інтернет-видання відбивала розгортання протестних подій. Про це переконливо свідчать навіть заголовки, наприклад: «Війна на вулицях Києва» [34], «Силовики почали штурм Майдану» [35], «Беркут атакує Майдан» [36] та тощо. Періодично протягом доби з'являлася інформація про події в регіонах, про дії влади та опозиціонерів, про реакцію представників міжнародної спільноти. Із суспільно важливої інформації, яка не стосувалася революційних подій цього дня були оприлюднені повідомлення про загибель шахтарів «Від вибуху у шахті у Макіївці померли 7 осіб, ще 9 травмовано» [37], про обгородки з Київенерго [38] і ще 5 повідомлень економічного характеру.

Тематику матеріалів за 22 лютого 2014 р. найкраще, на нашу думку, передає заголовок публікації «Кінець президентства Януковича» [37]. Відмінна риса цього дня в тому, що багато матеріалів розповідають про початок перебудови влади, про дії протестувальників з налагодження нового життя, наприклад: «У Дніпропетровську площу Леніна перейменували на Героїв Майдану, мер вийшов з ПР» [40], «Харків'яни прийшли на екскурсію у кабінет Добкіна» [41], «Документи з Межигір'я підтвердили мільйонні розтрата та хабарі, водолази вилунали зброю» [42] тощо. До того ж, в цей день усі матеріали стосувалися ситуації в Україні.

За показником «об'єктивність і повнота інформації» ми встано-

вили, що протягом усього часу повідомлення «Української правди» залишалися об'єктивними. Так, наприклад, у вже згаданому новинному повідомленні «Азаров про відмову від ЄС: Мудрість політиків – вчасно прийняти потрібне країні рішення» від 24 листопада 2013 р. інформація про виступ провладного політика була подана об'єктивно, неупереджено та повно. Те саме можна сказати і про інші повідомлення, які погодинно висвітлювали події. Більшість повідомлень супроводжувалася відеоматеріалами, з яких глядачі могли отримати ще більш повну інформацію. У всі наступні дні повідомлення також мають об'єктивний характер, події висвітлюються всебічно, наводяться і висловлювання опозиційних політиків, і виступи провладних політиків, подається інформація про події в регіонах, а також про реакцію міжнародної громадськості на події в Україні. Високий рівень об'єктивності і повноти інформації зберігався в усі досліджені дні, протягом усього періоду революційних подій.

Якщо розглядати, який саме образ революційних подій, окремих учасників цих подій створювався виданням, то можемо вказати, що завдяки всебічному, об'єктивному і неупередженому висвітленню, у матеріалах «Української правди» журналістам вдалося відобразити реальний образ «Революції гідності» – найважливішого для держави суспільно-політичного явища революційного за своїм характером, показати, що протести не були заздалегідь кимось підготовлені, заплановані, а мали практично стихійний характер, стали наслідком крайнього ступеню незадоволення діями влади, яке панувало у суспільстві, наслідком відмови влади не лише служити власному народові, а й навіть співпрацювати чи хоча б дослуховуватися до нього. За об'єктивними матеріалами видання тепер, коли аналізувати їх у сукупності, чітко видно, наскільки рішення про відмову від вступу до ЄС суперечило національним інтересам України і прагненню значної частини населення держави; неупереджені повідомлення про дії влади, якими вона намагалася припинити протести переконливо висвітлюють її цинічність, готовність нехтувати життями людей, а отже – показують її злочинний характер.

До Інтернет-медіа, які надавали об'єктивну інформацію, можна зарахувати і низку сайтів, створених під час подій. Наприклад, сайт «Euromaidan.eu» генерував усі пости з соціальних мереж з хештегом «#Євромайдан», надавав інтерактивну карту, на якій були позначені усі міста, що підтримували Україну, розміщував відеоматеріали

«hromadske tv» та Радіо Свободи, а також матеріали тих користувачів Інтернету, які здійснювали власні онлайн трансляції за допомогою додатку для iPhone «Ustream». Першим, хто скористався цим додатком став студент КПП, його канал «КПП-live» [43] одразу отримав значну популярність.

Що стосується преси, то деякі медіа взагалі практично не висвітлювали революційні події. Найяскравіший приклад - видання «Кореспондент» та «Forbes», де за розпорядженням олігарха Сергія Курченка були створені так звані «департаменти правди», які перевіряли всі матеріали [5].

Але була і преса, яка об'єктивно висвітлювала події, зайняла активну громадянську позицію: «Дело» та «Инвестгазета», хоча до революційних подій ці видання не подавали матеріалів про політику.

58 — На нашу думку, те, що традиційним медіа, попри широту охоплення аудиторії, не вдалося оперативним і об'єктивним висвітлювати події того періоду, насамперед, наслідок цензури, які запроваджувала влада і їх власники. Це пов'язано із технологічними змінами, адже за останній десяток років велика частина громадян України дедалі більше почали черпати інформацію з новинних сайтів та через гіперпосилання у соціальних мережах, чому сприяло зростання числа Інтернет-користувачів та можливості миттєвого доступу до мережі через мобільні пристрої.

Одним з найбільш яскравих і очевидних прикладів відвертої цензури є те, що у Донецьку, Маріуполі, а також у деяких містах у Криму кабельні оператори за командою місцевої влади відключали «5 канал» [5].

Як прояв цензури можемо розцінювати і те, що загальнонаціональні канали у вихідні, на які припадали головні протестні події у Києві і в інших містах, не переривали трансляцію раніше запланованого розважального контенту для прямих включень [5]. Відповідно ті з українців, хто не мав доступу до Інтернету були позбавлені інформації, не уявляли, яка ситуація складається у країні.

Незважаючи на тиск влади та власників, тележурналісти намагалися робити все можливе для об'єктивного висвітлення протестних подій. Так, працівники телеканалу «Інтер» влаштували бойкот через те, що керівництво каналу намагалося подавати телеглядачам неправдиву інформацію, дезінформувати їх, ігнорувати події на Майдані Незалежності.

Вітчизняні електронні медіа не лише спрямовували громадську думку українців на підтримку «Революції гідності», а й неупереджено висвітлюючи події, які відбувалися на Майдані Незалежності, в інших районах Києва та в українських містах і селах, формували новий імідж нашої держави. Це – імідж держави, яка не бажає мати нічого спільного із владою олігархічного клану; держави, яка має активних, сміливих і рішучих громадян, здатних єднатися для спільного вирішення надскладних завдань; держави, де суспільство є політично активним і здатний власними силами відновити справедливість; де люди не бояться відкрито висловлювати своє прагнення жити у європейській демократичній країні і готові докласти задля цього практичні зусилля.

У якості одного з найяскравіших прикладів можна навести цитату вітчизняного поета і журналіста А. Бондара: «Майдан дав зрозуміти Європі, що європейські цінності – не даність, яка автоматично передається від покоління до покоління, не ВВП на душу населення, не суспільство всезагальної ситості, не пересування без віз, не набір зачовганих порожніх словесних оболонок, оформлених в міждержавні угоди та конституції, а кров і піт, страждання і жертва, розтриті кістки та пробиті кулями серця. Що саме тут, на передовій боротьби з російською імперією та її маріонетками, всі їхні притрушені пилом десятиліть цінності знаходять свій справжній сенс. Коли Європа востаннє пролила кров за європейські цінності? Коли востаннє замислювались над цим питанням? Коли востаннє почувалася посправжньому загроженою?» [44]. Дійсно, саме «українці стали першими європейцями в новітній історії, які за ці цінності поклали сотні життів» [44].

Отже, вітчизняні мас-медіа, насамперед незалежні інтернет-медіа, відіграли провідну роль у формуванні громадської думки українців напередодні і під час «Революції гідності». Вони консолідували суспільство, виступили у ролі майданчиків для формування громадської думки, мобілізації зусиль протестувальників, підтримували в українців рішучість до активних дій.

Висновки. Події, які відбувалися у суспільно-політичному житті України, особливо – події другої половини 2013 р. були каталізатором протестних виступів на підтримку Євроінтеграції України, які переросли у «Революцію гідності» і стали відправною точкою для початку нового демократичного етапу розвитку нашої держави.

Провідна роль у формуванні протестної громадської думки, у мобілізації українців до протесту, у залученні їх до активних виступів відіграли вітчизняні електронні медіа. Найбільш значимими виявилися новітні Інтернет-медіа, які, на відміну від традиційних, не зазнавали адміністративного і цензурного тиску, давали журналістам можливість висловлюватися вільно, об'єктивно, неупереджено і повно висвітлювати події. Водночас соціальні медіа виявили суттєві зміни у споживанні новин та джерел формування політичної свідомості. Конвергенція традиційних ЗМІ та поява нових агрегаторів новин безпосередньо вплинули на події кінця 2013 – початку 2014 років й показали досі недооцінені можливості у сенсі поширення інформації, а також засвідчили формування в Україні громадянського суспільства й політичної нації, котра сповідує європейські цінності.

Джерела та література:

- 60 —
1. Ороховська Л. А. Мас-медіа як складова людської комунікації / Л. А. Ороховська // Вісник Національного авіаційного університету. Сер. : Філософія. Культурологія. - 2011. - 180 с.
  2. Галушко М. Вплив мас-медіа на формування горизонту життєвого світу людини / М. Галушко // Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка : збірник наукових праць. - 2008. - № 3(24). - С. 25-37.
  3. Зінченко О. Вітер з майдану / О. Зінченко // Майдан від першої особи. 45 історій Революції гідності / упоряд. Тетяна Ковтунович, Тетяна Привалко. — К. : К.І.С., 2015. — 336 с.
  4. Долганов П. Симулякри української революції / П. Долганов // Культурологічний часопис І. - 2014. - Число 81. - 215 с.
  5. Чорнокондратенко М. Феномен Євромайдану у медіа [Електронний ресурс] / М. Чорнокондратенко // Європейська обсерваторія журналістики. - Режим доступу: <http://ua.ejo-online.eu/1583>
  6. Громадське ТБ: «Все гірше, ніж ви думаєте, але надія є» [Електронний ресурс] / Суспільне мовлення. - Режим доступу: http://stv.detector.media/reformuvannya/internet/gromadske_tb_vse_girshe_nizh_vi_dumaete_ale_nadiya_e/
  7. Інтернет-ЗМІ визнано найбільш об'єктивним джерелом інформації про Майдан [Електронний ресурс] // Дзеркало тижня. - Режим доступу: http://dt.ua/UKRAINE/internet-zmi-viznano-naybilsh-ob-yektivnim-dzherelom-informaciyi-pro-maydan-136287_.html

8. День Європейської України. ОНЛАЙН [Електронний ресурс] // Українська правда. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/articles/2013/11/24/6987513/>

9. Іванцов Є. За державу соромно [Електронний ресурс] / Є. Іванцов // Українська правда. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/columns/2013/11/24/7002839/>

10. Янукович, йолка і вінок [Електронний ресурс] // Українська правда. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/articles/2013/11/30/7003878/>

11. Розгін Майдану. Як це було [Електронний ресурс] // Українська правда. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/articles/2013/11/30/7003663/>

12. Сікора І. Європейське забуття регіоналів: симптоми, діагноз, методи лікування [Електронний ресурс] / І. Сікора // Українська правда. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/columns/2013/11/30/7003470/>

13. Карп'юк В. Про тепло майдану й внутрішню Європу [Електронний ресурс] / В. Карп'юк // Українська правда. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/columns/2013/11/30/7003385/>

14. Поети, письменники і співаки закликають українців відстояти майбутнє [Електронний ресурс] // Українська правда. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2013/11/30/7003830/>

15. Дубровський В. Точка біфуркації [Електронний ресурс] / В. Дубровський // Українська правда. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/columns/2013/12/1/7003965/>

16. Архів публікацій за 24 листопада 2013 р. [Електронний ресурс] // Українська правда. – Режим доступу: http://www.pravda.com.ua/archives/date_24112013

17. Архів публікацій за 30 листопада 2013 р. [Електронний ресурс] // Українська правда. – Режим доступу: http://www.pravda.com.ua/archives/date_30112013/

18. Луценко: це вже революція [Електронний ресурс] // Українська правда. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2013/12/1/7004014/>

19. Архів публікацій за 16 січня 2014 р. [Електронний ресурс] // Українська правда. – Режим доступу: http://www.pravda.com.ua/archives/date_16012014/

20. Архів публікацій за 18 лютого 2014 р. [Електронний ресурс] // Українська правда. – Режим доступу: http://www.pravda.com.ua/archives/date_18022014/

21. Архів публікацій за 22 лютого 2014 р. [Електронний ресурс] // Українська правда. – Режим доступу: http://www.pravda.com.ua/archives/date_22022014/

22. Міліція нарахувала на мітингах в неділю лише 50 тисяч людей [Електронний ресурс] // Українська правда. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2013/11/24/7002950/>

23. Азаров про відмову від ЄС: Мудрість політиків - вчасно прийняти потрібне країні рішення [Електронний ресурс] // Українська правда. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2013/11/24/7002949/>

24. Силовики намагалися зачистити Європейську площу. Мітингувальники її відстояли [Електронний ресурс] // Українська правда. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2013/11/24/7002948/>

62

25. У Черкасах міліція розганяла євромайдан та біла депутатів [Електронний ресурс] // Українська правда. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2013/11/24/7002849/>

26. У Львові свободівці хотіли захопити Євромайдан їх прогнали і засвітали [Електронний ресурс] // Українська правда. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2013/11/24/7002925/>

27. Вакарчук закликав Схід і Південь не піддатися середньовіччю влади [Електронний ресурс] // Українська правда. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2013/11/30/7003883/>

28. Низка країн засудила силовий розгін мирного євромайдану [Електронний ресурс] // Українська правда. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2013/11/30/7003886/>

29. Качинський закликає європосланців невідкладно їхати в Україну [Електронний ресурс] // Українська правда. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2013/11/30/7003881/>

30. Людей на Майдані просять не пити алкоголь і ввести фейс-контроль [Електронний ресурс] // Українська правда. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2013/12/1/7004185/>

31. На Майдані встановлюють житлові намети і металеві щити [Електронний ресурс] // Українська правда. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2013/12/1/7004149/>

32. Парламенту в Україні не існує – Тягнибок [Електронний ре-

сурс] // Українська правда. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2014/01/16/7009713/>

33. Єфремов запевняє, що депутати голосували законно [Електронний ресурс] // Українська правда. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2014/01/16/7009722/>

34. Війна на вулицях Києва [Електронний ресурс] // Українська правда. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/articles/2014/02/18/7014151/>

35. Силовики почали штурм Майдану [Електронний ресурс] // Українська правда. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2014/02/18/7014499/>

36. Беркут атакує Майдан [Електронний ресурс] // Українська правда. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2014/02/18/7014392/>

37. Від вибуху у шахті у Макіївці померли 7 осіб, ще 9 травмовано [Електронний ресурс] // Українська правда. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2014/02/18/7014171/>

38. Макеєнко хоче подарувати Ахметову енергооб'єкти на третину мільярда [Електронний ресурс] // Українська правда. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/news/2014/02/18/420520/>

39. Кінець президентства Януковича [Електронний ресурс] // Українська правда. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/articles/2014/02/22/7015644/>

40. У Дніпропетровську площу Леніна перейменували на Героїв Майдану, мер вийшов з ПР [Електронний ресурс] // Українська правда. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2014/02/22/7015886/>

41. Харків'яни прийшли на екскурсію у кабінет Добкіна [Електронний ресурс] // Українська правда. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2014/02/22/7015882/>

42. Документи з Межигір'я підтвердили мільйонні розтрати та хабарі, водолази вилучили зброю [Електронний ресурс] // Українська правда. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2014/02/22/7015880/>

43. КПП-live [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ustream.tv/channel/%D0%9A%D0%9F%D0%86-live>

44. Бондар А. Майдан: життя або смерть [Електронний ресурс] / А. Бондар // Новое время. – Режим доступу: <http://nv.ua/project/story-of-maidan-by-bondar.html>

СУЧАСНІ МЕТОДИ ТА ТЕХНОЛОГІЇ ІНФОРМАЦІЙНОГО ТЕРОРИЗМУ¹

У статті розглянуті основні тенденції розвитку та функціонування інформаційного тероризму як явища, що виникло в результаті стрімкої глобалізації, інформатизації суспільства, та збільшення впливу мережі Інтернет на всі сфери життя. Було проаналізовано та систематизовано попередні напрацювання вчених в сфері інформаційного тероризму, статистичні дані провідних світових дослідницьких центрів. Було виявлено, що Інтернет надає широкий спектр можливості використання його в якості деструктивного чинника. Міжнародні організації працюють з метою протидії інформаційному тероризму та кібератакам (ОБСЄ, НАТО, Інтерпол, Рада Європи та інші). Задля підвищення потенціалу протидії, необхідно збільшувати рівень міжнародної співпраці з метою створення можливості своєчасного виявлення та боротьби з інформаційним тероризмом.

64

Ключові слова: інформаційний тероризм, кібератаки, кіберзлочинність, Інтернет, соціальні мережі.

Современные методы и технологии информационного терроризма

В статье рассмотрены основные тенденции развития и функционирования информационного терроризма как явления, которое возникло в результате стремительной глобализации, информатизации общества, и увеличения влияния сети Интернет на все сферы жизни. Были проанализированы и систематизированы предыдущие наработки ученых в сфере информационного терроризма, статистические данные ведущих мировых исследовательских центров. Констатировано, что Интернет предоставляет широкий спектр возможностей для использования его в качестве деструктивного фактора. Международные организации работают с целью противодействия информационному терроризму и кибератакам (ОБСЕ, НАТО, Интерпол, Совет Европы и другие). Для повышения потен-

¹ Для цитування: Гринчук М. Сучасні методи та технології інформаційного тероризму // Медіафорум : аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент: збірка наукових праць. Чернівці: Чернівецький національний університет, 2017. Том 5. С. 64-75.

циала противодействия, необхідно збільшувати рівень міжнародного співробітництва для створення можливості своєчасного виявлення і боротьби з інформаційним тероризмом.

Ключевые слова: інформаційний тероризм, кібератаки, кіберпреступність, Інтернет, соціальні мережі.

Modern methods and technologies of information terrorism

The article describes key trends of development and operation of information terrorism that arose as a result of rapid globalization, informatization of society and the increasing influence of Internet on all areas of life. Previous achievements of scientists in the field of information terrorism were analyzed and systematized, as well as statistics of the world's leading research centers. It was found that the Internet provides a wide range of possibilities for its use as a destructive factor. International organizations (OSCE, NATO, Interpol, the Council of Europe and others) function in order to counteract information terrorism and cyber attacks. In order to increase the potential of counter measures, it is necessary to increase the level of international cooperation in order to create opportunities of early detection and control of information terrorism.

65

Keywords: information terrorism, cyber attacks, cybercrime, Internet, social networks.

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток та розповсюдження сучасних інформаційних технологій значною мірою вплинули на усі сфери суспільного життя. Традиційні ресурси людського прогресу поступово втрачають своє первісне значення, адже головним ресурсом науково-технічного та соціально-економічного розвитку стає інформація. Надаючи майже безмежні можливості для вдосконалення, інформаційно-комунікаційні технології також можуть бути використані і для деструктивних цілей. Враховуючи всеохоплюючий вплив новітніх технологій, вже ні в кого не викликає сумніву факт того, що різноманітні злочинні та терористичні організації можуть використовувати широкий спектр технологій в процесі організації своєї діяльності. Таким чином, ми можемо говорити про зростання ролі та впливу інформаційного тероризму.

Мета статті – розглянути та проаналізувати основні види та методи інформаційного тероризму, особливості використання мережі Інтернет терористичними угрупованнями. Дослідження передба-

чає вивчення базової міжнародної та національної законодавчої та правової бази в сфері протистояння інформаційному тероризму, визначення шляхів підвищення ефективності боротьби з ним.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Низка зарубіжних та вітчизняних вчених досліджували явище тероризму, його еволюцію та тенденції, пов'язані з ним ключові виклики та загрози, розвиток тероризму в умовах інформаційного суспільства, роль інформаційно-комунікативних технологій та медіа. Основними зарубіжними вченими, які зробили вагомий внесок в розвиток зазначеної проблематики, були Д.Белл, Ж.Бодрійар, Е.Гіденс, М.Кастельс, Е.Тоффлер, Ф.Фукуяма, С.Гантінгтон, Б.Хофман, А.Шмід, Г.Вейман, П.Вілкінсон, У.Лакер, Б.Накос, Ф.Перл, Р.Шафферт, К.Поппер, та інші. Серед вітчизняних науковців можна відзначити праці Є.А. Макаренко, М.А. Ожевана, Д.В. Дубова, В.В. Циганова, Г.Г. Почепцова та інших.

Основні результати дослідження. Інформаційна епоха спричинила розширення методів, сфер діяльності та впливу тероризму, що призвело до появи терміну «інформаційний тероризм».

66

— Інформаційний тероризм слід протиставляти класичному розумінню хакерських організацій, оскільки він вирізняється своїми цілями, метою та тактикою. Так, наслідки інформаційного тероризму завжди небезпечні, його акти мають на меті спричинення суспільного резонансу та широкого розголосу, на відміну від традиційних хакерських атак, де таку задачу зазвичай не ставлять. Цілі інформаційного тероризму властиві цілям тероризму загалом, вони мають публічний характер та спрямовані проти певної особи, суспільства чи влади. Різниця між інформаційним та традиційним тероризмом полягає в засобах здійснення, а також в анонімності та знеособленості.

Згідно з визначенням М. Поллітта, інформаційний тероризм – це заздалегідь сплановані, політично мотивовані атаки на інформаційні, комп'ютерні системи, програми та дані, які виражаються в застосуванні насильства по відношенню до цивільних цілей з боку субнаціональних груп або таємних агентів [1-2]. Істотно розширює дане розуміння А. Ісаков, визначаючи, що інформаційний тероризм здійснюється в сфері, що охоплює політичні, філософські, правові, релігійні та інші погляди і ідеї, тобто в духовній сфері, там, де ведеться боротьба ідей. За його словами, інформаційний тероризм - це, перш за все, форма негативного впливу на особистість, суспільство і

державу всіма видами інформації [3]. Узагальнюючи, інформаційний тероризм можна визначити як один з видів терористичної діяльності, орієнтований на використання різних форм і методів тимчасового або безповоротного виводу з ладу інформаційної інфраструктури держави або її елементів, а також цілеспрямоване використання цієї інфраструктури для створення умов, що тягнуть за собою катастрофічні наслідки для різних сторін життєдіяльності суспільства і держави.

Розрізняють декілька видів інформаційного тероризму:

- інформаційно-психологічний тероризм - контроль над ЗМІ з метою поширення дезінформації, чуток, демонстрації потужності терористичних організацій;

- інформаційно-технічний тероризм - нанесення шкоди окремим фізичним елементам інформаційного середовища держави; створення перешкод, використання спеціальних програм, що стимулюють руйнування систем управління [4].

Методи інформаційного тероризму орієнтовані не на фізичне знищення людей і ліквідацію матеріальних цінностей, а на широкомасштабне порушення роботи фінансових і комунікаційних мереж і систем, часткове руйнування економічної інфраструктури і нав'язування владним структурам своєї волі.

За оцінкою експертів, ефективність інформаційного тероризму може бути порівняна із застосуванням зброї масового знищення, а загроза здійснення інформаційного тероризму прямо пропорційна рівню технологічного розвитку та масштабам використання комп'ютерної техніки в системах управління державою.

Інформаційна складова тероризму набирає стрімких обертів, викликаючи занепокоєння суспільства. Виступаючи перед Конгресом США, тодішній директор національної розвідки США Джеймс Клеппер назвав кібератаки більш небезпечними для США, ніж інші види тероризму [5]. На сьогоднішній день Інтернет широко використовується різноманітними угрупованнями терористичного спрямування задля досягнення поставлених цілей. Глобальна мережа привертає оперативністю, економічністю, доступністю, слабкою цензурою або її повною відсутністю, наявністю величезної потенційної аудиторії користувачів по всьому світу, швидким і відносно дешевим поширенням інформації, комплексністю її подачі і сприйняття. Безперечною перевагою вважається також можливість анонімного зв'язку,

скритність джерела впливу, та дистанційний характер впливу в різних регіонах світу.

Г. Вейман виділяє наступні методи використання Інтернету терористичними угрупованнями:

- психологічна війна (використання Інтернету для дезінформації, поширення загроз, спрямованих на те, щоб посяяти страх і відчуття безпорадності);

- реклама і пропаганда (розповсюдження інформації про діяльність, поширення агітаційно-пропагандистської інформації про терористичні рухи, їх цілі і завдання, намічені дії, форми протесту). Раніше цей фактор залежав від залучення уваги телебачення, радіо або друкованих ЗМІ;

- збір даних (можливість доступу до інформації за допомогою Інтернету). Згідно з доповіддю тодішнього міністра оборони США Д. Рамсфельда 15 січня 2003 року, в посібнику Аль-Каїди, знайденому в Афганістані, було вказано: «Використовуючи громадські джерела відкрито без застосування незаконних засобів, можна зібрати про ворога як мінімум 80% необхідної інформації» [6];

- збір коштів (збір пожертвувань задля поповнення фондів);

- вербування і мобілізація (одним із шляхів пошуку нових учасників є використання он-лайн технологій, наприклад, переміщення по чатах і форумах в пошуку найбільш сприйнятливих членів аудиторії, особливо молодих людей. Електронні конференції та дискусії з певних проблем можуть також служити засобом для звернення до потенційних нових членів);

- створення мереж (можливість підтримки контакту один з одним та з представниками інших терористичних організацій). Нові технології сильно скоротили час передачі, дозволяючи розсіювати місцезнаходження осіб, при цьому є можливість швидкого зв'язку і ефективної координації;

- розподілення інформації (розміщення у вільному доступі та розсилка відкритих та зашифрованих інструкцій про створення хімічної зброї, вибухові речовини тощо) [7].

Окрім виокремлених Г. Вейманом методів та засобів використання Інтернету терористичними угрупованнями, існує ряд інших, серед яких можна виокремити семантичні атаки, метою яких є злом сторінок і подальше розміщення на них свідомо помилкової інформації. Подібним атакам, як правило, піддаються найбільш часто від-

відвані інформаційні сторінки, змісту яких користувачі повністю довіряють. Досить частою є заміна інформаційного змісту сайтів, яка полягає в підміні електронних сторінок або їх окремих елементів. Такі дії робляться в основному для залучення уваги до атакуючої сторони, демонстрації своїх можливостей або є способом вираження певної політичної позиції. Крім прямої підміни сторінок широко використовується перенаправлення посилань на іншу адресу, що призводить до відкриття спеціально підготовлених сторінок. Одним з методів також є виведення з ладу або зниження ефективності функціонування структурних елементів інформаційно-телекомунікаційних систем шляхом застосування спеціальних програмних засобів на основі програмного коду, масової розсилки електронних листів, DDoS-атак, проведення яких аналогічно технології масової розсилки електронних листів, що призводить до уповільнення роботи обслуговуючого сервера, або повного припинення зовнішнього доступу до його ресурсів.

За даними провідної статистичної компанії Statista, яка оприлюднила світові статистичні показники основних типів кібератак в 2016, зловмисні програми використовувались в якості інструментів здійснення кібератак найчастіше (98%). Друге та третє місце посіли фішинг, соціальна інженерія (70%) та веб-атаки (63%) відповідно. Внутрішні зловмисники виявились досить рідкісним явищем, що трапляється в 41% випадках [8].

69

Для представників терористичних організацій Інтернет-комунікація служить дуже важливим інструментом впливу на громадську думку через великі маніпулятивні можливості. Прихована небезпека Інтернету та інших інтерактивних систем полягає в тому, що на відміну, наприклад, від телеглядача, користувач мережі психологічно впевнений в свободі свого інформаційного вибору, в неможливості маніпулювання його поведінкою з боку інших мережевих суб'єктів. Крім того, Інтернет дозволяє задіяти набагато ширший інструментальний спектр інформаційної стимуляції свідомості і підсвідомості індивіда, ніж друковані ЗМІ та навіть телебачення: звук, візуальний ряд з величезною палітрою фарб і геометричних побудов, текстовий матеріал, а також інтерактивний зворотний зв'язок, що породжує у об'єкта маніпуляції почуття причетності до подій.

70

Соціальні мережі активно використовуються представниками терористичних організацій. Згідно з дослідженнями Інституту Брукінга, прихильники ІДІЛ контролюють понад 46000 Twitter-акаунтів (однак, не всі є активними), через які вони розповсюджують повідомлення безпосередньо до смартфонів своєї цільової аудиторії, уникаючи посередництва в традиційних засобах масової інформації. Приблизна кількість послідовників таких акаунтів – близько тисячі, що дозволяє не привертати занадто велику увагу служб протидії.

Представники ІДІЛ також використовують сегментацію як інструмент донесення інформації до цільової аудиторії. В рамках цього інструменту була створена мережа з 29 спеціалістів аудіовізуального контенту: троє для глобальних проєктів, інші 26 створюють аудіовізуальний контент для певних категорій та країн (Сирія, Ірак, Єгипет, Ємен, Афганістан та інші).

Сегментація також передбачає використання різних мов, в залежності від ключової аудиторії. З понад 120 аудіовізуальних кампаній ІДІЛ, 27% зроблені англійською мовою, 15% – російською, 13% – французькою, 3% - німецькою [9-10].

Окрім Twitter, використовуються і інші соціальні мережі, такі як Facebook, Ask.fm, Pinterest, YouTube, WordPress, Kik, WhatsApp, Tumblr та інші. За попередніми оцінками, близько 25 тис. іноземців з більш ніж 100 країн приєдналися до організації [11].

Враховуючи широкий спектр використання терористичними організаціями інформаційно-комунікаційних технологій, постає питання можливості боротьби з явищем інформаційного тероризму.

Значну роль у протидії інформаційному тероризму відіграють міжнародні організації, такі як ОБСЄ, НАТО, Інтерпол, Рада Європи та інші. Вони відіграють важливу роль в координації міжнародних зусиль, побудові міжнародної співпраці в боротьбі зі злочинами в сфері високих технологій. Так, наприклад, однією з сфер діяльності антитерористичного підрозділу ОБСЄ є протидія використанню Інтернету в терористичних цілях. На офіційному сайті міститься інформація про те, що підрозділ бореться з випадками використання Інтернету терористами шляхом ідентифікації таких тенденцій і пропаганди потенційних контрзаходів. Працюючи в рамках цієї програми, ОБСЄ визнає, що Інтернет став стратегічним інструментом і тактичним засобом посилення потенціалу терористичних угруповань, і використовується ними для різних цілей, таких як ідентифікація, вербування та підготовка нових членів, збір і переказ фінансових коштів тощо [12].

Іншим прикладом може слугувати Європейський центр по кіберзлочинності ЄС, діяльність якого спрямована на надання оперативної і аналітичної підтримки в боротьбі з кіберзлочинами правоохоронним органам країн ЄС, а також партнерам, що не входять до ЄС [13]. Щодо Інтерполу, то до його функцій в сфері протидії кіберзагрозам входить оперативна і слідча підтримка, кіберрозвідка і аналіз, цифрова судово-медична експертиза, інновації та дослідження, підвищення потенціалу з протидії кібертероризму тощо [14]. В рамках діяльності НАТО кіберзахист є складовою завдання колективної оборони Альянсу. НАТО несе відповідальність за захист своїх власних мереж, проводить діяльність з розширення обміну інформацією та взаємної допомоги в галузі попередження, пом'якшення наслідків і відновлення після кібератак [15]. Міжнародним регулюючим документом в сфері інформаційного тероризму є Конвенція Ради Європи із кіберзлочинів, укладена 23 листопада 2001. Дана Конвенція включає основні принципи для розробки національного законодавства з кіберзлочинності, а також рамки для міжнародного співробітництва між країнами-учасницями. Документ включає положення про створення цілодобової і щоденної системи боротьби зі злочинністю в режимі онлайн, а також сприяє партнерським зв'язкам між державним і приватним секторами [16].

Правову основу кібербезпеки України становлять закони України «Про основи національної безпеки», «Про інформацію», «Про захист

інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» тощо. Україна ратифікувала Конвенцію Ради Європи із кіберзлочинів 10 березня 2006, згодом був ратифікований Додатковий протокол до Конвенції про кіберзлочинність щодо криміналізації дій расистського або ксенофобного характеру, вчинених за допомогою комп'ютерної системи [17]. Результатом нових викликів та загроз національній кібербезпеці стало створення Стратегії кібербезпеки України, що була введена в дію указом Президента України від 15 березня 2016.

В ній, зокрема, зазначено, що невідповідність інфраструктури електронних комунікацій сучасним вимогам, недостатній рівень захищеності критичної інформаційної інфраструктури, безсистемність заходів кіберзахисту критичної інформаційної інфраструктури, недостатній рівень координації, взаємодії та інформаційного обміну між суб'єктами забезпечення кібербезпеки є одними з тих чинників, дія яких ставить під загрозу забезпечення національної безпеки України в кіберпросторі. Задля зменшення рівня кіберзагроз вирішено залучати експертний потенціал наукових установ, підвищувати цифрову грамотність громадян, проводити навчання щодо надзвичайних ситуацій та інцидентів у кіберпросторі, розвивати та удосконалювати систему державного контролю за станом захисту інформації тощо [18].

Висновки. Отже, інформаційний тероризм, як нова форма тероризму, ставить на меті вчинення свідомого і цілеспрямованого інформаційного впливу для створення умов, що мають катастрофічні наслідки для держави, політиків, що мають приймати ефективні рішення у кризових ситуаціях. А також для корпорацій та державних структур, що забезпечують життєдіяльність країни (критична інфраструктура).

Основними методами використання мережі Інтернет задля здійснення акту інформаційного тероризму є методи психологічної війни, реклами і пропаганди, збору даних та коштів, вербування і мобілізація, створення мереж та розподілення інформації. Окрім цього, широко використовуються спеціальні програмні засоби, масова розсилка електронних листів, DDoS-атаки тощо. Останнім часом набуло розповсюдження активне використання соціальних мереж (Twitter, Facebook, Ask.fm, Pinterest, YouTube, WordPress, Kik, WhatsApp, Tumblr) у терористичних цілях.

У протидії інформаційному тероризму значну роль відіграє діяльність міжнародних організацій (ОБСЄ, НАТО, Інтерпол, Рада Європи та інших) з метою побудови міжнародної співпраці в боротьбі з кіберзлочинами.

Міжнародна законодавча база протидії інформаційному тероризму представлена Конвенцією Ради Європи із кіберзлочинів. Правову основу для нашої країни з даної тематики складають такі документи, як закони України «Про основи національної безпеки» (2003), «Про інформацію» (1992), «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» (1994), Стратегія кібербезпеки України (2016) тощо.

Задля підвищення ефективності протидії інформаційному тероризму, необхідно вдосконалити технології своєчасного виявлення і нейтралізації несанкціонованого доступу до інформації, в тому числі і у відкритих мережах. Безперечно необхідним чинником протидії є організація міждержавного співробітництва в роботі міжнародних організацій, громадських комітетів і комісій в проектах розвитку світових інформаційних мереж.

Прийняття Україною низки нормативно-правових актів та законів в сфері кібербезпеки свідчить про розуміння необхідності захисту інформаційного простору України в комп'ютерних мережах та протидії кіберзлочинності. Проте, законодавча база України в сфері кібербезпеки не охоплює повний спектр можливих кіберзагроз. Тому, вкрай важливим є більш досконале подальше дослідження та виявлення додаткових потенційних загроз, розроблення стратегії їх подолання і протидії, та розширення законодавчої бази з метою створення ефективної системи забезпечення національної кібербезпеки. Також, необхідно підвищувати обізнаність населення в сфері кіберзлочинності, сформувані в них потужний потенціал протидії шляхом проведення навчань з залученням експертів для спільного обміну досвідом.

Джерела та література:

1. Дубов Д.В. Кібербезпека: світові тенденції та виклики для України : аналітична доповідь / Д.В. Дубов, М.А. Ожеван. – К. : НІСД, 2011. – 30 с.

2. What is Cyber-terrorism? [Електронний ресурс] // Computer crime research center – Режим доступу до ресурсу: <http://www.crime-research.org/library/Cyber-terrorism.htm>.

3. Исаков А. Информационный терроризм/ А. Исаков. - Обозреватель-Observer. - 2002. - № 5/6. - С. 79-84

4. Королев А. Киберпространство и информационный терроризм [Электронный ресурс] / А. Королев // Центр анализа террористических угроз. – 2016. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.catu.su/analytics/1250-kiberprostranstvo-i-informacionnyj-terrorizm>.

5. James Clapper Jr. Cyber Attack Poses More Threats Than Any Other Type Of Terrorism: Security Chief [Электронный ресурс] / James Clapper Jr. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.fastcompany.com/3006916/fast-feed/cyber-attack-poses-more-threats-any-other-type-terrorism-security-chief>.

6. Kevin Poulsen. Rumsfeld orders .mil Web lockdown [Электронный ресурс] / Kevin Poulsen // SecurityFocus – Режим доступа до ресурсу: <http://www.securityfocus.com/news/2062>.

74
— 7. Вейманн Г. Специальный доклад № 116. Как современные террористы используют Интернет [Электронный ресурс] / Габриель Вейманн – Режим доступа до ресурсу: <http://scienceport.ru/library/liball/5170-spetsialnyiy-doklad-%E2%84%96-116-kak-sovremennyye-terroristy-i-ispolzuyut-internet/>.

8. Types of cyber attacks experienced by companies worldwide as of August 2016 [Электронный ресурс] // The Statistics Portal – Режим доступа до ресурсу: <https://www.statista.com/statistics/474937/cyber-crime-attacks-experienced-by-global-companies/>.

9. How ISIS Recruits Through Social Media [Электронный ресурс] // Fordham Political Review – Режим доступа до ресурсу: <http://fordhampoliticalreview.org/how-isis-recruits-through-social-media/>.

10. Lesaca J. On social media, ISIS uses modern cultural images to spread anti-modern values [Электронный ресурс] / Javier Lesaca // Techtank – Режим доступа до ресурсу: <https://www.brookings.edu/blog/techtank/2015/09/24/on-social-media-isis-uses-modern-cultural-images-to-spread-anti-modern-values/>.

11. Hahn J. How the World's Most Dangerous Group Uses Social Media [Электронный ресурс] / Jason Hahn – Режим доступа до ресурсу: <http://www.complex.com/pop-culture/2015/04/isis-social-media-methods>.

12. Антитеррористическое подразделение [Электронный ресурс] // ОБСЕ. Справочная информация – Режим доступа до ресурсу: <http://www.osce.org/ru/atu/13579?download=true>.

13. European cybercrime centre [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.europol.europa.eu/about-europol/european-cybercrime-centre-ec3>.

14. Cybercrime [Електронний ресурс] // Interpol – Режим доступу до ресурсу: <https://www.interpol.int/Crime-areas/Cybercrime/Cybercrime>.

15. Cyber defence [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_78170.htm.

16. Convention on cybercrime [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2014_2019/documents/libe/dv/7_conv_budapest_/7_conv_budapest_en.pdf.

17. Участь України у міжнародних договорах Ради Європи [Електронний ресурс] // Міністерство Юстиції – Режим доступу до ресурсу: <http://old.minjust.gov.ua/201>.

18. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 27 січня 2016 року «Про Стратегію кібербезпеки України» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.president.gov.ua/documents/962016-19836>.

**СУСПІЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ
НА ТЛІ ПОЛІТИЧНИХ СТРАТЕГІЙ**

УДК: 316.77-027.3

© Олександр Соснін,
© Владислав Повидиш

**НОВІТНІ ТЕНДЕНЦІЇ У СФЕРІ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬНИХ
КОМУНІКАЦІЙ: ОСВІТНІ, НАУКОВІ Й ПРАВОВІ АСПЕКТИ¹**

У статті викладена авторська точка зору на базові тренди розвитку сучасних суспільних комунікацій. Підкреслено, що стрімке розширення сфери застосування ІКТ вимагає переосмислення норм юридичної науки і практики, узгоджених із процесами зростання обчислювальних потужностей комп'ютерної техніки і штучного інтелекту. Змістовна інформація і знання стають тим нематеріальним активом кожної розвиненої держави, який спроможний суттєво вплинути на міжнародний імідж та престиж при виконанні певних умов.

76

— Авторами зроблено висновок, що ключовими у царині розвитку ІКТ та сучасних медіа є формування нового покоління фахівців, яким належить виробити нові алгоритми діяльності із урахуванням вимог сектору безпеки України.

Ключові слова: суспільні комунікації, медіасфера, штучний інтелект, освіта, право, сектор безпеки в Україні.

**Новейшие тенденции в области развития общественных
коммуникаций: образовательные, научные и правовые аспекты**

В статье изложена авторская точка зрения на базовые тренды развития современных общественных коммуникаций. Подчеркнуто, что стремительное расширение сферы применения ИКТ требует переосмысления норм юридической науки и практики, согласованных с процессами роста вычислительных мощностей компьютерной техники и искусственного интеллекта. Содержательная информация и знания становятся тем нематериальным активом всякого

---

¹ Для цитування: Соснін О., Повидиш В. Новітні тенденції у сфері розвитку суспільних комунікацій: освітні, наукові й правові аспекти // Медіафорум : аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент: збірка наукових праць. Чернівці: Чернівецький національний університет, 2017. Том 5. С. 76-86.

развитого государства, который способен существенно повлиять на его международный имидж и престиж при выполнении определенных условий.

Авторами сделан вывод, что ключевой задачей в области развития ИКТ и современных медиа является формирование нового поколения специалистов, которым предстоит выработать новые алгоритмы деятельности с учетом требований сектора безопасности Украины.

Ключевые слова: общественные коммуникации, медиасфера, искусственный интеллект, образование, право, сектор безопасности в Украине.

Recent trends in the field of public communications development: educational, scientific and legal aspects

The article presents the author's point of view on the basic trends in the development of modern public communications. It is emphasized that the rapid expansion of the scope of ICT requires a rethinking of the norms of legal science and practice, coordinated with the processes of growth of computing power of computer technology and artificial intelligence. Substantial information and knowledge become the intangible asset of any developed state that can significantly affect its international image and prestige under certain conditions.

The authors concluded that the key task in the field of ICT development and modern media is the formation of a new generation of specialists who will have to work out new algorithms of activity, taking into account the requirements of the security sector of Ukraine.

Keywords: public communications, media sphere, artificial intelligence, education, law, security sector in Ukraine.

Ми живемо в надзвичайно цікаві часи – часи відкритих дискусій, швидких переміщень і повільних дій із багато структурованою інформацією. Все це, з одного боку, створює умови для формування нового і більш відкритого полемічного середовища, зокрема і для обговорення проблем безпеки. Багато розумних, чесних і дієвих людей сьогодні прагнуть прогресивних змін і, головне, задіяні у цьому, намагаючись змінити на краще наше життя. У нових умовах народ перестає бути додатком до уряду і в суспільстві поступово набирають сили багато незнаних раніше процесів у сфері суспільних комуніка-

цій. Саме так, за різними оцінками, проходить все XXI століття, оскільки винайдення комп'ютера обумовило появу багатьох небачених раніше інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ) і засобів зв'язку для створення, транспортування і різноманітного перетворення інформації. Все це постійно створює феноменальні виклики і загрози на тлі розвитку нових умов для науково-освітньої діяльності. Новітні ІКТ не тільки радикально змінюють умови набуття знань, умови праці, але й дозволяють творчість і освіту сучасної людини. Вони зробили їх більш взаємопов'язаними в новому інформаційно-комунікаційному середовищі.

Термін «інформаційне суспільство» в науковий обіг ще у 60-і роки ХХ століття ввели Й. Масуда, Т. Стоуньєр, М. Порат, Дж. Нейсбіт, Р. Катц, хоча сама ідея інформаційного суспільства була запропонована Й. Масудою ще всередині 1940-х років. З. Бжезінський трохи пізніше назвав нове суспільство «технотронним», Р. Дарендорф – посткапіталістичним, А. Етціоні – постмодерністським, Дж. Ліхтайм – постбуржуазним, Г. Кан, В. Іноземцев – постекономічним, К. Болдінг – постцивілізаційним, Р. Сейденберг – постісторичним, Р. Барнет – постнафтовим, С. Алстром – постпротестантським. Д. Белл, характеризуючи постіндустріальне суспільство, підкреслював першочергове значення знань і вважав, що теоретичне знання повинно стати основою наукоємних виробництв.

Можливості новітніх ІКТ сьогодні дозволяють дедалі більше впливати на нашу свідомість, світогляд і інноваційну діяльність, стимулюючи як процеси технологічного оновлення, так, досить часто, і занепад культури. Усе це само по собі стає сьогодні головною вимогою для розвитку всіх політико-правових державних систем і інституцій, юридичної науки і практики зокрема.

Можливості сучасної обчислювальної і вимірювальної техніки на початку третього тисячоліття набувають конкретних обрисів в системах штучного інтелекту. Якщо в ХІХ столітті виникла сама ідея розвитку обчислювальних машин для того, щоб лише розширити мінімальну межу людської діяльності, то в ХХ столітті комп'ютерні технології вже проникли в сферу інженерних і наукових аналітичних досліджень, навіть в маркетингу. Сьогодні комп'ютерні комплекси дозволяють заміщати вже значну частину функцій обліку та перерозподілу потоків всіх ресурсів, головним із яких стає інформація.

Стрімке розширення сфери застосування ІКТ вимагає переосмислення норм юридичної науки і практики узгоджених із процесами зростання обчислювальних потужностей комп'ютерної техніки і штучного інтелекту. Оцифровування світу людини, яке отримало назву розумних алгоритмів (Інтернет речей, розумні контракти), взагалі висувають на перший план нові правознавчі проблеми і, зокрема, два актуальні питання: співвідношення ролі відкриття або винаходу і його комерціалізації; межі/кордони, якщо можна так висловитись, оцифровування суспільного буття.

Під знаком формування нового глобального суспільства знань і нового інформаційно-комунікаційного середовища, а, головне, кібернетичного мислення, сьогодні обґрунтовуються права та норми безпеки життя людини, облаштування політико-правових засад торгово-економічного, технологічного і науково-технічного середовища. Їх в новому суспільстві остаточно ще не визначено. В координатах вимог небачених політичних і технологічних викликів і загроз вони формуються сьогодні під впливом торгово-технологічних змін і у протистоянні народів.

Із розвитком новітніх ІКТ, засобів обчислювальної і вимірювальної техніки в останні десятиліття світ зіткнувся із новими небаченими викликами в науці, реальній економіці, суспільно-політичних і міжнародних відносинах. Інформаційно-комунікаційна складова в житті суспільства почала формувати не тільки перспективи його розвитку, а й поставила безліч проблем, які потребують правового, адміністративного і соціального вирішення. Це, насамперед, вплив багатьох сфер наукових знань і новітніх ІКТ на безпеку суспільства, держави та кожної людини зокрема. Цю надзвичайно актуальну тему наукове співтовариство опрацьовує і висвітлює в багатьох наукових працях. Не менше зроблено і спроб директивними заходами владних структур відповісти на хвилюючі усіх питання управління, зокрема про природу інформації як складне явище буття. Д. Белл колись оптимістично зазначав, що теоретичні знання мають ставати основою нових наукоємних технологій реальної економіки. Головним об'єктом людської діяльності він вважав інформацію і процеси її отримання, переробки, розповсюдження. Саме це і стало живильним підґрунтям для розвитку і становлення новітніх ІКТ, що призвело до створення такого феномену як мережева комунікація, яка оповила досить вели-

ку частку населення земної кулі і стала комунікаційною складовою глобального інформаційного суспільства.

Нова цифрова діяльність людства робить всюди комунікацію оцифрованою, а це вимагає формування нових диференційованих регулятивних механізмів в праві, від самоцензури до визначення правил модерування текстів і способів самовираження або дій (наприклад, тотальної заборони на дитячу порнографію). Це супроводжується побудовою складних інтелектуальних моделей (штучного інтелекту) для оцінки етичності передачі тих або інших повідомлень (інформації).

Сподіваємось, що визначення ступеня відповідальності і частини механізмів прийняття політико-правових рішень будуть збережені за людиною, а от виміри регуляційної діяльності однозначно будуть передані машині. Це стане, ймовірно, одним з ключових питань розвитку інтелектуального цифрового середовища в XXI столітті через розвиток технологій Інтернету речей і укладання розумних контрактів заради торгово-технологічних змін.

80

— Все це, безумовно, змушує нас переглядати існуючі концепти розвитку юридичної освіти для потреб реальної економіки і міжнародного співтовариства, зокрема щодо забезпечення постійно зростаючих проблем визначення безпекових характеристик інформації і інформаційної безпеки з метою інноваційного розвитку країни.

Нас, крім природного соціального середовища проживання людини, дедалі більш буде активно турбувати нове – віртуальне, яке вже має свої особливі ознаки й закономірності розвитку й існування. Ми їх бачимо не тільки в окремих ознаках розвитку і досягнення науки, техніки або технологій, а і в спробах окремих прошарків національної управлінської еліти змінити для пересічних людей умови соціально-політичної реальності на принципово нове (віртуальне) середовище життя. Скажімо, сьогодні, розмірковуючи про «віртуальну реальність», ми уявляємо для себе лише частину проблем умовного комп'ютерного кіберпростору як штучного і не зрозумілого до кінця середовища комп'ютерних технологій, керованого не стільки юридичними нормами, скільки законами кібернетики. Ми починаємо жити начебто в раціонально організованому комп'ютером світі, але все значно складніше.

Спроби своєчасно знаходити раціональні відповіді на всі виникаючі питання стають особливим завданням для політиків і управ-

лінців, фахівців гуманітарних наук, навіть ідеєю фікс, для нових поколінь вчених, мислителів, філософів, організаторів науки і освіти, оскільки йдеться про все те, що пов'язано із суперництвом за краще облаштування життя, за вплив нашої країни на території і народи світу.

Сьогодні, на тлі певних політичних перемог і досягнень, величезна кількість фактів свідчить про падіння в Україні рівня організації суспільно-політичних проектів, процесів міжнародного співробітництва, деідеологізації суспільства тощо, у нас майже всюди процвітає псевдораціоналізм, хабарництво і корупція. Ми багато в чому демонструємо аматорство своїх політиків і управлінців. Як наслідок, ми фіксуємо (відчуваємо) втрату багатьма громадянами ціннісних орієнтирів, відверту недовіру і неповагу до влади взагалі і до національних науково-освітніх установ зокрема. Все це, безумовно, поглиблює в суспільстві кризові явища на тлі глибоких небачених раніше процесів розподілу світу на центр і периферію – відповідно, і змін у ландшафті світової економіки. Домінування окремих країн і залежність України від них стає самою помітною рисою в новій системі політико-правових і міжнародних відносин, характеризується різноманіттям нелінійних процесів і, часом, у виключно складних проявах.

Разом з тим, розпочаті в світі процеси інформатизації, розширення регулярних і усталених контактів між людьми з різних держав створюють для України нові небачені раніше транснаціональні інформаційно-комунікаційні простори, або поля, наповнені особливими структурами, які вибудовуються навколо інформаційно-інфраструктурних правовідносин. Ми бачимо, як стрімко Інтернет і соціальні мережі простягаються через і між континентами, демонструють собою інформаційно-комунікаційний феномен міжособистісних зв'язків, об'єднуючи особистості і спільноти. Вони стали невід'ємною частиною сучасного інформаційного суспільства, забезпечуючи комунікацію між людьми, пошук і можливості самореалізації. В той же час, ІС стало ареною боротьби і нескінченних гострих, агресивно нав'язливих, часто ззовні, зухвалих та непримиренних «баталій» компаній, держав за вплив, коли суспільна свідомість потрапляє до націлених на результат і вміло сплетених і невідчутних тенет.

Без сумніву, що однією з головних характеристик ІС стане рівень і якість функціонування ринку інформації і інформаційних послуг.

Інформація стає стратегічним ресурсом і тому особливого значення в сучасному світі набувають канали її поширення, а тому настав час проведення їх гуманітарної експертизи для того, щоб на початковому етапі попередити/запобігти негативним наслідкам інформаційно-комунікаційних процесів і явищ і здійснити моніторинг стану їх діяльності й розвитку. Значною мірою, цього вимагають глобалізація економічної діяльності і, як наслідок, зростаючі інтернаціональні взаємозв'язки між національними державами. Вони визначають транснаціоналізм політичної, економічної, всієї гами науково-технічної діяльності і юридичної науки та практики, зокрема, оскільки вони стають ключовим інструментом для розуміння складних процесів, що відбуваються у сучасному світі.

Транснаціональні соціальні зв'язки народів підвищують рівень знань різних мов і культур. Все це, безумовно, сприяє доланню внутрішніх структурних перешкод і наповнять вітчизняну культуру, науку і освіту, зокрема, і юридичну, новими соціокультурними практиками, оскільки раніше вони залежали винятково від швидкості засвоєння чужої культури, а сьогодні ця успішність пов'язується із активізацією інформаційно-комунікаційної діяльності.

При цьому, незалежно від регіону проживання всі (і діти, і дорослі, а, особливо, юнацтво) потрапляють сьогодні під величезний тиск жорсткого інформаційного впливу, вимагаючи від нас постійного звернення до проблем безпеки людини, суспільства і держави, до витоків гуманістичної ідеї, антропоцентризму, індивідуально-особистісного підходу при вихованні кожної особи. В національній українській традиції освіченість і патріотичність громадян завжди ототожнювалась із якістю життя народу. З часів князівства Ярослава Мудрого або гетьманату Павла Скоропадського це вкарбувалось у свідомість українців. Однак, проблеми виховання і надання народові сучасних політико-правових і професійних знань і на сьогодні залишаються для нас виключно актуальною темою і обумовлюють зміни парадигм розвитку звичних нам концепцій і доктрин політичної і науково-освітньої діяльності при розбудові політико-правових засад сучасного суспільства.

На жаль, вітчизняне науково-освітнє середовище, своєчасно не помітило, що з появою комп'ютера в світі суттєво змінилися фундаментальні уявлення про науку і освіту, юридичну зокрема, а вона багато в чому почала визначати темпи розвитку всіх інших наук, оскільки

стала предметною на всіх міжнародних перетинах. Змістовна інформація і знання стають за її участі всеохоплюючим багатством – нематеріальним активом розвитку націй і держав, обумовивши появу нової галузі права, а саме – інформаційного. Сьогодні воно, на наш погляд, штучно «пристебнуте» до адміністративного, хоча, само по собі розуміння сенсу його появи передбачає комплексний аналіз взаємовідносин галузей права і застосування нових політичних, правових і педагогічних прийомів. Це особливо важливо зробити сьогодні в умовах, коли проти України ведуться потужні інформаційні атаки, відбувається активізація право-радикальних сил, посилюються правовий нігілізм, аномія, відбувається зростання небажаної динаміки проявів злочинності, корупційних діянь тощо.

Навіть окреслене коло проблем свідчить, що треба встановлювати/вибудовувати нове підґрунтя для умовної тріади юридичної науки, яка складає сутність юридичної педагогіки: наукова теорія – навчальна дисципліна – практика діяльності. Насамперед встановити/визначити чітку парадигму її розвитку. Принаймні, така постановка основних проблемних питань є актуальною.

Розриваючи коло накопичених проблем, Україна, безумовно, має піти не стільки на модернізацію освіти юристів і майбутніх дипломатів, скільки на безпрецедентні реформи в науково-освітній сфері і на розбудову її інформаційно-комунікаційної інфраструктури, від чого вона залежить значною мірою. Про це ми багато говоримо протягом усіх років незалежності, однак, корупція та винайдена бюрократами формальна імітація процесів корисної діяльності набула у нас масштабу справжнього лиха і не дозволяє суспільству її подолати. Існуюча система управління науково-освітньою сферою здебільше знецінює найцікавіші і розумні ідеї креативно мислячих вчених України, перетворює їх у щось зовсім протилежне задумам. Можливо, слід публічно визнати, що внаслідок цього у нас відбувається провал усіх моделей інноваційного розвитку суспільства. Сам термін «інновація» став у нас лише найбільш популярною оцінкою стану й перспектив розвитку суспільства, а не базовим принципом сучасного світогляду щодо розбудови суспільно-політичних і економічних проєктів визначати місце людини у світі, мотиви й мету її діяльності [2].

Ми маємо врешті-решт подолати «владу науково-освітніх канцелярій» при оцінці дій в науці і освіті, яка лежить на нашому житті гнітючим нищівним тягарем, створюючи в суспільстві атмосферу

пригніченості. Сьогодні ми бачимо, як, не розуміючи повною мірою поняття «інформаційна політика», наше чиновництво просто не реагує своєчасно на виклики науково-технічного прогресу, не відповідає адекватно на такі ключові питання, як то: хто у нас і в світі володіє інформацією як ресурсом, кому він потрібен, де і за яку ціну його можна придбати, які взагалі умови торгівлі ним. На рівні провідних країн, по-перше, США, ми ще не усвідомили й не відчули особисту відповідальність за це кожного – і влади, і громадянина, і суспільства, тобто, за раціональне використання нематеріального активу суспільства при прийнятті рішень.

84

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує, що глобальна інформатизація суспільства стимулювала всі процеси міжнародної співпраці в політико-правовій сфері, збільшила потреби суспільств і їх громадян в різноманітних інформаційно-комунікаційних послугах. Постійно зростаючи, темпи накопичення для їх надання інформаційних ресурсів (сьогодні багато в чому їх обсяги перевищують навіть темпи зростання інформаційних потреб людини) почали спричиняти в суспільстві інформаційне перенасичення і, як наслідок, виникнення інформаційних криз, активізуючи появу нових і модифікацію вже існуючих загроз, навіть на рівні проблем національної безпеки [1].

Як свідчить досвід різних країн в сфері інформаційно-комунікаційної діяльності людини, суспільства в державі має бути досягнуто розумне співвідношення всіх параметрів безпеки заради їх розвитку. Обережність традиційно була присутня і в нашій культурі, однак, суттєво змінилася із розвитком ІКТ, а об'єктивні і суб'єктивні обставини постійно заважають нам зв'язати їх в координатах вимог загальної інформаційно-комунікаційної функції держави. Проблема постійно поглиблюється, експотенціально зростає і як реагувати на деякі загрози, що виникають, ми часто не знаємо. Нам постійно не вистачає фаховості і можливостей генерувати тут якісні і збалансовані в часі сценарії і стратегії, які були би адекватні стратегічним прогнозам і планам розвитку країни, і саме тут сьогодні визріває в нашому суспільстві підґрунтя для нових криз і конфліктів у вимірі соціально-економічного, геополітичного, етнічного тощо розвитку.

Все це обумовлює появу все нових ідей оновлення існуючих політико-правових доктрин і концепцій розбудови сектору безпеки України і вітчизняної юридичної науки зокрема.

На жаль, поки що все це не знаходить відповідного відображення в директивних документах щодо подальшого розвитку в Україні вищої інженерної і юридичної освіти в координатах вимог забезпечення національної безпеки і протистояння нації викликам, які несуть в собі сучасні гібридні війни. Тут слід згадати і про дві події, які заслуговують на увагу нашого суспільства. Вони відбулися у лютому 2017. Одна в Києві – презентація директором Національного інституту стратегічних досліджень академіком В.П. Горбуліним книги «Світова гібридна війна: український фронт» [2], інша в Москві – заява Міністра оборони РФ С.К. Шойгу про створення у Збройних силах РФ військ інформаційних операцій [4]. Обидві є знаковими. Перша, тому що у книзі «Світова гібридна війна: український фронт» колектив авторів дав достатньо повний і критичний аналіз світових проблем безпеки, певною мірою і проблем України. В сфері забезпечення інформаційно-комунікаційної безпеки, зокрема визначено, що «... більшість проблем, що накопичилися в інформаційній сфері України, мають системний і хронічний характер». Друга, тому, що заява Міністра оборони РФ про створення в Росії інформаційних військ свідчить про завершення організаційних, методологічних, технологічних, психологічних та інших аспектів діяльності таких військ, вирішення питання їх структури, чисельності і фінансування.

Вочевидь, що для більш повного розуміння і опанування методів регулювання таких процесів в сучасному світі, має зростати роль правових доктрин і концепцій розвитку держави юридичної свідомості населення. Правова свідомість і юридична освіта завжди і всюди були найважливішим фактором соціалізації, виховання, інкультурації¹, тобто, засобом формування особистості, індивідуальності [3]. Її основною відмінністю, безумовно, є навчання як процес передачі накопичених знань, забезпечення спадковості соціального досвіду, засвоєння цінностей домінуючої культури, розкриття й розвиток здатностей особистості, як засіб просування найбільш талановитих і здібних людей на високі соціальні статуси. Можна сказати, що освіта молоді відчутно стає засобом капіталовкладень в майбутнє.

---

¹ Інкультурація – процес входження індивіда в культуру, оволодіння етнокультурним досвідом. Основний зміст інкультурації полягає в засвоєнні особливостей мислення й дій, моделей поведінки, які становлять культуру (Юрій М.Ф. Етнологія: Навчальний посібник. – К.: Дакор, 2006. – 360 с.).

Серед питань розвитку регулятивних механізмів, які пов'язано із цифровою економікою, можна виділити і завдання розробки культури юридичної практики, як, наприклад, добровільне дотримання податкового права в контексті розширення використання сучасних технологій. Так, скажімо, комбінування туманних і нейрокомунікаційних технологій вже сьогодні дозволять з досить високим ступенем точності визначити фізичний факт вчинення дії.

На тлі феноменального зростання обсягів накопичення і обробки інформації (даних) за допомогою ІКТ політико-правова, науково-освітня та інформаційно-комунікаційна діяльність стає напрочуд стрімкою і це впливає на розвиток суспільства в цілому, змушуючи еволюціонувати саму ідеологію інформаційного суспільства. Воно певним чином трансформується у «суспільство знань», де в основі поки що лежать не до кінця зрозумілі юридичною наукою ідеї продукування і споживання знань, у тому числі проблеми їх генерування, збереження та трансферу, підтримка і стимулювання інтелектуальної діяльності людей. Ключовим в цій сфері є постійно зростаючі вимоги до підготовки нового покоління фахівців, яким належить їх окреслити і забезпечити алгоритми діяльності із урахуванням вимог безпекового сектору розвитку країни.

86

Джерела та література:

1. Соснін О.В., Воронкова В.Г., Нікітенко В.О., Максименюк М.Ю. Інформаційно-комунікативний менеджмент : зарубіжний та вітчизняний досвід: навч. посіб. / О.В. Соснін, В.Г. Воронкова, В.О. Нікітенко, М.Ю. Максименюк. – Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, Вид-во «Політехніка», 2017. – 316 с.

2. Світова гібридна війна: український фронт : монографія / за заг. ред. В.П. Горбуліна. – К. : НІСД, 2017. – 496 с.

3. Соснін О.В., Воронкова В.Г., Ажажа М.А. Філософія гуманістичного менеджменту (соціально-політичні, соціально-економічні, соціально-антропологічні виміри) : Навчальний посібник / О.В. Соснін, В.Г. Воронкова, М.А. Ажажа – Запоріжжя: Дике поле, 2016.– 356 с.

4. Шойгу объявил о создании в РФ войск информационных операций [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.newsru.com/russia/22feb2017/infoarm.html>

ЕТНОНАЦІОНАЛЬНИЙ ДИСКУРС РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ В АВТОНОМНІЙ РЕСПУБЛІЦІ КРИМ ЯК МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ СТРАТЕГІЇ «ПОВЕРНЕННЯ КРИМУ»¹

У статті визначено суть та особливості етнонаціонального дискурсу Російської Федерації в АРК як механізму реалізації політичної стратегії «повернення Криму». Встановлено, що його основи кореспондуються з ідеологією російського імперського націоналізму як поєднання націоналізму та імперської свідомості. Обґрунтовано, що суть етнополітичних механізмів реалізації стратегії діяльності російського націоналізму в АРК залишалася незмінною упродовж 1991-2014 рр. та зводилася до втримання максимальної напруги у відносинах між росіянами, кримськими татарами та українцями півострова, загострюючи на рівні кожної етнонаціональної громади її державницькі інтереси та ідентичності.

Ключові слова: етнонаціональний дискурс, політична стратегія, Україна, Автономна Республіка Крим, Російська Федерація, «повернення Криму», етнічні громади Криму.

Этнонациональный дискурс Российской Федерации в Автономной Республике Крым как механизм реализации политической стратегии «возвращения Крыма»

В статье определена суть и особенности этнонационального дискурса Российской Федерации в АРК как механизма реализации политической стратегии «возвращения Крыма». Установлено, что его основания корреспондируются с идеологией российского имперского национализма как сочетания национализма и имперского сознания. Обосновано, что суть этнополитических механизмов реализации стратегии деятельности русского национализма в АРК оставалась неизменной на протяжении 1991–2014 гг. и сводилась к удержанию максимального напряжения в отношениях между русскими, крымскими татарами и украинском полуострова, заостряя на уровне каждой

---

¹ Для цитування: Ротар Н. Етнонаціональний дискурс Російської Федерації в Автономній Республіці Крим як механізм реалізації політичної стратегії «повернення Криму» // Медіафорум : аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент: збірка наукових праць. Чернівці: Чернівецький національний університет, 2017. Том 5. С. 87-99.

этнонациональной общины ее государственные интересы и идентичности.

Ключевые слова: этнонациональный дискурс, политическая стратегия, Украина, Автономная Республика Крым, Россия, «возвращение Крыма», этнические общины Крыма.

Ethnonational discourse of the Russian Federation in the autonomous Republic of Crimea as the mechanism of implementation of the political strategy “Return of the Crimea”

The article defines the essence and features of the ethno-national discourse of the Russian Federation in the ARC as a mechanism for implementing the political strategy of “the return of the Crimea”. It is established that its grounds correspond with the ideology of Russian imperial nationalism as a combination of nationalism and imperial consciousness. It is substantiated that the essence of ethnopolitical mechanisms for the implementation of the strategy of the activities of Russian nationalism in the Autonomous Republic of Crimea remained unchanged during 1991-2014. and was reduced to retaining the maximum tension in the relationship between Russian, Crimean Tatars and the Ukrainian peninsula, sharpening at the level of each ethno-national community its state interests and identities.

Keywords: ethno-national discourse, political strategy, Ukraine, Autonomous Republic of Crimea, Russia, “return of the Crimea”, ethnic communities of the Crimea.

З початком трансформаційних процесів в Україні, поряд із докорінними змінами в інституційному дизайні політичної системи, концептуальних змін зазнала й модель етнополітичних відносин, сформована в радянський період. Проте, до сьогодні політична риторика еліти щодо управління етнонаціональними процесами так і не набула цілісних імперативів. Як і раніше, в політичному порядку денному з питань етнонаціонального розвитку домінують ситуативний популізм і тактичний прагматизм, позбавлені осмисленої ідеологічної основи. Це породжує з одного боку, популярність технічно нейтральних термінів (оптимізація, ефективність, досконалість), з іншого – призводить до неможливості вийти на рівень інтеграції громадянського й політичного інтересу у сфері етнополітичних відносин. Постійне відтворення наукового інтересу до дослідження етнонаціональних процесів свідчить про те, що до сьогодні для України

залишається актуальною проблема пошуку та вироблення адекватних механізмів розвитку етнополітичних процесів, які на концептуальному рівні були б систематизовані в межах державної стратегії етнополітичної політики та були б здатні протистояти зовнішнім загрозам українській державності.

У даному дослідженні, метою якого є визначення суті етнополітичного дискурсу Російської федерації в АРК як механізму реалізації політичної стратегії «повернення Криму», поняття російський націоналізм використовується в смислах, закладених Емілем Паїнім («імперський націоналізм» як поєднання націоналізму та імперської свідомості [1; 2]) та операціоналізованих колективом норвезьких дослідників під керівництвом Хельге Блаккісурда [3]. Можливість використання категорії «імперський націоналізм» стосовно російського націоналізму в Криму підтверджується й зрізом масової свідомості росіян, серед яких тільки 16 % вважають, що кордони України як незалежної держави повинні бути такими, якими були у 1991 р., на момент руйнування СРСР; 30 % дотримуються думки, що Україна може бути незалежною в кордонах 1991 р., але без Криму; 15 % – без Криму та Донбасу; 11 % росіян переконані, що тільки західна Україна має утворювати незалежну Україну, а 11 % стверджують, що жодна частина України не може мати незалежності (тобто заперечують можливість існування України як незалежної країни) [4].

Сутність політичної складової стратегії діяльності російського імперського націоналізму в Криму полягала у створенні на основі російської національної меншини (за статусом) самостійного етносоціального організму з претензією на власне державно-територіальне утворення. Саме тому етнополітичні механізми інтеграції російського імперського націоналізму в політичний простір АРК набували особливої ваги для Російської Федерації.

Використання етнополітичних механізмів інтеграції російського імперського націоналізму в політичний простір АРК у період 1989 – 1991 рр. супроводжувалося позиціонуванням регіональних національно-етнічних суб'єктів етнополітичних процесів. Вже на вересневих мітингах 1992 р. у Сімферополі були чітко артикульовані інтереси проросійської частини населення півострова – «Не віддамо Крим татарам та українцям!», «Крим завжди був російським!» «Татари самі просилися до складу Росії!», «Повернути Крим Росії!», що мали чітку антикримсько-татарську та антиукраїнську спрямованість

(«Рухівці – фашисти та націоналісти!», «Татари ідуть на тепле місце, для них треба ввести візовий режим», «Не віддамо Крим татарам та українцям!») та супроводжувалися спробами спалити українській та кримськотатарській прапори [5]. На одному з них, голова Республіканського руху Криму Ю. Мешков, обґрунтовуючи свою ідею незалежної республіки Крим у складі СРСР, послуговувався класичною ідеологією російського імперського націоналізму «Крим у складі СРСР, навіть якщо в СРСР залишиться тільки Росія» [5]. Важливим аспектом дискурсу Ю. Мешкова та його прихильників, який постійно транслювався у комунікативному просторі Криму, було наділення українських та кримськотатарських опонентів рисами «Не наших» [6], що потенційно могли бути перетворені на риси «Ворога» у будь-який потрібний момент.

90

У весь досліджуваний період ідея «повернення Криму» до Російської Федерації була з різним рівнем інтенсивності лейтмотивом діяльності російської національної меншини Криму. Однак з початком масового повернення кримських татар на територію АРК, політична стратегія російського імперського націоналізму, яка до того формувалася на поліетнічній основі, поступово набувала ознак альтернативності російської (позиціонованої як поліетнічної [7]) та кримськотатарської (позиціонованої як моноетнічної) етнічності, що вимагало визначення суті та змісту позиції українців / української держави та кримських татар до ідей російського імперського націоналізму в частині «повернення Криму».

Вітаючи незалежність України, члени Меджлісу висловили сподівання, що у демократичній державі, якою позиціонує себе українська держава, поважатимуть «всі права людини і права народів на своїй території, включаючи право на самовизначення кримськотатарського народу» [8].

У найбільш загальних рисах позиція Кримських татар зводилася до таких вимог: (1) визнання прав кримськотатарського народу на самовизначення на своїй історичній батьківщині – у Криму та надання йому статусу «національно-територіального державного утворення»; (2) дотримання політичних, економічних, культурних та інших законних прав усіх жителів Криму, незважаючи на їх національну приналежність; (3) створення умов для повернення в Крим кримськотатарського народу та громадян, депортовані з Криму за національною ознакою; (4) визнання існуючих територіальних кордонів

між Україною та Росією; (5) визнання неправомірності визначення державного статусу Криму попри волю кримськотатарського народу шляхом проведення референдуму [9] та вкладалася в оприлюднену ідею М. Джемілевим: «Зараз ми потрібні українцям, а українці нам» [10].

Отже, ідеологічно кримські татари прагнули ухвалювати рішення, що визначатимуть розвиток інших етнічних та національних груп Криму та кримського півострова загалом. Визнаючи наявність власних політичних інтересів в українців та росіян, що суттєво відрізняються від їхніх інтересів, кримські татари не визнавали права виборювати ці інтереси, якщо вони суперечать інтересам татар. Навіть попри те, що у кримських татар завжди було більше спільних позицій з українською громадою Криму, ніж російською, показники індексу толерантності за 100-бальною шкалою (100 балів – найвищий ступінь толерантності) у 1990-х рр. засвідчили, що толерантність кримських татар стосовно росіян була достатньо низкою і становила 46 балів, а стосовно українців – ще нижчою (44 бали). Толерантність у зворотному напрямі була дещо нижчою та становила у росіян стосовно татар 41 бал, в українців – 32 бали [11, с. 78]. Високий конфліктний потенціал міжетнічних взаємин зберігався і в подальшому. Так за оцінками кримчан, найбільш імовірним було виникнення конфліктів між росіянами і кримськими татарами (30,1 %), між слов'янами і кримськими татарами (28,9 %), між населенням і державними структурами (16,9 %), між Російською Федерацією і Україною (11,4 %) [12]. На нашу думку, високий рівень конфліктогенності в системі міжетнічних відносин, особливо між росіянами та кримськими татарами, підтримувався російським імперським націоналізмом, особливо після 1995 р., коли почався реверс Криму в політичний простір України.

У цих умовах, особливо у період 1991–1995 рр., важливою була чітка та виважена позиція української держави, що за смислами та суттю мала упізнаватися масовою політичною свідомістю як опозиційна російському імперському націоналізму. Її формування відбувалося достатньо повільно та суперечливо. Так, В. Чорновіл, оцінюючи перспективи утворення на території України різного роду автономій, наголошував, що «територіально-державні або національно-державні утворення в Україні не мають під собою ніякого реального ґрунту» [13]. Саме такі утворення будуть постійним джерелом напруги та конфліктів між представниками різних народів, що проживатимуть

на територіях таких автономій. Створення будь-якої національно-культурної автономії, орієнтованої на одну національну меншину неминуче викликатиме невдоволення усіх інших етнічних та національних груп, що проживають на цих територіях.

У заявах Комітету у справах національностей при Кабінеті Міністрів України, оприлюднених у 1991 р. дії російського націоналізму в Криму оцінювалися як «спроби посяти занепокоєння громадян російської та іншої національностей» [14], залякування політичним та економічним хаосом внаслідок «самоізоляції» України, загрозою насильницької українізації та «повзучої українізації». Вже тоді російська стратегія «політичного опанування» Криму тактично була зорієнтована на різні цільові групи: пенсіонерів страхали злиденним життям, вчителів російської словесності – втратою роботи, робітників – масовим безробіттям через нестачання російської сировини [14].

92

Питання упередження поширення проросійських настроїв на території Криму були предметом обговорень на пленарних засіданнях Верховної Ради України. Зокрема, у дискусії щодо Декларації прав національностей, участь у якій брали І. Плющ, Д. Павличко, І. Македонський, В. Гриньов та Ф. Свідерський, була сформована державницька позиція, згідно якої національно-адміністративні одиниці визнавалися як небезпека українській державності: «Що таке сьогодні Крим? Це територіальне формування. Ми казали про двомовність в Криму. Якщо ми приймемо цю Декларацію з таким формулюванням – національні адміністративно-територіальні одиниці, то Крим вилучається із цього. Тому що Крим не національно-територіальне формування, а територіальне формування. ... Це дуже небезпечно, якщо ми приймаємо в такому вигляді» [15]. У невдовзі, в ухваленій Декларації прав національностей України була використана категорія «адміністративно-територіальна одиниця» [16].

Під час зустрічі Л. Кравчука з представниками Меджлісу, майбутній перший президент України наголосив на неможливості обговорення питання надання Меджлісу статусу вищого представницького органу кримських татар, оскільки це «паралельна структура влади». Проте, через політичне протистояння українського політичного центру і Криму останній отримав фактично державний статус, хоча спочатку йшлося лише про економічну незалежність. Зволікання центру з реформуванням декоративної системи Рад призвели до зароджен-

ня ідеї регіоналізації України і спроб її конституційного закріплення. Центр постав перед штучною дилемою: або зміцнення держави, що спрощено розуміється перш за все як створення жорсткої виконавчої вертикалі, або вимушеною демократизацією, що в даному контексті набуває форми децентралізації влади. Зрештою це призвело до того, що кримська влада гостро реагувала на будь-яку присутність України в Криму, прагнучи засвідчити, що Крим і Україна не мають майже нічого спільного.

Кримські татари вели перемовини й з офіційною російською стороною. Так, на зустрічі Голови Меджлісу М. Джемілева з радником Президента Російської Федерації Г. Старовойтовою йшлося про імовірність визнання Верховною Радою Росії Курултаю та Меджлісу «як законних представників кримськотатарського народу» [17], що фактично суперечило позиції української влади, та про російське фінансування процесу повернення кримських татар до Криму. 15 мільйонів карбованців, обіцяних українською стороною для фінансового супроводу процесу повернення представників кримськотатарської спільноти Криму оцінювалися як «образа для кримських татар» [17]. Ця ідея в контексті прагнень російського імперського націоналізму розгорнулася під час зустрічі російських політиків (С. Шахрай, Г. Старовойтова, Г. Бурбуліс), що позиціонувалися як політики-демократи, з представниками кримськотатарського руху Криму. Під час зустрічі чітко окреслилася позиція російських політиків стосовно політичного майбутнього Криму: в разі, якщо кримськотатарський національний рух стане прихильником ідеї повернення Криму до Росії, то можливості Російської Федерації щодо повернення кримських татар на свою батьківщину були б використані повною мірою [18]. Проте, кримські татари відмовилися «гратися кордонами» та етнонаціональними відносинами в Криму.

Отже, взаємодія українців, росіян та кримських татар в Криму у першій половині 1990-х рр. сформувала та ствердила такий формат відносин, який не передбачав створення «коаліції за», спрямовуючи основні кримські національні спільноти на «дружбу проти». У даному контексті, оцінки представників різних національностей щодо динаміки міжнаціональної взаємодій в Криму, зафіксовані результатами досліджень служби соціології «КБ-САМ», яка проводила опитування громадської думки серед жителів Сімферополя і Сімферопольського району [19], вказують на те, що і у 2000-х рр. відносини

між українською, російською та кримськотатарською спільнотами були достатньо напруженими, тож формували сприятливе поле для зовнішніх втручань у простір української держави.

Таблиця 1

Динаміка оцінок зміни міжнаціональної ситуації в Криму

Чи змінилася, на Ваш погляд, у поточному році міжнаціональна ситуація в Криму?	Роки			
	2000	2003	2005	2007
Не змінилася	38%	29%	26%	18%
Змінилася на краще	16%	12%	15%	7%
Змінилася на гірше	35%	49%	50%	69%
Важко відповісти	11%	10%	9%	6%

Джерело: Киселева Н. В. Социологическое измерение угрозы межэтнического конфликта в Крыму // Вопросы развития Крыма. Научно-практический дискуссионно-аналитический сборник. – Симферополь: Сонат, 2012. – Вып. 16. – С. 140.

94

Дані таблиці 1 вказують на те, що частка респондентів, які вважали, що міжетнічні відносини в Криму у період 2000-2007 рр. погіршилися, щороку збільшувалася. З 2000 р. вона зросла на 34 %, що було тривожним симптомом, який свідчить про наростання конфліктогенного потенціалу на території АРК в сфері етнонаціональних відносин. Зауважимо, що результатами дослідження було зафіксовано визнання існування етнонаціональної напруги представниками всіх національностей та етнічних груп: у 2007 р. цей показник становив серед росіян 67 %, українців – 58 %, кримських татар – 56 %, серед інших етнічних та національних груп – 63,3 % [19, с. 140]. Певним стримуючим чинником міжетнічного конфлікту в АРК було те, що для трьох найбільших національних громад найважливішими були проблеми соціально-економічного характеру. Але у кримських татар вона, по-перше, розгорталася крізь проблему земельного питання та позиціонувалася як «невиділення землі кримським татарам» (2003 р. – 24% респондентів з числа кримських татар, 2007 р. – 18% [19, с. 141]; по-друге, попри першість соціально-економічних проблем, на мітингах і акціях протестів лідери Меджлісу актуалізували насамперед політичні вимоги, «пов'язані з висуненням вимог щодо зміни (підвищення) статусу і обсягу владних повноважень» [20, с. 54] та створення кримськотатарської автономії, що суперечить чинній Конституції України.

Процес та процедура виділення землі в АРК стала предметом політичного протистояння, насамперед між кримськими татарами та росіянами. За офіційною інформацією, станом на 1 січня 2002 р. репатріантам було виділено під забудову 45 964 земельні ділянки [21, с. 78]. За даними, якими оперувала Російська община Криму, посилаючись на офіційну статистику, на кінець 2003 р. кримським татарам було виділено 66 тисяч 219 земельних ділянок. Зважаючи на те, що за офіційною статистикою етнічних кримських татар на території півострова на той момент проживало 243 тисяч 435 осіб, а середньостатистична кримськотатарська родина складалася з 4,2 громадян, то рівень забезпеченості земельними ділянками сімей з числа татар Криму, за обрахунками лідерів російської общини, в 2003 р. склав 114, 25% [22]. Дані показники протиставлялися даним, згідно з якими «росіяни, українці і громадяни інших національностей (крім татар Криму) – всього живуть на ПБК 314 891 людина, отримали 19 181 земельну ділянку (6 ділянок на 100 осіб, або 17 ділянок на 100 сімей (нагадаємо – коефіцієнт не татарської родини – 2,8). Причому до числа «щасливчиків» увійшли і громадяни, які не проживають не тільки на ПБК, а й в Криму, тому що за Земельним кодексом України право на землю мають всі громадяни України» [22].

Посилаючись на наведені вище дані, у росіян АРК формувалася думка, що українська влада, «в тому числі компетентні органи, про ці факти прекрасно інформовані, але потурають екстремістам виключно з політичних міркувань – «високі люди» в українській державі вважають, що «меджліс-курултай» грає роль якоїсь «татарської кийки» на «російський Крим» [22], використовуючи стосовно росіян та кримських татар практику подвійних стандартів. Лідери російської громади Криму закликали об'єднуватися для протистояння «меджлісівській орді» у земельному питанні. Подібною за суттю була й реакція російської общини АРК (як політична дія, що суперечить статті 24 Конституції України, яка гарантує рівні права і обов'язки перед законом усіх громадян, відсутність привілеїв за національною або релігійною ознакою, та спрямована проти російської громади АРК) на Указ Президента України № 345/2008 від 14 травня 2008 р., яким рекомендувалося Раді міністрів Криму в місячний термін «розробити та затвердити програму виділення громадянам з числа депортованих за національною ознакою та їхнім нащадкам ... земельних ділянок для їх потреб ...» [23].

За даними прес-служби Рескомзему АРК, станом на 31 травня 2005 р. одному кримчанину в середньому було надано 0,69 га земель, одному кримчанину не кримськотатарської національності – 0,6706 га, одному кримчанину кримськотатарської національності – 0,82204 га [21с. 94]. Таким чином, порівнюючи реальний стан справ з наведеними вище позиціями та оцінками кримських татар, які були не задоволені процесом виділення землі та намагалися надати йому залежності від національної належності, дозволяє стверджувати, що посилаючись на цілком офіційні статистичні дані, представники Російської громади АРК отримали підстави для висловлення невдоволення позицією української держави в земельному питанні в АРК. Якщо гіпотетично вважати, що кримські татари сприймали українську державу як партнера та були зорієнтовані на суб'єктність в рамках української державності, її кордонів та нормативно-правового поля, то заяви лідерів Меджлісу про те, що у сільській місцевості кримські татари наділені землею у 2,5 рази менше, ніж представники інших національностей, що проживають в Криму не повинні були звучати в інформаційному просторі [24].

96

Окреслюючи у 2003 р. перспективи кримськотатарського національного руху на урочистому засіданні, присвяченому 60-річчю М. Джемілева, І. Умеров визначив дві перспективи його розвитку: «1. У разі отримання Кримом статусу кримськотатарської національної автономії – інтеграція структур національного самоврядування до органів влади автономії. 2. У разі погіршення відносин між владою центральною та регіональною з одного боку і національним рухом з іншого – рух отримає «нове» життя і переходить до активної фази боротьби за права кримськотатарського народу» [25. с. 396]. Більш бажаною перспективою І. Умеров вважав відновлення кримськотатарської національної автономії в Криму, оскільки тоді національне самоврядування і відповідно сам рух будуть інтегровані до системи державної влади і місцевого самоврядування на території Криму. Тому варто вже «згадати проект Конституції Кримської Республіки представлений на розгляд органів влади в грудні 1991 року», у якому добре розписаний механізм інтеграції органів національного самоврядування в систему органів влади Криму: «Виглядає він у такий спосіб: на місцевому рівні існують місцеві ради (сільські, селищні, районні, міські, районні в містах), а в місцях компактного проживання кримських татар місцеві меджліси. У місцевих меджлісів і рад роз-

межовані повноваження і розписана система взаємовідносин» [25, с. 396]. Саме таке визначення завдань кримськотатарського національного руху, насамперед, формування органів місцевого самоврядування за національним принципом, сприяло агрегуванню та політизації інтересів російської національної меншини в АРК та більш активному сприйняттю нею ідеологем російського імперського націоналізму, у яких росіяни Криму позиціонувалися як населення, інтереси якого утискаються як на державному рівні, так і в системі російська – кримськотатарська спільноти АРК.

Окреслена ситуація підтверджує, сформульовану Л. Нагорною тезу про те, що основним місцем кримського міфотворення була сфера обстоювання «пріоритетних прав тієї чи іншої етнічної спільноти на домінування у «кримському домі». Ідеологи численних версій російського націоналізму виходять при цьому з прищепленої масовій свідомості ще в радянський час «психології винятковості» і чисельного домінування, українські ідеологи – з тривалої власної присутності на півострові й незаперечності акту 1954 р., кримськотатарські – з вимог відновлення історичної справедливості щодо корінного етносу, який зазнав тотальної депортації» [26, с. 229].

Суть етнополітичних механізмів реалізації стратегії діяльності російського націоналізму в АРК залишалася незмінною упродовж усього періоду аж до анексії Криму та зводилася до втримання максимальної напруги у відносинах між росіянами, кримськими татарами та українцями півострова, загострюючи на рівні кожної етнопонаціональної громади її державницькі інтереси.

Джерела та література:

1. Паин Э.А. Имперский национализм (возникновение, эволюция и политические перспективы в России) / Э. А. Паин // *Общественные науки и современность*. – 2015. – № 2. – С. 54–71.
2. Паин Э.А. Между империей и нацией. Модернистский проект и его традиционалистская альтернатива в национальной политике России / Э. Паин. – М.: Фонд «Либеральная миссия», 2003. – 164 с.
3. *The New Russian Nationalism: Imperialism, Ethnicity, Authoritarianism, 2000–2015* / Ed. Y. Blakkisrud. – Edinburgh: Edinburgh University Press, 2016. – 424 p.
4. Russians see Ukraine as an illegitimate state. By Mikhail Alexseev and Henry Hale [May 20, 2015] [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<https://www.washingtonpost.com/blogs/monkey-cage/wp/2015/05/20/russians-see-ukraine-as-an-illegitimate-state/>

5. Інформація о различных политических митингах в городе Симферополе // Авдет. – 1991. – № 22. – 4 октября. – С. 2.

6. Отзывы на передачу крымского телевидения // Авдет. – 1991. – № 22. – 4 октября. – С. 3.

7. Устав Русской Общины Крыма [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ruscrimea.ru>

8. Інформація про отношение Меджлиса крымскотатарского народа к провозглашению независимости Украины // Авдет. – 1991. – № 22. – 4 октября. – С. 1.

9. Заявление Меджлиса крымскотатарского народа «Об общественно-политической ситуации в Крыму» // Авдет. – 1991. – № 22. – 4 октября. – С. 1.

98 — 10. Інтерв'ю Голови Меджлісу кримськотатарського народу М. Джемілева: «Зараз ми потрібні українцям, а українці нам» // Голос України. – 1991. – № 26.

11. Саенко Ю. До єдності розмаїтостей: соціокультурні орієнтації етносів / Ю. Саенко // Політика і час. – 1995. – № 2. – С. 73 – 79.

12. Филатов А. С. Крым: этнокультурные ориентиры и политические установки. Крымский ирредентизм и украинский сепаратизм / А. С. Филатов // Таврійські студії. – 2012. – № 2 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://kukiit.ru/docs/ts/no2/19.pdf>

13. Чорновил В. Я – за общество абсолютной национальной гармонии. Интервью Председателя Львовского областного Совета В. Чорновила о межнациональных отношениях // Союз. Еженедельное приложение «Известия». – 1991. – № 41. – октябрь. – С. 5.

14. Заява Комітету у справах національностей при Кабінеті Міністрів України // Голос України. – 1991. – 31 жовтня. – С. 6.

15. Стенограма обговорення проекту Декларації прав національностей на пленарному засіданні Верховної ради України // Верховна Рада України. Четверта сесія 12 скликання. Стенографічний звіт. Бюлетень № 37. 1 листопада 1991 року. – К: Вид-во Верховної Ради України, 1991. – С. 3 – 10.

16. Декларація прав національностей України. 1 листопада 1991 року № 1771-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 53. – Ст. 799.

17. Притула В. Кримські татари потребують термінової допомоги / В. Притула // Молодь України. – 1991. – 29 листопада. – С. 2.

18. Чубаров Р. «А найкращий український борщ готують у кримських татар» / Р. Чубаров // Високий замок. – 2011. – 15-21 вересня. – С. 5.

19. Киселева Н. В. Социологическое измерение угрозы межэтнического конфликта в Крыму // Вопросы развития Крыма. Научно-практический дискуссионно-аналитический сборник. – Симферополь: Сонат, 2012. – Вып. 16. – С. 139 – 145.

20. Сикевич З. В. Социология и психология национальных отношений. – СПб.: Изд-во Михайлова В. А., 1999. – 203 с.

21. Котигоренко В. О. Кримськотатарські репатріанти: проблеми соціальної адаптації. – К.: Світогляд, 2005. – 222 с.

22. Заявление Русской общины Крыма об осуждении преступных призывов экстремистской группировки – т.н. «меджлиса крымскотатарского народа» по захвату земель Южного берега Крыма [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ruscrimea.ru/zayavlen/10_03_05_rok.php

23. Про додаткові заходи щодо забезпечення додержання права громадян, які проживають на території Автономної Республіки Крим, на землю. Указ Президента України № 345/2008 від 14 травня 2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435/2008>

24. Самар В. – Мустафа Джемилев: «Нам нужно было бы высказать слова благодарности, потому что мы сделали все возможное, чтобы нейтрализовать сепаратизм в Крыму» // Зеркало недели. – 2005. – 21 мая.

25. Умеров И. Р. Крымскотатарское национальное движение: современное состояние и перспективы // Вопросы развития Крыма. Научно-практический дискуссионно-аналитический сборник. – Симферополь: Сонат, 2012. – Вып. 16. – С. 389 – 397.

26. Нагорна Л.П. Регіональна ідентичність: український контекст. – К.: ІПіЕНД імені І.Ф.Кураса НАН України, 2008. – 405 с.

RETHINKING PUBLIC SPHERE TO SAVE AMERICAN DEMOCRACY¹

The article reveals the influence of the Donald Trump presidential campaign on openness functioning in the United States. The narratives produced by a new president discourse adversely affect the exercise of democracy through the network free from the coercion openness. The concept of openness is discussed as the key concept in sense of understanding the theory of deliberative democracy by J. Habermas and his critics. A set of regulatory standards that characterize deliberation role in the process of democracy development and preconditions for its implementation has been analyzed. The authors stressed that networking as a key characteristic of openness offers new prospects for its implementation in the era of information society.

Keywords: *openness, communication, deliberation, deliberative democracy.*

Переосмислення сфери відкритості заради збереження американської демократії

Проаналізовано вплив президентської кампанії Дональда Трампа на функціонування сфери відкритості в США. Доведено, що наративи, які продукує дискурс нового президента, негативно впливають на здійснення демократії через мережу вільних від примусу сфер відкритості. Розглянуто поняття «сфера відкритості» як ключове у розумінні Ю. Габермасом та його критиками теорії деліберативної демократії. Проаналізовано набір нормативних стандартів, які характеризують роль деліберації у процесі становлення демократії, а також передумови її здійснення. Визначено, що мережевість як ключова характеристика сфери відкритості відкриває нові перспективи її реалізації в епоху інформаційного суспільства.

Ключові слова: *сфера відкритості, комунікація, деліберація, деліберативна демократія.*

---

¹ **Для цитування:** Luchak M., Luchak A.-M. Rethinking Public Sphere to Save American Democracy // Медіафорум : аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент: збірка наукових праць. Чернівці: Чернівецький національний університет, 2017. Том 5. С. 100-111.

Переосмысление публичной сферы для сохранения американской демократии

Проанализировано влияние президентской кампании Дональда Трампа на функционирование публичной сферы в США. Доказано, что нарративы, которые производит дискурс нового президента, негативно влияют на осуществление демократии через сеть свободных от принуждения публичных сфер. Рассмотрено понятие «публичная сфера» как ключевое в понимании Ю. Хабермасом и его критиками теории deliberативной демократии. Проанализирован набор нормативных стандартов, характеризующих роль deliberации в процессе становления демократии, а также предпосылки ее осуществления. Определено, что сетевая структура как ключевая характеристика публичной сферы открывает новые перспективы реализации в эпоху информационного общества.

Ключевые слова: публичная сфера, коммуникация, deliberация, deliberативная демократия.

In the days of loud, tense and polarized public discourse in social networks returning to the concept of 'openness' is twofold: an outdated character because of conservative rationalist approach and the relevant one due to the need of strengthening foundations of modern democracies.

However, the area where everyone has the right to sell his own freedom of expression and to influence policy processes is unlikely to be able to compete with 2016 presidential campaign in the USA. Donald Trump criticized politicians and their staffs who were intended to organize a public debate in the form of implementation of the main principles of openness [1]. While the main theoretician of openness J. Habermas defined the emergence of media corporations as a threat to openness [2], Donald Trump's actions, namely, the prohibition of certain media participation in his election campaign and withdrawal some certain population from discourse, destroying the principles of openness and deliberative democracy [3]. However, it should be noted that these actions made him even more popular among the followers, and drew special attention of conservative Americans on him who had forgotten the main principle of deliberative-ness: the convictions must be true to be selected.

According to the theory of Juan J. Linz, D. Trump is an anti-democratic politician: he cannot renounce violent methods; he limits civil liberties and opposition and denies legitimacy of elected governments. By his statement

that he had lost a lot of votes because “millions of people voted illegally,” D. Trump called into question the entire American electoral process and democracy. Although the US intelligence repeatedly stated that Russian hackers interfered with the vote counting in favor of the elected president. Of course, D. Trump is not the first American politician having autocratic inclinations (e.g., Louisiana Governor Huey Long and Wisconsin senator Joseph McCarthy). But he is the first politician with such inclinations who was elected the President of the United States.

According to Steven Levitsky and Daniel Ziblatt, Americans have always been characterized by authoritarian trait and therefore it should not be identified as a crucial one. The reason for this is Americans’ distrust in government and public institutions that should protect them from such extremism, the media that should defend freedom of expression and offer an alternative vision. According to the Gallup polling company, 91 percent of Americans do not trust the government; 80 percent feel the same way about the media and 73 percent about the courts [4]. D. Trump actively communicated with voters through Twitter, which took away the equation variable of critical thinking and narrowed it down to mass populism. The discourse of one public person managed to neutralize the basic principles of American democracy. Therefore, in our opinion, the theory of openness needs rethinking for leveling negative effects of propaganda and populism and the rise of modern democracies.

102

—

During three decades of its existence, the J. Habermas theory was criticized for its hegemonies and prevalence of white men from Western Europe in the discourse, for exclusion of ethnic minorities, gay communities, and the middle-class from communications practices and policy development process. It was considered unnecessary at a time when the media belonging to big media corporations performed critical functions. Throughout the election campaign, D. Trump significantly worsened the relationship between the media and American politics. Today the democratic openness, the foundation of any democracy, is under two threats: the US President devastating attacks and loss of the media and the public critical function.

Openness is a complex and multifaceted phenomenon. It gets extra dimension and becomes a matter of interdisciplinary character in the information society. Many researchers from different areas are turning their attention to the issue of openness, and the most renowned are J. Habermas, L. Hölscher, H. Kleinstüber, C. Calhoun, A. Gutman, D. Thompson,

J. Bohman, it is worth mentioning Ukrainian research works by O. Shchurko, A. Yermolenko and A. Karas.

The objective of our work is to analyze the concept of openness, the functions that it has to perform in modern democracies.

The concept of openness was first used in 1964 in the Fischer Lexikon dictionary in the meaning of public sphere (the issue on mass communication and journalism, E. Noelle-Neumann and W. Shultz were among the authors). The next time the phrase was used in one of the articles in the New German Critique Journal in 1974, and in 1979, this concept was repeatedly used in one of the volumes of the Communication and Class Struggle series [5]. The authors of works in English, Russian and Ukrainian often noted that this concept was introduced into the scientific discourse by J. Habermas.

According to another version, the term public sphere (openness) appeared in the early translations of J. Habermas' articles and that translation somewhat bent the author's understanding of the concept. Thus, in 1974 J. Habermas wrote an encyclopedic article that presented the first definition of the German word, which is close in meaning to the Ukrainian public/open: Öffentlichkeit means a sphere of social life, where the notion close to public opinion is formed. Access [to it] is guaranteed to all citizens. The Öffentlichkeit concept partially recognizes itself in every conversation when participants gather to form associations. Universal access, reliable sources of information, voluntary participation, rational debate and argumentation, freedom of expression, freedom to discuss public affairs, freedom of participation (in the discussion) outside institutional roles are recognized as the key elements of Öffentlichkeit in the early Habermas' works (translated into English in 1989).

J. Habermas interprets formation and development of the civil society through the prism of his own theory of communicative action. Availability of openness is necessary to form capabilities of the open communication of citizens in social institutions to monitor state authorities at different levels. The German thinker agrees that routine political problems should be resolved in the political centers – governmental agencies, parliaments, courts and at the level of political parties. It is necessary to optimize the system. However, when it comes to issues affecting the life of society as a whole, it is extremely important the discussion is not limited only to actors from the political system center. To solve these issues the properly arranged openness should also include civil society representatives.

In this regard J. Habermas distinguishes autonomous (autochthone) actors who are interconnected through shared life worlds, and actors whose actions are regulated by the authorities (vermachtete), namely the formal relations of the power hierarchy [6]. To autonomous actors the philosopher attributes primary non-bureaucratic organizations and associations of citizens with little or no significant division of labor, which have a minimum number of intermediaries and are as close as possible to everyday personal experience. J. Habermas believes that such associations will have a specific organizational form. He notes that taking into account their informal multiple and differentiated communication processes they form a real periphery (structural changes). His classification standards of primary organizations are much narrower than the participatory vision of liberalism, which also highly evaluates the groups actively promoting their members in politics, regardless of their organizational form.

104 — The organizational form is important for J. Habermas because of its contribution to the deliberation process: the less bureaucratic, centralized form serves to shift political debate to the life worlds of the participants. Independent groups have a specific role in transparency and their inclusion is crucial. J. Habermas notes that these associations are communication hubs between the autonomous audiences. These associations best match for creation and dissemination of practical convictions. They focus on the issues that meet concerns of the community life, contributing to the search for possible solutions to problems of the values interpretation, providing a good motivation and discrediting others [7, p. 474].

Critics of the representative liberalism doubt that independent actors, such as social movements, deliberate better than actors who are under the influence of power, or that their communication processes are much better, as J. Habermas noted. Eventually, this is an empirical problem, when a thorough and systematic study of differences rather than relying on the authority of apriority judgments will be its best solution.

The criteria that characterize the style and content of communication in openness are the foundations of discursive tradition. Its ultimate goal is to develop such openness where the best ideas prevail over the worst thanks to their semantic content, rather than the power of supporters. The normative ideal of the vision embodied in the concept of J. Habermas philosophy is an “ideal communicative situation”. He insists that it is more than just an abstract ideal, which should be guided by the practice of communication. This concept is implemented, at least in part, when someone

enters discourse to convince others with own arguments, not just make them do something; to carry out negotiations, put forward compromise, or make other efforts to ensure that the idea affirmed in discourse.

The theory of deliberative democracy by E. Gutman and D. Thompson offers a similar set of regulatory standards. Citizens should be able to go beyond the narrow sphere of personal interests to reflect on the arguments of people who disagree with them. Deliberation can explain the nature of a moral conflict helping to distinguish between moral and immoral judgments and compatible and incompatible values. Citizens are better able to solve the issue, which was the subject of discussion if they use ethics in an effort to overcome differences. Deliberation helps to separate judgments, caused by self-interest, the judgments, which have been formed under the influence of others. To provide the critical argument it should not be important who owns this judgment. Differences in the external status or possession of power among speakers should be postponed to the background and ignored. There should be mutual recognition of all autonomous and rational actors whose opinions will be taken into account if they are supported by valid arguments in such environment.

105

If the economic or political power affect this process, or it is subject to social engineering or some arguments are prohibited, the participants do not take seriously the opinions of others and the ideal communicative situation conditions are not met. Thus, inclusion, which is known as discursive tradition, has one important advantage: it facilitates the process of deliberation. Courtesy and respect are necessary.

Openness serves as the arena of political communication where the viewpoint of the public and impact on political decisions are defined, develop and as a result go through the political system. This process J. Habermas defines as “communication power” [8]. The power of communication, where open points of view are competing cannot govern alone but may influence the way of administrative power use. J. Bomen and J. Habermas believe that the deliberative discourse is possible within the real decision-making by actors with political influence inside the “powerful” openness [9, p.87]. However, as the example of D. Trump shows the power of communication may hinder the democratic process.

J. Habermas divides public areas into strong and weak ones. The strong areas are legitimate and have the discourse where decisions are made. This area is narrower than the broad public one, where the weak areas appear and communicate. According to scholar’s vision, they have only indirect

---

influence. Communication in the public area should be rational, inclusive and self-reflective.

As John Dryzek remarks that J. Habermas communicative rationality understands only one authority – “powerless force is a better argument” [10, p.172].

There are several important prerequisites of deliberation: 1) the participants take reasonable positions taking into consideration the importance of those aspects of social life that were problematized, 2) claims to the discourse participants’ significance are subject to verification by other participants of the debate [11]. Moreover, as J. Cohen notes, the discourse participants are required to express their speculations regarding further judgment problematization, supporting or criticizing it [12]. The aim of deliberation is acceptance (or rejection) of judgments based on the best (worst) arguments. Therefore, a better strength of the argument and not the power of government or any other external coercion should have a managing role in deliberation. The arguments must be addressed not only to those who participate in discussions but to all those for whom these judgments are potentially important. The arguments should be universal – that is, those accepted by the universal audience – not particularistic, formed for “virtual public” present only in the specific debates [11].

106

—

Talking about J. Habermas, L. Dahlberg defined criteria to be met by deliberative communication [13]. It should be: ideally inclusive (formally); free (non-coercive, including autonomy from state and corporate interests); equal (communicatively); sincere (as far as this is possible), respectful (putting oneself in the position of the other); reasoned (framing arguments in terms of why particular claims ought to be accepted) and reflexive (identity re-constituting) [11].

The public sector is reproduced through the communicative action. Thus, public opinion in the Habermas theory is the product of collective communication activities efficiently and ethically aimed at reaching agreement or consensus. Understanding of deliberative democracy as the democracy of choice by way of rational discussion and consensus is formed in his theory and similar approaches of the mid-1990s [14]. A fundamental condition for this deliberation is “the public use of reason by free and equal citizens and provides a norm for rational and critical deliberation, which is inclusive, reflexive, and aimed at understanding and agreement” [15].

A new definition of openness that J. Habermas proposed in 2006 redefined its role and function in a dualistic model of the deliberative democ-

racy: openness as the intermediary communication system between formal and informal discourses coming face to face in the arena and located at the highest and lowest levels of the political system [16]. J. Habermas creates a spiral scheme of democratic communication that differs from the scheme “communicator – channel – audience” that is commonly used in communication theory. The spiral of deliberation consists of the close local acts of political power circulation, and the spiral starts from the bottom, with public opinion formation, rather than the top, with decision making (see Fig. 1).

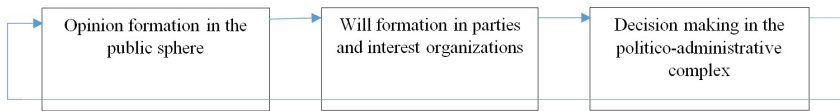

Fig.1. The circulation of political power [17]

Exaggeration of the role of any aspect prevents understanding of the deliberation actors' behavior or openness is transferred from the objectively existing reality into the psychological plane. So, C. Taylor suggested that openness was one of the key social imaginary realities, a collective form of social reality understanding, which is embedded in everyday human consciousness. These imaginary realities have a major impact because they represent a large group of people; they define social practices and are socially legitimate. C. Taylor defines openness as extra political, secular, and meta-utopian space that serves, however, as a social and political institution [18].

The approach to searching complete interpretation of the openness concept is considered idealistic by many critics of the theory of communicative action. Many J. Habermas' followers changed the vector of their research from the issue of openness to the issue of its functions. Thus, the Finnish critics of J. Habermas H. Heikkilä and R. Kunelius note that there is a constant tension between structural pre-specified condition areas that we call open and pragmatic questions about the quality of action in these areas. These two aspects are mutually determined; the concept of an open space creates a regulatory perspective of communication, including political one [19].

As part of the structural (structural-functional) approach the following functions of openness are determined: firstly, it is necessary to set patterns

of political publicity forms. For example, H. Niyeminen believes that we should analyze the forms of political publicity: who of the actors are endowed with representative status and how these people are elected, what procedural conditions exist for reasonable civic applications and, finally, what are the social relations that occur and how the process of social mediation is controlled [20].

Secondly, the function of ensuring democracy implementation. Openness has regulatory status and is considered the space where the public can always verify the state affairs (public scrutiny) [5]. If the politics is removed from public places, it will be done behind closed doors and that could damage the legitimacy and viability of the political system.

There is also an opposite view: in particular, G. Almond and S. Verba, dividing political cultures into 'subordinate' and 'participatory' (culture of participation) [21] concluded that the degree of (public areas) openness generally depends on traditional political culture and not vice versa. We believe that the interaction of these forms of political life is synergic.

108

—

Thirdly, the function within a democratic regime: to form mechanisms of acquiring political capital and determine who will be in power, in other words, to be a source of power: openness and public discussion play an important role in the political system as a source of political power. In liberal democracies, politics is defined as a total but controversial language of debate and a set of actions carried out around the central concept of power.

Having examined the theory of openness and its main functions, we can make a conclusion that their implementation in the American society is under threat. D. Trump actively used "the power of communication" during the election campaign and continues to produce manipulative judgments as US President. His discourse is irrational and is focused on weakening democratic conservative narratives that are much weaker after social and economic crises of previous years. We believe that at the moment openness in the United States is losing its ability to influence political decision-making procedure and violates the circulation of political power. Today the network structures of openness is widely used for spreading ideas that destroy democratic ideals in the USA that have always been considered the cradle of liberal values and produced narratives of openness to the world, during D. Trump's presidency may be the primary source for democracy destruction instead of its rethinking.

References:

1. Herf J. Is Donald Trump a fascist? [Электронный ресурс] / Jeffrey Herf // American Interest. – 2016. – Режим доступа: <http://www.the-american-interest.com/2016/03/07/is-donald-trump-a-fascist/>.

2. Habermas, J. Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy / Jürgen Habermas. – Cambridge: The MIT Press, 1998. – 675 p

3. Cillizza C. Donald Trump just barred Washington Post reporters from campaign events. That should bother you [Электронный ресурс] / Chris Cillizza // The Washington Post. – June 13, 2016. – Режим доступа: <https://www.washingtonpost.com/news/the-fix/wp/2016/06/13/donald-trump-just-banned-the-washington-post-from-covering-him-that-should-bother-everyone/>

4. Kohlenberg K. America Is Destroying Itself [Электронный ресурс] / Kerstin Kohlenberg // Zeit. – 2017. – Режим доступа: <http://www.zeit.de/politik/ausland/2017-01/donald-trump-president-usa-democracy>.

5. Sparks C. Problems with a European Public Sphere: An Introduction [Электронный ресурс] / C. Sparks, R. Kunelius // Javnost - The Public. – 2001. – Режим доступа: <http://javnost-thepublic.org/article/2001/1/1/>

109

6. Habermas J. The Theory of Communicative Action: Reason and the Rationalization of Society / Jürgen Habermas / Translated into English by Thomas McCarthy, 1985. – Vol. 1. – 465 p.

7. Habermas J. Volkssouvernität als Verfahren Ein normativer Begriff von Öffentlichkeit / Jürgen Habermas. // Merkur. – 1989. – №43. – P. 465–477.

8. Habermas, J. Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy / Jürgen Habermas. – Cambridge: The MIT Press, 1998. – 675 p.

9. Dahlgren, P. Media and political engagement: Citizens, communication, and democracy / Peter Dahlgren. – Cambridge, New York: Cambridge University Press, 2009. – 246 p.

10. Dryzek, J. Deliberative Democracy and Beyond: Liberals, Critics, Contestations / John S. Dryzek. – Oxford: Oxford University Press, 2002. – 208 p.

11. Dahlberg L. The Habermasian Public Sphere: A Specification of the Idealized Conditions of Democratic Communication [Электронный ресурс] / Lincoln Dahlberg – Режим доступа: <https://www>.

---

researchgate.net/publication/254894156_The_Habermasian_Public_Sphere_A_Specification_of_the_Idealized_Conditions_of_Democratic_Communication.

12. Cohen J. Deliberation and Democratic Legitimacy / Joshua Cohen // *Deliberative democracy: essays on reason and politics*. – London, Cambridge: The MIT Press, 1997. – P. 67–92.

13. Dahlberg L. The Internet, Deliberative Democracy, and Power: Radicalizing the Public Sphere [Електронний ресурс] / Lincoln Dahlberg – Режим доступу: http://www.academia.edu/1412440/The_Internet_deliberative_democracy_and_power_Radicalizing_the_public_sphere

14. Democracy and Difference of the Political. Contesting the Boundaries of the Political / Ed. by S. Benhabib. – Princeton, 1996. – 384 p.

15. Karppinen K. Habermas, Mouffe and Political Communication. A Case for Theoretical Eclecticism [Електронний ресурс] / K. Karppinen, H. Moe, J. Svensson // *Javnost — The Public*. – 2008. – Режим доступу: <http://javnost-thepublic.org/article/2008/3/1/>.

110

— 16. Habermas J. Political Communication in Media Society — Does Democracy Still Enjoy an Epistemic Dimension? The Impact of Normative Theory on Empirical Research [Електронний ресурс] / J. Habermas. – Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/227657220_Political_Communication_in_Media_Society_Does_Democracy_Still_Enjoy_an_Epistemic_Dimension_The_Impact_of_Normative_Theory_on_Empirical_Research1

17. Fossum J. The European Union and the Public Sphere [Електронний ресурс] / J. Fossum, P. Schlesinger. – 2007. – Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/29816555_The_European_Union_and_the_Public_Sphere_A_Communicative_Space_in_the_Making

18. Taylor C. *Modern Social Imaginaries* / Charles Taylor., 2003. – 232 p. – (Public Planet Books).

19. Heikkilä H. Journalists Imagining the European Public Sphere: Professional discourses about the EU news practices in ten countries [Електронний ресурс] / H. Heikkilä, R. Kunelius // *The Public*. – 2006. – Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/292637522_Journalists_imagining_the_European_public_sphere_Professional_discourses_about_the_EU_news_practices_in_ten_countries.

20. Nieminen H. *Hegemony and the Public Sphere. Essays on the Democratisation of Communication* / H. Nieminen // *Working Papers of*

the University of Turku, School of Art, Literature and Music, Department of Media Studies / H. Nieminen., 2000. – (Series A; № 44). – P. 173.

21. Алмонд Г. Гражданская культура и стабильные демократии [Электронный ресурс] / Г. Алмонд, С. Верба – Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/Hrestom/60.php.

КАНАДСЬКА СТРАТЕГІЯ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ТА ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК СКЛАДОВА ЧАСТИНА РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ¹

В даній статті наголошується, що в результаті цілеспрямованої політики, яка проводилась федеральним урядом з середини 1990-х років мобілізувались різноманітні організаційно-фінансові та адміністративно-управлінські ресурси для комплексного підходу у розвитку науково-технічного потенціалу країни, що позитивним чином вплинуло на зміцнення економічної єдності Канади. Зосереджується увага на діяльності канадських інформаційних центрів, які виконують важливі інформаційні функції у державних системах науково-технічної інформації і статистики, бібліотечній мережі та архівному фонді.

112 — Визначена роль канадських університетів та освітніх установ у реалізації інноваційних програм канадського уряду, наголошується на їх великій роботі в напрямку формування бібліотечних електронних ресурсів. Особлива увага приділена Канадському інституту науково-технічної інформації (Canada Institute for Scientific and Technical Information) та національному бібліотечно-архівному об'єднанню «Бібліотека і архів Канади» (Library and Archives Canada/Bibliothèque et Archives Canada), які впливають на збереження культурної спадщини та історичних цінностей країни.

Ключові слова: науково-технічна політика, інноваційна стратегія, інформаційні технології, інформаційна політика, дослідницькі центри, бібліотечні мережі, архівні фонди, електронні інформаційні ресурси, Канада.

Канадская стратегия научно-технической и инновационной деятельности

как составная часть развития информационной политики

В данной статье отмечается, что в результате целеустремленной политики, которая проводилась федеральным правительством

¹ Для цитування: Макух-Федоркова І. Канадська стратегія науково-технічної та інноваційної діяльності як складова частина розвитку інформаційної політики // Медіафорум : аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент: збірка наукових праць. Чернівці: Чернівецький національний університет, 2017. Том 5. С. 112-125.

с середины 1990-х годов мобилизовались разнообразные организационно-финансовые и административно-управленческие ресурсы комплексного подхода к развитию научно-технического потенциала страны, что позитивным образом повлияло на укрепление экономического единства Канады. Сосредоточивается внимание на деятельности канадских информационных центров, которые выполняют важные информационные функции в государственных системах научно-технической информации и статистики, библиотечной сети и архивном фонде.

Определена роль канадских университетов и образовательных учреждений в реализации инновационных программ канадского правительства, отмечается их важная роль в формировании библиотечных электронных ресурсов. Особенное внимание уделено Канадскому институту научно-технической информации (Canada Institute for Scientific and Technical Information) и национальному библиотечно-архивному объединению «Библиотека и архив Канады», (Library and Archives Canada/Bibliothèque et Archives Canada) которые влияют на сохранение культурного наследия и исторических ценностей страны.

Ключевые слова: научно-техническая политика, инновационная стратегия, информационные технологии, информационная политика, исследовательские центры, библиотечные сети, архивные фонды, электронные информационные ресурсы, Канада.

Canada's science, technology and innovation (ST&I) strategy as a core constituent of information policy enhancement

The body of the article goes on to highlight the strengths of Canada's federal government's purposive and deliberate policy, pursued since mid 1990's in terms of an integrated approach to the development of scientific and technological potential of Canada that has a positive impact on its economic thriving and prosperity. What is more important, a variety of organizational and financial, administrative and managerial resources have become the government's key commitment in the ST&I strategy, and made federally funded research more open and accessible, providing greater opportunity for researchers, entrepreneurs and the wider Canadian public to develop new ideas that benefit Canadians. The author's focus revolves around Canadian information centers; their activities in the state system of scientific and technical information (ST&I) and statistics, namely, research centers, library networks, and archives.

It should be noted that of particular significance are Canadian universities and educational institutions as regarded to innovative programs implementation. Furthermore, their considerable contribution into formation of library electronic resources and databases is under study. The author stresses the importance of Canada Institute for Scientific and Technical Information and Library and Archives of Canada/Bibliothèque et Archives Canada (BAC)) that provide greater opportunity for Canada's cultural heritage and historical values preserving.

Keywords: *science and technology policy, innovation strategy, information technology, information policy, research centers, library networks, archives, electronic information resources, Canada.*

114

В умовах переходу України на інноваційну модель розвитку економіки та реалізації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, якою передбачено інтегрування в європейський економічний та інформаційний простір, особливої актуальності набуває досвід розвинених країн світу в напрямку побудови і функціонування науково-технічної інформації. Технологічний прогрес кінця минулого століття докорінним чином змінив ситуацію на світовому інформаційному ринку. Не є виключенням і Канада, яка на початку ХХІ ст. здійснила серйозний поворот у напрямку побудови інноваційного суспільства. В даному випадку мова йде про зміну ціннісних орієнтирів канадського суспільства, потенційних шляхах розвитку, створення «економіки, що ґрунтується на знаннях», а також підтримку його національної культурної самобутності.

На початку ХХІ ст. Канада здійснила серйозний поворот на шляху побудови інноваційного суспільства. Заради створення інноваційного потенціалу, держава принципово змінила свою освітню і науково-технічну політику. Мова йде фактично про зміну ціннісних орієнтирів канадського суспільства, потенційних шляхів його розвитку, створення такої моделі економіки, яка в зарубіжній науковій літературі отримала назву «економіки, що ґрунтується на знаннях» (knowledge-based economy).

Мета даної статті полягає у висвітленні особливостей формування науково-технічної та інноваційної діяльності як складової інформаційної політики Канади.

Для досягнення поставленої мети були визначені наступні завдання: охарактеризувати особливості державного підходу канадського

уряду в напрямку формування інноваційної політики протягом другої половини 90-х років; визначити специфіку формування довготермінової стратегії науково-технічної політики Канади; проаналізувати організацію канадської системи науково-технічної інформації; розкрити значення бібліотечно-архівного фонду Канади у збереженні національної культурної спадщини та історичних цінностей.

Напередодні нового тисячоліття тодішній прем'єр-міністр країни, лідер Ліберальної партії Жан Крет'єн виступив із зверненням до народу, в якому заявив про своє прагнення забезпечити сприятливі умови для розвитку нової економіки. У промові зазначалось: «Ми володіємо найкращою у світі високошвидкісною оптичною мережею, яка зв'язує країну від Тихого океану до Атлантики. Розробка складного програмного забезпечення у нас вартує дешевше, аніж в інших країнах. Сім із двадцяти найкращих північноамериканських університетів з комп'ютерних технологій знаходиться саме в Канаді. Тому ми будемо намагатись створити сприятливий режим для досліджень і розробок у цій сфері і розширитись за межі Північноамериканського регіону» [2, с. 1].

Прихід Жана Крет'єна до влади став переломним етапом для Канади. Адже прем'єр-міністр не тільки повернув Ліберальній партії її традиційне місце правлячої партії, але й вивів країну із затяжної економічної кризи. За 10 років управління країною (1993-2003 рр.) Ж. Крет'єн досягнув високого темпу економічного зростання, знизив рівень безробіття з 11 % в 1993 р. до 6,7 % в 2000 р., звів до мінімуму дефіцит федерального бюджету [5, с. 77]. На рубежі ХХ-ХХІ ст. економічно стабільна Канада здійснила рішучий поворот на шляху побудови інноваційного (інформаційного) суспільства. Ініціатива створення загальнонаціональної програми інновацій була висунута саме Ж Крет'єном [Див. детально 3]. Крім того, важливе місце було приділено питанням соціального розвитку – охороні здоров'я, освіті, становищу бідних і сім'ям з дітьми. Велику роль в цьому відіграли узгоджені дії федерального і провінційного урядів по модернізації загальнонаціональної системи медичного страхування, масштабні програми підтримки сімей з дітьми і збільшення державного фінансування вищої освіти.

Ліберальний уряд Ж. Крет'єна досить швидко зреагував на новий виклик часу – інформатизацію та комп'ютеризацію, адже було підтримано створення Канадської інформаційної магістралі, що дозво-

лило країні впевнено вступити в інформаційну епоху і взяти на себе значні витрати в сфері створення наукоємкої інфраструктури для економіки XXI ст. У зв'язку з цим збільшились асигнування уряду на підготовку науково-дослідницьких та інженерно-технічних кадрів, а також було проведено реформу імміграційного законодавства, що значно полегшило переселення в Канаду молодих спеціалістів з високим рівнем освіти і професійної підготовки.

Важливо наголосити на тому, що в 1997 р. федеральний уряд створив два нових позабюджетних фонди. Кошти Канадського інноваційного фонду (Canada Foundation for Innovation) використовуються для фінансування капітальних витрат дослідницьких центрів при університетах і медичних закладах, а також незалежних некомерційних наукових організацій. У той же час, Фонд технологічних партнерств (Technology Partnerships Canada) став головним механізмом фінансової підтримки державою величезних науково-технічних проектів, що здійснюються приватними компаніями [5, с. 217].

116

Перебудова організаційно-фінансових механізмів здійснення науково-технічної політики, створення загальнонаціональної інтернет-інфраструктури і системи моніторингу інноваційних процесів в економіці і в суспільстві послужило солідною базою для розробки науково обґрунтованої довготермінової стратегії розвитку науково-технічного потенціалу Канади. На початку 2002 р. була викладена концепція в декількох урядових документах, під назвою «Інноваційна стратегія для Канади» [12]. Протягом декількох місяців проводилась серія нарад по регіонам і секторам економіки з метою обговорення цієї концепції і досягнення домовленостей по її реалізації спільними зусиллями усіх учасників системи «наука – техніка – виробництво». У листопаді 2002 р. відбулась загальнонаціональна конференція, де представники федеральних і провінційних урядів, підприємницьких організацій, вузів і некомерційних дослідницьких центрів підтвердили свою готовність брати участь в практичному здійсненні узгодженого Плану дій в сфері інновацій [10].

Значний інтерес представляє діяльність канадських інформаційних центрів, які є генераторами інформаційних ресурсів у державних системах науково-технічної інформації і статистики, бібліотечній мережі та архівному фонді. На сучасному етапі функції щодо формування наукової політики та інноваційних стратегій, реалізації програм інноваційного розвитку, розвитку промисловості й торгів-

лі, функціонування корпорацій і корпоративної безпеки, розвитку конкуренції та обмежень у торгівлі, вирішення питань пов'язаних з банкрутством, інтелектуальною власністю, розвитком телекомунікацій, інвестицій, малого бізнесу і регіональної економіки покладено на Міністерство промисловості Канади. Саме цей орган надає пропозиції із цих питань прем'єр-міністрові і Кабінету міністрів Канади. Функції Міністерства промисловості щодо інноваційного розвитку здійснює сектор науки і інновацій у складі відділів політики, координації програм, промислових технологій і відділу стратегічного планування та корпоративних послуг [1]. У систему органів державного управління з питань розвитку науки, технологій та інновацій входять створені при Міністерстві промисловості Рада з науки, технологій і інновацій, Науково-дослідна рада у сфері природничих наук і інжинірингу, Науково-дослідна рада у сфері соціальних і гуманітарних наук [1]. Зокрема, Рада з науки, технологій і інновацій здійснює підготовку щорічних аналітичних доповідей для уряду Канади щодо стану розвитку у промисловості, науки, технологій, інновацій.

Для впровадження програм підтримки науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт (далі – НДДКР), розвитку науково-технічної діяльності, забезпечення потреб наукової і інноваційних сфер при Міністерстві промисловості Канади засновано Національну науково-дослідну раду Канади (National Research Council of Canada – NRC) відповідно до Закону «Про національну науково-дослідну раду» [1]. NRC є найбільшим науково-технічним відомством канадського уряду (4500 штатних співробітників та 1200 запрошених науковців). До складу Ради входять більше 20 науково-дослідних установ і організацій, які проводять НДДКР у різних сферах економіки та впроваджують національні наукові програми, а також 10 інформаційно-технологічних центрів, розташованих на всій території країни. Фінансування діяльності цих установ і організацій значною мірою здійснюється за рахунок державного бюджету Канади.

Слід зазначити, що 30 % інноваційних програм Канади реалізують понад 100 університетів і коледжів, об'єднаних в Асоціацію університетів і коледжів Канади (Association of Universities and Colleges of Canada – AUCC). Партнерство між державою, промисловістю та університетами в Канаді дуже добре налагоджено і дає відчутний економічний результат шляхом об'єднання потенціалу найкращих дослідників, сприяння розвитку наукоємної промисловості та ре-

гіональних інноваційних кластерів. Найбільш комплексним і ефективним способом стимулювання науково-дослідницької роботи в підприємницькому секторі, а також подолання дисбалансу в регіональному розвитку науково-технічного потенціалу визнано створення технологічних кластерів [Див детально: 11], у яких зосереджено університети, державні науково-дослідні установи та організації, інформаційно-технологічні центри (насамперед підпорядковані NRC) і високотехнологічні підприємства.

В цьому контексті варто коротко зупинитися на організації канадської системи науково-технічної інформації. Початок першого етапу становлення сучасної системи НТІ у Канаді був пов'язаний із військово-технічними потребами, що виникли під час участі країни у Першій світовій війні. Так, у 1924 р. при Національній науково-дослідній раді NRC була організована невелика бібліотека, призначена для обслуговування дослідників нових лабораторій, що діяли під егідою NRC. Згодом на основі бібліотечної структури, яка формувалася протягом декількох десятиліть, у 1970-х рр. при NRC створено Канадський інститут науково-технічної інформації (Nrc-Canada Institute for Scientific and Technical Information) (далі – КІНТІ), що відіграв значну роль у національному науково-технічному розвитку та становленні системи НТІ в Канаді. Протягом 1928-1957 рр. зібрано величезну колекцію наукової періодики, яку покладено в основу подальшого розвитку інформаційного забезпечення науки в Канаді. У 1938 р. відкрито доступ до ресурсів НТІ для канадських університетів і промислових дослідницьких структур.

У 1945 р. з метою регулярного забезпечення післявоєнної промисловості новою науково-технічною інформацією в Канаді створено Службу технічної інформації (Technical Information Service – TIS).

У 1967 р. у складі NRC створено Національну наукову бібліотеку (National Science Library of Canada – NSL). На той час у фондах бібліотеки зберігалось більше 725 тис. видань. У 1970 р. після внесення змін в Закон «Про Національну науково-дослідну раду» на NRC покладено функції щодо управління і технічної підтримки Національної наукової бібліотеки [7].

Канадський інститут науково-технічної інформації, що функціонує при Національній науково-дослідницькій раді з 1974 р., є базовою організацією системи НТІ Канади, яка фінансується з державного бюджету країни. Сьогодні КІНТІ підпорядковано Службу

технічної інформації та Національну наукову бібліотеку, яка вважається національним надбанням і однією з найбільш наукових бібліотек Північної Америки. Численні інформаційно-технологічні центри NRS (Національна науково-дослідна рада) розташовані в різних регіонах Канади й також підпорядковані КІНТІ. Важливо зазначити, що КІНТІ є одним із найбільших світових інформаційних лідерів у сфері науково-технічної і медичної інформації, адже діяльність цієї організації спрямована на інформаційне забезпечення інноваційних процесів у країні, інформаційне забезпечення дослідницької діяльності NRS, усіх структурних підрозділів, університетів, промислових підприємств та урядових структур [1].

Слід зауважити, що КІНТІ бере активну участь у численних міжнародних програмах. Так, у рамках програми Worldwide science Alliance передбачено створення в Канаді єдиного шлюзу для пошуку в глобальних наукових базах даних і глобального обміну знаннями для прискорення інноваційних процесів. Також КІНТІ співпрацює з університетськими бібліотеками і приватним сектором у сфері програмного забезпечення і встановлення сервісів для наступного покоління цифрових додатків і забезпечення доступу до них. Важливим напрямом інформаційної діяльності КІНТІ є видавництво наукових журналів. Початок цієї діяльності покладено у 1929 р. виданням «Canadian Journal of Research». Згодом журнал розділився на кілька широко відомих наукових журналів. У 1994 р. видавництво «NRS Research Press» було об'єднано з КІНТІ, а у 2010 р. перейменовано в «Canadian Science Publishing». Доступ до публікацій видавництва здійснюється шляхом передплати на журнали або на основі Інтернет-аутентифікації та авторизації кредитних карток, а також надається безкоштовно громадянам Канади в рамках урядової програми «Депозитарні послуги» [1].

У середині 1990-х рр. можливості Інтернету дозволили розробити інформаційні продукти із використанням веб-технологій. Так, в 1997 р. КІНТІ створено віртуальну бібліотеку, призначену для забезпечення прямого доступу дослідницьких організацій NRS до бібліотечних ресурсів.

Одним із напрямків діяльності КІНТІ (за відсутності в Канаді національної медичної бібліотеки) є інформаційне забезпечення медичних досліджень, а також розробка і просування інформаційно-програмних продуктів для збору, збереження медичної наукової

інформації та організації доступу до неї [1]. На сьогоднішній день КІНТІ продовжує інформаційне співробітництво з організаціями, що займаються дослідницькою та інформаційною діяльністю у сфері медицини й охорони здоров'я. Так, з 2009 р. у рамках співробітництва з Канадським інститутом досліджень у сфері охорони здоров'я (Canadian Institutes of Health Research – CIHR) і Національною медичною бібліотекою США діє база даних Pubmed Central Canada – PMC Canada [13], що є безкоштовним он-лайнним архівом рецензованих наукових публікацій із медичних і біологічних наук. КІНТІ співпрацює із представниками Асоціації медичних бібліотек Канади (Canadian Health Libraries Association), що беруть участь у поповненні колекції наукової медичної літератури.

120

—

Варто зазначити, що заслугою уряду в напрямку формування інформаційної стратегії на початку 1990-х рр. стало збільшення кількості наукових і освітніх електронних інформаційних ресурсів, зокрема численних електронних бібліотек, призначених для канадських науковців. Найбільші проекти щодо створення електронних бібліотек реалізовано у 2000-х роках. Так, у 2005 р. створено найбільшу канадську он-лайнну бібліотеку електронних книг Electronic Library of Canada, доступ до якої є відкритим для кожного канадського університету [1]. До складу бібліотеки включено три великі наукові колекції: 1) зібрання монографій, виданих канадськими вченими (Canadian publishers collection); 2) зібрання наукових праць із публічної політики (Canadian public policy collection); 3) зібрання наукових праць з охорони здоров'я (Canadian health research collection) [11].

Великий внесок у формування сучасного інформаційного середовища науки вносять канадські університети, які виконують функції центрів з генерування власних бібліотечних електронних ресурсів, наприклад, електронні бібліотеки університету Торонто (Books Online) і університету Британської Колумбії [9].

Багато цифрових ресурсів, що просувають національну культурну спадщину, культурні та історичні цінності, створювалися в рамках програм Міністерства спадщини Канади (Department of Cultural Heritage) [14].

Одна з найбільших цифрових колекцій належить національному бібліотечно-архівному об'єднанню «Бібліотека і архів Канади» (Library and Archives Canada/Bibliothèque et Archives Canada) (2004 р.) [14]. Варто зазначити, що у 2004 році Національну бібліотеку (засно-

вану в 1953 році) та Національний архів Канади (заснований в 1872 році) було об'єднано у федеральний державний департамент Канади під назвою: «Бібліотека та Архів Канади» (БАК) (Library and Archives Canada) [6].

Очолує БАК директор, який має ранг заступника міністра та звання бібліотекаря й архіваріуса країни. Нині БАК є одним з найбільших національних інформаційних центрів Канади. Його діяльність регулюється *Loi sur la Bibliothèque et les Archives du Canada*, що дослівно перекладається як Закон бібліотеки і архівів Канади. Відповідно до Закону метою діяльності БАКу є збирання й зберігання документальної спадщини Канади в інтересах сучасного та майбутнього покоління. БАК має бути загальнодоступним центром знань, сприяти їх збереженню та поширенню, робити внесок у культурний, соціальний та економічний розвиток Канади. Відповідно до ст. 7 Закону завданнями БАКу є: збирання й зберігання розпорядчих документів уряду, міністерств, а також інших державних інститутів, які мають історичну та архівну цінність; обслуговування державних установ; формування та підтримка бази даних фондів БАКу; формування каталогу бібліографії; координація федерального бібліотечно-го обслуговування; списання та передача надлишкових бібліотечних матеріалів, отриманих від федеральних міністерств; забезпечення зручного доступу до фондів БАКу канадців та інших зацікавлених осіб [6]. Фонд БАКу охоплює всю історію Канади та налічує 20 млн одиниць матеріалів, серед яких: книги різними мовами для різної аудиторії, рукописи, з яких більше 26 000 є доступними в мережі Інтернет; більше 71 000 годин коротко- та повнометражних художніх і документальних фільмів; німе кіно; звукозаписи, зроблені до 1897 р.; 2,5 млн архітектурних креслень, планів, мап з початку XVI ст.; понад 343 000 творів мистецтва – акварелі, ескізи, мініатюри; близько 200 000 записів музичних творів на дисках, бабінах, катушках; ЗМІ з усіх регіонів країни, а також матеріали та публікації про Канаду за межами країни; колекція медалей, печаток, плакатів, гербів, глобусів; найбільша у світі колекція канадської пошти; близько 21 300 000 фотографій, починаючи з 1850 р.; трактати та дисертації [6]. Оскільки БАК має функції архіву, тут зберігається інформація про генеалогію та біографії канадців, відомості щодо міграції, перепису населення, яку можна отримати за відповідну плату. Також, у БАКу зберігається персональна інформація щодо військового персоналу.

Щомісячно веб-сайт БАКу відвідує 500 тис. користувачів, стаціонарно – 2 тис. [6].

Враховуючи те, що кількість онлайн-консультацій швидко зростає, натомість повільно, але безупинно зменшується кількість стаціонарного відвідування, БАК налагодив систему співпраці з користувачами через відеоконференції та щороку вдосконалює способи доступу до своїх фондів в онлайн-режимі. Для цього БАК уклав договір з компанією Ancestry, яка оцифрувала близько 1 % усіх колекцій БАКу, що становить 25 млн сторінок найбільш популярних і старовинних матеріалів, які тепер доступні на сайті установи. Через портал «Бібліотека і Архіви Канади» доступний інший портал канадських дисертацій Theses Canada Portal. Доступ до онлайн-фондів забезпечують програми AMICUS і Archivichet. Пошуковий сервіс національного каталогу AMICUS забезпечує пошук матеріалів не тільки по порталі «Бібліотека і Архіви Канади», але й більше ніж по 1300 канадських бібліотеках. Для доступу до цифрової інформації в БАК існують інноваційні способи аутентифікації та авторизації для користувачів, з посиланням на сайт видавця, автора, які дають можливість користуватися інформацією, не порушуючи авторських прав, та на яких зареєстрований користувач може читати й скачувати контент. До цифрової колекції доступ здійснюється через спеціальні сервери віртуальної бібліотеки. Через електронний каталог можна замовити потрібну книгу чи відео. Крім того, Національна бібліотека Канади впродовж 2000–2003 рр. отримала 2,5 млн. дол. на програму електронного доступу канадців до фондів федеральних інститутів культури, якими управляє Департамент Канадської спадщини [15]. В рамках програми «Цифрова бібліотека Канади» на Web-сайті 2000–2001 рр. Національної бібліотеки було відображені такі теми: «Енциклопедія музики в Канаді», «Канадська конфедерація», «Успіхи жінок в 2000 р.», «Жінки в спорті» та ін. [15]. Також розроблений план переведення в цифрову форму рідкісних книг, національних і локальних довідників, вибраних щорічних звітів федеральних міністерств, освітніх програм, матеріалів виставок присвячених Канаді.

Цікаво зазначити, що Електронна база даних надає інформацію про майже 15 тисяч українських іммігрантів, що приїхали до Канади. На сайті «Бібліотеки та Архіву Канади» діє база даних «Українські іммігранти 1891-1930». Вона надає доступ до інформації про 14793-х українських іммігрантів, які прибули до Канади протягом 1891-1930

років. Списки пасажирів, які зберігаються в Бібліотеці та Архіві Канади – фонди канадських портів Галіфакс і Нова Шотландія, Монреаль і Квебек; Сент-Джон і Нью-Брансвік, а також американських портів Нью-Йорка, штат Нью-Йорк і Портленд, штат Мен. Ці списки впорядкував та ввів у базу Волтер Заячковський (Walter Zayachkowski, 1930-2012). Оригінали самих документів теж доступні на сайті в цифровій формі. Записи про перших українських поселенців та родини піонерів у Канаді, зібрані істориком, журналістом і державним службовцем д-ром Володимиром-Юліаном Кайє (Vladimir Julian Kaye, 1896-1976) [8].

Проникнення комп'ютерної техніки у всі сфери життя суспільства, створення світових мереж привели до значних змін у бібліотечній справі. Враховуючи вимоги часу, БАК у 2011 р. запустив нову мобільну версію свого сайту, для доступу зі смартфонів та інших гаджетів. Вона дає можливість в будь який час і місці власникам мобільних пристроїв мати доступ до онлайн-фондів БАК.

Систематично на сайті БАКу проводяться віртуальні виставки. Існує веб-сайт для дітей, на якому розміщені ігри, історична інформація, пригодницькі твори, програми читання казок і допомоги дітям у виконанні домашнього завдання. Для дорослих на сайті розміщені різноманітні послуги та програми: тренінги з пошуку роботи та ресурси за цією тематикою, програми навчання грамотності з віртуальним учителем, курси з англійської мови. БАК систематично організовує зустрічі з місцевими письменниками. Четверту частину свого річного бюджету БАК формує за рахунок платних послуг, таких як: Укладання договорів з авторами та видавництвами про розміщення їх творів на своєму сайті. Наприклад, згідно договору з канадськими онлайн-книжковим магазином Indigo БАК буде отримувати 5 % від вартості продажу книжки, здійсненого через бібліотечний каталог [6]. Платні фонди завантажуються на локальний сервер, на який користувач може зайти лише за умови аутентифікації та авторизації. Усі охочі можуть обрати матеріал, який їх зацікавив, оплатити доступ до повних текстів за допомогою кредитної картки та відразу побачити його на своєму екрані. Фонди, розміщені на платному сервері, охороняються «електронними замками», які забезпечують захист авторських творів від їх довільного відтворення та розповсюдження. Укладання договорів зі студіями звукозаписів (наприклад, Ubisoft Montreal, Electronic Arts Canada, Eidos Montreal). Відповідно

до цих угод користувач за певну плату в БАКу може брати відео та ігри цих компаній на прокат, а БАК за посередництво отримує відповідні дивіденди.

Висновки. Розвиток системи інформаційного забезпечення науково-технічної та інноваційної діяльності є частиною інформаційної політики Канади, спрямованої на впровадження національної стратегії інформаційного розвитку і створення інформаційного суспільства з урахуванням потреб економіки, заснованої на знаннях. На сучасному етапі інформаційне середовище наукової та інноваційної діяльності в Канаді динамічно розвивається під впливом Інтернету, нових форм електронної комунікації та програмного забезпечення. Варто зазначити, що ефективна обробка зростаючого наукової інформації і формування сучасної інформаційної інфраструктури були б неможливими без відповідної організаційної структури, що створювалася протягом ХХ ст. з урахуванням канадських особливостей і традицій.

124

Джерела та література:

1. Інформаційне забезпечення інноваційного розвитку: світовий досвід та вітчизняний досвід: монографія / Т.В. Писаренко, Т.К. Кваша, Н.В. Березняк, О.В. Прудка. – К.: УкрІНТЕІ, 2015. – 239 с.
2. Казанцева Н.А. Некоторые особенности политического процесса в современной Канаде. / Н.А Казанцева // Молодой международник: альманах. № 5. – Владивосток: Изд-во Дальневост. ун-та, 2003. – С. 75-83.
3. Макух-Федоркова І.І. Політика Канади у процесі розбудови інформаційного суспільства. / І.І. Макух-Федоркова // Форум: суспільно-політичний журнал. – 2007. – № 2(5). – С. 93-99.
4. Макух-Федоркова І.І. Створення технологічних кластерів – як головний напрям розвитку науково-технічної політики в Канаді. / І.І. Макух-Федоркова // Науковий Вісник Чернівецького університету Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини: Збірник наукових праць. Випуск 486-487 – Чернівці: Рута, 2009. – С. 111-115.
5. Немова Л.А. Социально-экономическая политика государства в Канаде. / Л.А. Немова – М.: Институт США и Канады РАН, 2004. – 356 с.
6. Семесько В. Бібліотека та Архів Канади – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nas.gov.ua/siaz/Ways_of_development_of_Ukrainian_science/article/13116.1.1.046.pdf

7. Соколова М.Е. Информационное обеспечение научных исследований в Канаде: история и тенденция развития / М.Е. Соколова. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://cisti-icist.nrc-cnrc.gc.ca/eng/ibp/cisti/about/history/services-part-1.html>).

8. Як знайти родичів у Канаді. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://svitua.com.ua/news/201701/2029-znayty-rodychiv-kanadi>

9. Books Online. - [Electronic recourse]. – Accessed mode: <http://link.library.utoronto.ca/booksonline/search.cfm/>; UBC Library. – [Electronic recourse]. – Accessed mode: <http://www.library.ubc.ca>

10. Bryden P.E. Planners and Politicians: Liberal Politics and Social Policy, 1957-1968. / P.E. Bryden – Montreal: McGill-Queen's University Press, 1997. – 233 p.

11. Electronic Library of Canada. – [Electronic recourse] Electronic Library of Canada. – Accessed mode: <http://www.canadianelectroniclibrary.ca/>

12. Canada's Innovation Strategy – [Electronic recourse] Canada's Innovation Strategy. – Accessed mode: <http://www.innovationstrategy.gc.ca>.

13. Canadian Institutes of Health Research – [Electronic recourse] Canadian Institutes of Health Research. – Accessed mode: <http://www.cihr-irsc.gc.ca/e/193.html>; US National Library of Medicine (NLM) – [Electronic recourse] US National Library of Medicine (NLM). – Accessed mode: <http://www.nlm.nih.gov/>

14. Library and Archives [Electronic recourse] Library and Archives. – Accessed mode: www.collectionscanada.gc.ca/electroniccollection/index-e.html

15. National library of Canada. 2001-2002. Estimates. A report on plans and priorities. Ottawa 2001. – 43 p. – [Electronic recourse] National library of Canada. 2001-2002. Estimates. A report on plans and priorities. Ottawa 2001. – 43 p. – Accessed mode: http://www.ifapcom.ru/files/Monitoring/2009/bagrova_nb_canada.pdf

ВПЛИВ ІНТЕГРАЦІЙНИХ НАМАГАНЬ НА ЕВОЛЮЦІЮ ПАРТІЙНИХ СИСТЕМ КРАЇН ЦСЄ¹

У статті вказано на вплив інтеграційних намагань країн ЦСЄ на зміну їх партійних систем. Вказано на особливості трансформаційного періоду в країнах ЦСЄ після оксамитових революцій у цих країнах та краху тоталітарних режимів. Поряд з іншими змінами активно почали формуватися нові політичні системи з своєрідними партійними структурами. Встановлено, що для даного регіону партійні системи виявилися набагато слабшими ніж у країнах розвинутої демократії. Обґрунтовано, що саме процес вступу країн ЦСЄ в НАТО і ЄС сприяв докорінній зміні партійних систем держав даного регіону і дозволив їм остаточно сформувати як свої внутрішньопартійні, так і загальноєвропейські партійні організації.

126

Ключові слова: країни ЦСЄ, політичні партії, євроатлантична та європейська інтеграція, партійна система.

Влияние интеграционных устремлений на эволюцию партийных систем стран ЦВЕ

В статье указано на влияние интеграционных попыток стран ЦВЕ на смену их партийных систем. Указано на особенности трансформационного периода в странах ЦВЕ после бархатных революций и краха тоталитарных режимов. Наряду с другими изменениями активно начали формироваться новые политические системы с своеобразными партийными структурами. Установлено, что для данного региона партийные системы оказались намного слабее чем в странах развитой демократии. Обосновано, что именно процесс вступления стран ЦВЕ в НАТО и ЕС способствовал коренному изменению политической системы государств данного региона и позволил им окончательно сформировать как свои внутривнутрипартийные, так и общеевропейские партийные организации.

¹ Для цитування: Осадца І. Вплив інтеграційних намагань на еволюцію партійних систем країн ЦСЄ // Медіафорум : аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент: збірка наукових праць. Чернівці: Чернівецький національний університет, 2017. Том 5. С. 126-138.

Ключевые слова: страны ЦВЕ, политические партии, евроатлантическая и европейская интеграция, партийная система.

Integration Attempts Impact on the Evolution of CEE Countries Party Systems

The article describes the impact of the integration efforts of the CEE countries on the final change of their party systems. Specifies the peculiarities of the transformation period in CEE countries after the velvet revolutions in these countries and the collapse of totalitarian regimes. Along with other changes, new political systems with peculiar party structures began to be actively formed. It has been established that for this region, party systems were much weaker than in developed democracies. It is substantiated that it was the process of the accession of the CEE countries to NATO and the EU contributed to a radical change in the party systems of the countries of the region and allowed them to finally form their own intra-party and so-general European party organizations.

Keywords: CEE countries, political parties, Euro-Atlantic and European integration, party system.

127

Постановка проблеми. Кінець 80-х і початок 90-х років ХХ ст. став переломним в історії країн Центрально-Східної Європи (ЦСЄ). Держави регіону зробили рішучий поворот у бік демократичного розвитку, почали розривати традиційні зв'язки з СРСР і орієнтуватися на зближення з новими європейськими структурами. Соціалістичні режими і тоталітарна політична система, утверджені в цих країнах після закінчення Другої світової війни, переживали глибоку кризу. Народи держав регіону бачили вихід зі становища у розриві з комуністичним тоталітаризмом і в переході на європейські рейки розвитку.

Початком трансформаційних процесів, які розпочалися в країнах ЦСЄ наприкінці 80-х рр. ХХ ст. у результаті «оксамитових революцій», можна вважати повалення комуністичного режиму у Чехословаччині 1989 р. Процес революційних змін охопив практично усі країни «соцспівдружності» і сам Радянський Союз. Новоутворені країни, як європейські постсоціалістичні, так і європейські пострадянські, оголосили про свої наміри повернутися у цивілізаційне русло розвитку, розбудовувати демократичні суспільства та увійти в європейський та євроатлантичний простір. Тобто, кінець 90-х рр. ХХ

ст. став початком інтеграційних намагань країн ЦСЄ. Разом з тим, це стало початком і остаточної зміни партійних систем у цих країнах, відбувався чіткий перехід від однопартійної системи до багатопартійної, орієнтованої на європейські цінності.

Актуальність дослідження оновлення політичних інститутів в державах Центрально-Східної Європи наприкінці ХХ століття та в період набуття ними повноправного членства в ЄС полягає в необхідності використання досвіду цих країн при проведенні комплексних політичних реформ в Україні, яка сьогодні значно відстала від колишніх членів «соціалістичного табору» в процесах демократизації політичної системи. Адже саме демократизація політичної системи є однією з передумов майбутньої інтеграції України в Європейське співтовариство.

Аналіз останніх публікацій. Проблематика політичних трансформацій на постсоціалістичному просторі розглядалися, зокрема, у працях З. Бжезинського, С. Ліпсета, С. Гантінгтона, М. Ільїна, І. Кудряшової, А. Мельвіля, М. Миронюка, Д. Стукала та інших. Питання формування сучасних політичних просторів, що мають певні спільні риси функціонування політичних систем та сповіднують єдині геополітичні цілі, досліджувались П. Андерсоном, Н. Бреннером, П. Бурдье та іншими.

Проблематика дослідження місця, ролі, функціонального навантаження політичних партій щодо здійснення ними офіційного державного курсу країни достатньо широко висвітлена як зарубіжними так й вітчизняними науковцями. Фокус наукового пошуку зарубіжних науковців присвячений багатоаспектному аналізу діяльності (М. Дюверже), визначення (М. Вебер), функціонування (М. Острогорський), функцій парламентських фракцій (З. Ньюмен), партійної структури (Е. Берк), місця ідеології та її трансформації в партійній інтерпретації (К. Мангейм) тощо. Окремо можна зазначити роботи, що торкаються аналізу місця політичних партій в політичній системі країни та у з'ясуванні їх ролі у процесах демократизації суспільства (Р. Даль) [8], та визначення специфіки зміни ролей між політичною партією та парламентською фракцією цієї партії у контексті реалізації стратегічного курсу країни (С. Пшизова) [20, с. 123]. Сучасні вітчизняні дослідження присвячено переважно порівняльному аналізу українського та зарубіжного досвіду діяльності політичних партій у контексті виборчих стратегій й тактик (Ю. Шведа та М. Примуш

[22, С. 160-172]) й розумінні трансформацій функціонального навантаження політичних партій в умовах олігархізації державної влади (М. Обушний) [14, С.118-119].

Питання конституційного розвитку країн ЦСЄ розглядали відомі іноземні (переважно західні) вчені, зокрема, Ф. Шміттер, С. Ліпсет, Г. Алмонд, А. Пшеворський, А. Медушевський, В. Мусатов, Ю. Князевий, Л. Шевцова. Серед українських вчених можна назвати імена О. Брусиловської [2], В. Бурдяк [4], М. Кріля, В. Шаповала, О. Нікогосян [17], В. Котика, Т. Федорчак [23], М. Мілової [15; 16] та ін.

Попри зазначені праці, на нашу думку, існує ще прогалина у дослідженні впливу євроатлантичної та європейської інтеграції країн Центральної та Східної Європи на остаточну зміну партійних систем даних країн.

Мета даної роботи полягає у аналізі впливу інтеграційних намагань країн ЦСЄ кінця XIX – початку XX ст. на остаточну зміну їх партійних систем.

Виклад основного матеріалу. У кінці XX ст. одним з найглибших системних перетворень політичного життя ЦСЄ стала, як зазначив російський дослідник А.П. Бутенко, демократична трансформація регіону [26, с. 18]. В умовах глобалізації у цих країнах розгорнулася трансформація політичної сфери. Це супроводжувалося інтенсивним «перереформатуванням» демократії, що кардинально змінило характер політичної системи. Російський політолог Г.І. Мусіхін, досліджуючи цю проблематику, виходить з того, що глобалізація не веде до формування легітимізованої держави, а лише виконує функцію забезпечення трансформації політичного суспільства [19, с. 57]. За властивого глобалізації руху «через кордони» вона по-новому ставить проблему легітимності самої демократії, зіставляючи різні демократичні системи з їх внутрішніми суперечностями.

Відповідно формування демократичної держави стає неможливим без створення міжнародно-правових основ політичної системи. Це було першочергове завдання перебудови політичної системи країн ЦСЄ. Відбувалась інтенсивна зміна сегментів недемократичного державного апарату та усунення значної частини адміністративних кадрів. Прийняті на початку 1990-х років конституції в Угорщині, Хорватії, Болгарії, Чехії, Словаччині, Словенії, Румунії, Польщі мали за мету відокремити державу від монополюсно правлячої партії та утвердити багатопартійні системи [5, с. 73].

Політичні партії країн Центральної та Східної Європи на ранньому етапі демократичного транзиту не грали головні ролі. Провідними гравцями на початку демократизації були не політичні партії, а соціальні рухи й об'єднані національні фронти: «Солідарність» у Польщі, «Громадянський форум» у Чехословаччині, «Саюдіс» у Литві, Народні фронти у Латвії, Естонії й Молдові, «Союз демократичних сил» у Болгарії, «Фронт національного порятунку» у Румунії, «Хорватський демократичний союз» тощо. Тільки в Угорщині у перших виборах брали участь організації, схожі на самостійні політичні партії; однак, і тут перемогу здобула партія під назвою «Демократичний форум». На відміну від авторитарних режимів і проблемних демократій Угорщина, Польща, Словенія, Чехія й Литва можуть розглядатися як найбільш передові у створенні консолідованої демократії, що мають відносно розвинені партійні системи. Партії у цих країнах виявилися здатними інтегрувати різні сили, що виникли у результаті розпаду антикомуністичних рухів, і виступити в якості основного агента управління конфліктами і забезпечення інституціональних можливостей демократичного управління. [17, с. 10].

Практика показала, що через відсутність у багатьох посткомуністичних країнах розвиненого громадянського суспільства партійні системи там природно виявилися набагато слабшими, ніж у «класичних» демократіях Заходу. І все-таки, хоч у цілому криза європейських партій торкнулася їхньої позиції на політичному просторі, вплинула на їхню організацію й структуру членства, змінила форми відносин з населенням, у той же час партіям вдалося знайти вихід із кризи. Це певним чином спричинило появу нового покоління партійних організацій, які одержали назву «картельних партій», «партій професіоналів», «медіа-партій», «мінімальних партій».

З визначень, що з'явилися останнім часом, на думку російського дослідника Ю. Коргунока, найбільш вдалим є формулювання «оновлена (модернізована) кадрова партія» (*modern cadre party*), запропонована Р. Коле, і яку розуміють як гібрид масової за формою і кадрової за змістом партії. У ній домінують лідерські групи, в першу чергу – парламентська фракція, але вони змушені рахуватися з низовими організаціями і багато в чому підзвітні їм. Питома вага членів партії відносно до її виборців є невеликою, але інститут індивідуального членства зберігає своє значення як джерело фінансування і рекрутування кандидатів, та й взагалі як гарантія підтримки організації «в

тонуся». Вертикальні зв'язки зберігаються, але більше для іміджу і забезпечення належного рівня внутрішньої демократії. Таке становище дає підстави вважати цю еволюцію деволуцією, тобто процесом повернення від масової партії до кадрової [11, с. 33].

З перших років політичної трансформації в більшості країн Центральної і Східної Європи виникли сотні політичних партій, суспільно-політичних організацій і рухів. До парламентів обиралися представники п'ятдесятьох, а часом і більше партій. Для формування уряду вони змушені були вступати в політичні коаліції і створювати парламентську більшість. У більшості країн практично всі уряди були коаліційними. У країнах Центральної і Східної Європи це призвело до формування політичної культури злагоди. Елементи такої культури, заснованої на політичних переговорах, толерантності й налаштованості на компроміс, склалися в Угорщині й Чехії, трохи меншою мірою – в Польщі та Словаччині. У результаті в цих країнах великих політичних конфліктів не було [24, с. 81].

Трансформація та модернізація політичних систем і політичних режимів у посткомуністичному світі відбувається, різними темпами і з надзвичайно великою розмаїтістю форм та особливостей. Як зазначали американські дослідники О. Доннел та Ф. Шмітгер, «перехід відбувається від визначених авторитарних режимів до невизначеного «чогось» Останнє пов'язане як із встановленням політичної демократії, так і з реставрацією нової та, ймовірно, жорсткішої форми авторитарного правління» [9].

Діяльність політичних партій на початку перехідного періоду в регіоні регулювалася законами про діяльність громадських організацій, а згодом новий правовий статус політичних партій визначався Конституцією. Правова інституалізація партій була законодавчо розписана по всіх параметрах. Регламентувалися функції партій. Наприклад, в Болгарії партіям конституційно приписувалась участь у формуванні і вираженні політичної волі громадян, реалізації та захисту їх інтересів. В Конституції Чехії зафіксована роль партій у формуванні партійно-політичної системи, яка базується на вільному та добровільному виникненню, вільній конкуренції політичних партій. В словацькій Конституції законодавчо врегульовані всі політичні права і свободи, а їх застосування засноване на вільній конкуренції політичних сил в демократичному суспільстві. Угорська Конституція

вважає прерогативою політичних партій співучасть у формуванні та вираженні волі народу [25, с. 267].

Порядок формування і діяльності політичних партій в регіоні ЦСЄ визначався не адміністративними рішеннями, а нормативно. Наприклад, в болгарській конституції зафіксована заборона на створення політичних партій за етнічними, расовими чи конфесійними принципами.

Отже, перетворення «партії-держави» в якісно нову плюралістичну модель політичної системи була одним з найбільш важливіших демократичних перетворень політичного життя регіону. Ці країни включалися в даний процес почергово, у відповідності до ступеня готовності та «ефекту лавини» [12, с. 43]. Проте у всіх країнах ЦСЄ першочерговими завданнями стало створення демократичних правових основ нової партійно-політичної системи, укорінення парламентської форми влади, формування багатопартійності, яка виражала інтереси різних суспільно-політичних сил.

132

Парламентська система своєю чергою, сприяла швидкому формуванню багатопартійної системи. Переформування суспільно-політичного устрою у регіоні ЦСЄ відбувалось різними темпами та методами.

Згідно з даними американської організації «Фрідом хауз» індекси рівня демократії у країнах ЦСЄ за сумарним показником виглядають наступним чином: Словенія, Чехія, Угорщина, Словаччина, Польща, Болгарія, Румунія, Хорватія, Сербія, Чорногорія, Албанія, Македонія, Боснія і Герцоговина [10, с. 44]. Отже, країни, які першими вступили до ЄС і країни Вишеградської четвірки відповідно лідирують. Варто відзначити, що за рівнем демократизації державного управління відмінності невеликі.

З поняттям демократії пов'язане поняття «демократичного транзиту». У більшості країн ЦСЄ з колишнього «соцтабору» в кінці ХХ – початку ХХІ ст. була реалізована модель демократичного транзиту, хоча в різних країнах він мав різну швидкість і певні відмінності. Використання теорії демократичного транзиту для дослідження процесів трансформації країн ЦСЄ в кінці ХХ – початку ХХІ ст. було відносно вдалим, хоча ситуація в Болгарії, Угорщині та Польщі, де стали зростати антидемократичні настрої, показує, що вона далека від завершення [6].

На початку ХХІ століття посткомуністичні країни Європи почали впевнено просуватись шляхом європейської та євроатлантичної інтеграції. Навіть ті країни регіону, що відстають від лідерів – повноправних членів ЄС та НАТО, у найближчій перспективі теж стануть невід'ємною частиною Великої Європи, осередку демократії та добробуту. Однак сподівання, що інтеграція сама по собі стане панацеєю від чисельних суспільних хвороб, історично притаманних східноєвропейцям, не виправдалося. Навпаки, після вступу в ЄС новачкам довелось пережити досить болісні реформи, у результаті чого симпатії виборців схилились до популістів, які обіцяють швидко навести порядок. Таким чином, мета, що була поставлена революціями 1989 року, – побудова ліберальної демократії – усе ще залишається метою. Цінності лібералізму не знаходять відклику в східноєвропейців, які продовжують коливатись між радикально-націоналістичними й популістськими поглядами та інерцією неучасті, обумовленою історичними умовами комуністичного минулого [1, с. 132].

Значними факторами, що вплинули на хід реформ у країнах ЦСЄ, стали підготовка та вступ до НАТО та Європейського Союзу, причому саме в такій послідовності, оскільки процес вступу в Північноатлантичний Альянс сприяв країнам регіону на шляху реформування та підготовки до вступу в ЄС. Процес інтеграції виявив низку проблем як в економічному, соціальному, так і в політичному відношенні, наприклад, сприйняття населенням норм демократії, що проявляється у виборах, членстві у партіях, громадських ініціативах, роботі неурядових організацій тощо. Спробу узагальнити трансформаційні процеси здійснює професор магдебургського університету Р.Кольморген, який пише, що суспільна трансформація (*Gesellschaftstransformationen*) [13] була високо політизованим, радикальним і тому чітко визначеним процесом соціальних змін. Вона об'єднала автономні, усвідомлені і інсценовані спроби системних керованих загальносуспільних перетворень на національно-державному рівні, які відносно самостійно з більшим чи меншим успіхом орієнтувалися на сучасні держави Заходу.

Однією з умов вступу країн ЦСЄ до НАТО і Європейського Союзу стала демократична політична система, що дисциплінувала політичну еліту і змушувала ці країни пом'якшувати суперечності й конфлікти в політичній сфері, розвивати демократичний політичний процес.

Аналізуючи посткомуністичну трансформацію в країнах ЦСЄ, цей автор відзначає, що: рішучому перелому в країнах Центральної Європи сприяла активність населення; нові уряди країн Центрально-Східної та частково Південно-Східної Європи керувалися гаслом «Повернення в Європу!», прагнучи збудувати капіталізм за західним зразком. План «перенесення», «імпорту» західних базових інститутів поширювався не лише на центральні сфери державного управління, політичну систему і ринкове господарство, але і на освіту, науку, охорону правопорядку тощо; плани політичної, економічної та соціальної модернізації вступали у конфронтацію із численними проблемами, які можна узагальнити як «дилему синхронності». Існувала необхідність одночасного проведення економічних реформ, демократизації, створення необхідних інститутів та вироблення необхідної політичної культури; результати трансформації виявилися диференційованими. Успішніше процес трансформації проходив у Словенії, Чехії та Литві, найважче у Болгарії, Хорватії та Румунії; але ніде не створено дублікат Заходу: суспільний порядок, політична система, соціально-культурна сфера значною мірою своєрідні [27].

Варто врахувати факт, що часті зміни урядів уповільнювали хід структурних реформ. Цей фактор проявлявся по-різному. Політичні умови для стабілізації були менш сприятливими в Болгарії, Польщі, Румунії. Наприклад, у Болгарії з 1991 по 1994 рік двічі проводилися парламентські вибори та тричі змінювалися уряди.

Вступ до НАТО та ЄС багатьох країн ЦСЄ асоціювався з завершенням перехідного періоду.

Як зазначає Д. Златопольських, в умовах розширення Європейського Союзу на Схід спільним для всіх країн регіону виступає прискорення процесу трансформації влади із національної держави у транснаціональні мегаструктури, політичні центри та наднаціональні органи [18, с. 7]. Більшість політичних партій у країнах Центральної та Східної Європи вирізняє відносно низька ідеологізація при помітному відчуженні громадян від політичних процесів, що створює певні загрози демократичної деформації. Ще однією спільною рисою політичних трансформацій у державах Центральної та Східної Європи є зовнішньополітична стратегія, яка дає підстави вважати ці країни окремим єдиним політичним простором в межах Європейського Союзу [7].

Зокрема, досвід членства країни в ЄС, наприклад, Республіки Болгарії, що перебуває у складі ЄС з 2007 р., показав, що політична система РБ розвивалася динамічно: були проведені структурні зміни в гілках влади, адаптовано законодавство РБ до правової системи ЄС. У РБ діє багатопартійність і на основі плюралізму пройшли вибори до місцевих органів влади, загальнонаціональні парламентські вибори 2009 р. та вибори до Європейського парламенту. Продовжувався процес консолідації демократії [3, с. 60].

З поглибленням європейської інтеграції формуються транснаціональні партійні блоки, в яких національні партії держав-членів спільно працюють над втіленням волевиявлення громадян ЄС в життя, і, безумовно, впливають на політичні процеси в окремих країнах. Серед них: Європейська народна партія – Християнські демократи (ЄНП/ХД), Соціал-демократична партія Європи (СДПЄ), Партія європейських соціалістів (ПЕС), Європейська ліберально-демократична партія реформ (ЄЛДПР) та інші. [21, С. 276-301]. Провідні болгарські партії протягом демократичного транзиту стали членами більшості перелічених наднаціональних партій, а зі вступом Болгарії до ЄС представників болгарських партій (18 депутатів) було обрано до Європейського парламенту. Багатопартійність стала визначальним чинником вирішення внутрішніх соціально-економічних проблем, становлення громадянського суспільства і забезпечення національних інтересів. Суттєвий вплив на ці процеси справляють міжнародні структури європейських партій.

Висновки. Кінець 90-х рр. ХХ ст. ознаменувався для країн ЦСЄ оксамитовими революціями, які призвели до краху тоталітарних режимів. Цей період став початком демократизації суспільств та трансформації їх партійних систем. Для всіх країн регіону даний процес розвивався по-різному. Ще одним важливим елементом остаточного формування партійних систем країн ЦСЄ кінця ХІХ – початку ХХ ст. стали їх євроатлантичні та європейські інтеграційні намагання. Досвід цих країн ЦСЄ в різних сферах потребує ретельного вивчення, а досягнення Україною політико-правових стандартів даних країн, зокрема у питанні формування партійної системи, є мінімальною необхідною умовою успішності переговорів про майбутнє приєднання нашої держави до ЄС.

Джерела та література:

1. Брусиловська О.І. Идеологічна трансформація країн Південно-Східної Європи: наростання націоналістичної хвилі? // Політичний менеджмент. – 2011. – № 3 (48). – С. 130-138.

2. Брусиловська О.І. Політико-системні трансформації в регіоні Східна Європа (1989-2004) : автореф. дис... д-ра політ. наук / О.І. Брусиловська; НАН України. Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. – К., 2008. – 32 с.

3. Бурдяк В. Болгарія в ЄС: формування нових партнерських взаємин // Регіоналізм та інтеграція. Науковий щорічник. Випуск 1. – Чернівці: ЧНУ, 2013. – С. 50-64.

4. Бурдяк В. І. Політичні трансформаційні процеси в Болгарії у посткомуністичний період [Текст] : Автореф. дис... д-ра політ. наук: 23.00.02 / Бурдяк Віра Іванівна ; Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича. – Чернівці, 2004. – 34 с.

136

5. Віннічук О. Політичні ризики трансформаційних процесів у країнах «Нової демократії» (ЦСЄ) // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку, випуск 25, 2013. – С. 71-76.

6. Головченко А.В. Трансформації політичних партій і рухів в країнах Центрально-Східної Європи / А.В. Головченко // Актуальні проблеми політики. – 2014. – Вип. 52. – С. 235-243. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/appol_2014_52_29

7. Голунов С. Транснациональные политические пространства: факторы и уроки развития / С. Голунов // МЭиМО. – 2011. – № 5. – С. 34-45.

8. Даль Р. Полиархия, плюрализм и пространство [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/dal/pol_pl.php

9. Козенко Р.В. Політична модернізація країн Центральної і Східної Європи: порівняльна характеристика / Р.В. Козенко // Теорія та практика державного управління. – 2008. – Вип. 4. – С. 402-407. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Trpu_2008_4_63

10. Кононенко С. В. Політичний ризик і тоталітарний комфорт / С. В. Кононенко // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. – К., 2008. – Вип. 42. – С. 41-48.

11. Коргунок Ю.Г. Эволюция организационных форм политических партий и современная представительная демократия // Полития.

Журнал политической философии и социологии политики. – №1(32). – М.: Весна, 2004. – С. 25-70.

12. Куценко О. Д. Фазы и пути системных трансформаций: подвоя и различия в бывших странах государственного социализма // Посткоммунистические трансформации: векторы, измерения, содержание / под ред. О. Д. Куценко, С. С. Бабенко. – Харьков, 2004. – С. 11-82.

13. Лахижа М.І. Посткомуністична трансформація: закономірності та особливості в Республіці Болгарія / М.І. Лахижа // Аспекти публічного управління. – 2013. – № 2. – С. 27-32.

14. Макаренко В.П. Политическая концептология: обзор повестки дня. – М.: Праксис, 2005. – 368 с.

15. Милова М.И. Республика Болгария: от Тырновской конституции до Европейского союза / М.И. Милова // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Історія. Філософія. Політологія. – 2013. – Вип. 5. – С. 81-86. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_ifpo_2013_5_17

16. Милова М.І. Внутрішні та зовнішні чинники трансформації політичної системи посткомуністичної Болгарії: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра політ. наук: спец. 23.00.02 “Політичні інститути та процеси” / М.І. Милова; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. – К., 2008. – 33 с.

17. Нікогосян О. Особливості розвитку політичних партій і партійних систем у посткомуністичних країнах : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / О. О. Нікогосян; кер. роботи А. О. Сіленко; Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». – Одеса, 2008. – 15 с.

18. Нові конституції країн Східної Європи та Азії : Збірник конституцій / за ред. Д. Златопольських. – К., 1996 – 506 с.

19. Общественные трансформации в странах Центральной и Юго-Восточной Европы (90-е гг. XX в. – начало XXI в.) / отв. ред. Ю.С. Новопашин. – М.: Институт славяноведения РАН, 2008. – 352 с.

20. Основи демократії. Права людини та їх забезпечення в умовах суспільних змін: Навч. посіб. / О.В. Філонов, В.М. Суботін, В.В. Пашутін, І.Я. Тодоров. – К.: Знання, 2006. – 215 с.

21. Політична система і громадянське суспільство: європейські і українські реалії: Монографія / За заг. ред. д. і. н., проф. А. І. Кудряченка. – К.: НІСД, 2007. – 396 с.

22. Примуш М. Роль політичних партій у впровадженні та реалізації євроінтеграційних процесів в Україні // Європейська перспектива України та візова політика країн ЄС: виклики і можливості. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Донецьк: Східний видавничий дім, 2013. – 376 с.

23. Федорчак Т. Методологічні аспекти дослідження політичної трансформації в країнах ЦСЄ / Т. Федорчак // Панорама політологічних студій: Науковий вісник Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 10, 2013. – С. 194-202.

24. Цветков В., Кресіна І., Коваленко А. Суспільна трансформація і державне управління в Україні: політико-правові детермінанти: Моногр. – К.: ВД “Ін Юре”, 2003. – 496 с.

25. Яжборовская И.С. Глобализация и опыт трансформации в странах Центральной и Юго-Восточной Европы / И.С. Яжборовская. – М.: Academia, 2008. – 378 с.

138 — 26. Яжборовская И.С. Трансформация Восточной Европы в конце XX века / И. С. Яжборовская // Вопросы истории. – 2007. – № 6. – С. 17–36.

27. Kollmorgen R. Zivilgesellschaften in Mittel- und Osteuropa. Kontexte, Probleme, Aussichten / R. Kollmorgen // Arbeitsbericht. Nr.40. Internet-Fassung.. Juli, 2006. – Режим доступу: <http://www.uni-magdeburg.de/isoz/publikationen/download/40.pdf>

THE EFFECT OF GLOBALIZATION
ON FRAMING A PROFESSIONAL TRANSLATOR/INTERPRETER¹

“Translation is the essence of modern civilization”

Isaac Bashevis Singer

The present study attempts to shed the light on the nature and development of the phenomenon of translation, aiming at disclosing the interrelationships between various fields of a human's life and translation to meet the requirements of the contemporary reality; and how they benefit from each other with a view to enormous changes to its interdisciplinary nature of cross-cultural communication. Furthermore, in today's new globalized world, professional translator as a mediating cross-cultural communicator is a must potential to effect change.

Keywords: globalization, translation, cross-cultural communication, effect, translator/interpreter.

**Вплив глобалізації
на процес формування професійної компетентності перекладача**

Запропонована наукова розвідка простежує природу і розвиток феномена перекладу, розкриває тісний взаємозв'язок між різними динамічними процесами соціокультурної діяльності людства та професійним перекладом; їх взаємозбагачення у процесі крос-культурної

¹ Для цитування: Bohatyrets V. The effect of globalization on framing a professional translator/interpreter // Медіафорум : аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент: збірка наукових праць. Чернівці: Чернівецький національний університет, 2017. Том 5. С. 139-146.

комунікації. Крім того, професійний перекладач як медіатор крос-культурної комунікації є необхідною запорукою змін, успішного існування та виживання в умовах стрімкої глобалізації.

Ключові слова: глобалізація, переклад, міжкультурна комунікація, вплив, перекладач.

Влияние глобализации на процесс формирования профессиональной компетентности переводчика

Данное научное исследование прослеживает природу и развитие феномена перевода, раскрывает тесную взаимосвязь между различными динамическими процессами социокультурной деятельности человечества и профессиональным переводом; их взаимообогащение в процессе кросс-культурной коммуникации. Вместе с тем, профессиональный переводчик как медиатор кросс-культурной коммуникации является неременной гарантией изменений, успешного существования и выживания в условиях стремительной глобализации.

140

Ключевые слова: глобализация, перевод, межкультурная коммуникация, влияние, переводчик.

1. Introduction. Significantly, the activity of translation has had a long-standing tradition and it has been widely practiced throughout history, but in our rapidly changing world its role has become of vital importance so far. Nowadays, increasingly expanding knowledge and intensive international communication, in which cultural exchanges have been widening, stipulated the favorable conditions for emergence of the phenomenon of Translation Studies (TS).

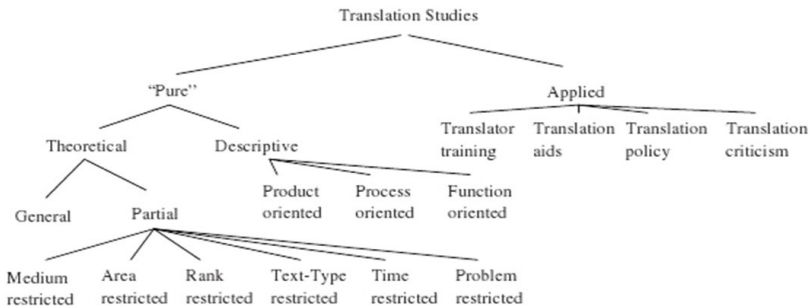
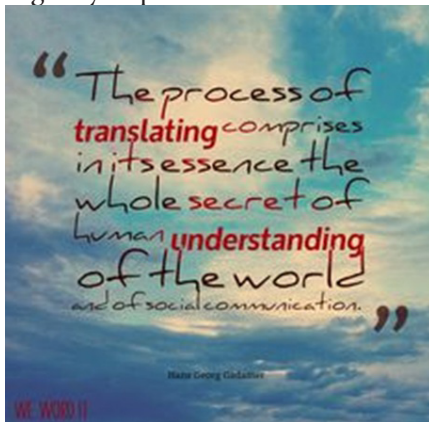

Figure 1. Holmes' map (based on Holmes 1988)

Be it for cultural, literary, scientific, medical, technological, commercial or legal purposes, today human communication depends profoundly on translation and, consequently, interest in this field is also growing. Equally important it is to note, that translation is also useful skill in itself.

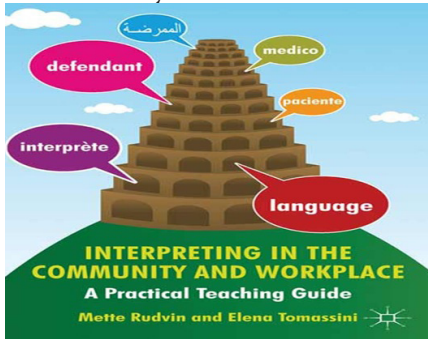
Furthermore, in an era of disruptive innovation, rapid technological change, ubiquitous connectivity, big data, machine learning, algorithmic governance and digital literacy, translation is undergoing a period of innovative drastic transformation. A 'now generation' of digital natives appears to dominate every walk of human life. The effects of digital technology and the internet on translation are incessant, all-encompassing and insightful. The implications for human languages, cultures and society of this unstoppable process are essential and far-reaching. In the Information Age, sometimes called the Translation Age, new ways of considering translation, totally accounting for dramatic changes in the digital age, are urgently required.

What is more, in our vanishing world of incredible complexity both locally and globally, the importance of a translator/interpreter in mediating source ideas across cultural and national boundaries, from the knowledge-based view (KBV), assigns him or her in a unique position, in particular, for understanding a range of development issues in a modern globalized world.

2. Aspects of Translation and Globalization. The effect of globalization had a remarkable linguistic and social impact on translation or translation studies inasmuch globalization required translation. Present-day reality has recently faced drastic challenges of translation services requested by educational institutions and private companies, since different regions of the world are getting interested in one another from different perspectives, i.e. world conflicts and clashes, world economic crisis, shared concerns, common interests, etc. This was triggered through the need for technology, which has helped, to a large extent; reduce the cost of disseminating or exchanging information [6]. Additionally, another crucial factor that has resulted in economic, social and political integration is the

governments' efforts to remove economic, social and cultural barriers among peoples and nations. Many countries have increased their investment in various economic areas, which have resulted in world integration. In A. Bernacka's opinion, translating different narratives is an invaluable source of knowledge about unfamiliar languages, indigenous cultures and experiences, and is immensely useful for gaining other societies' understanding. Moreover, translation can also have a critical influence in politics and can act as an agent for reconciliation or social integration. Translations can, therefore, have a distinct effect on how global and human rights issues can be conveyed and communicated [1].

142

Noteworthy, globalization can be seen as a consequence of technologies reducing the costs of communication. This reduction has led both to the rise of English as the international lingua franca and to an increase in the global demand for translations. Globalization, promoting quantitative increase in international trade, al-

lows further specialization of this kind, and thus greater regional diversity. The diversity-through-trade argument should probably help explain why translation is still very necessary. Products have to be moved from the specialized places in which they are produced; their information thus has to cross linguistic and cultural borders; documents have to be translated [9, p. 4].

3. The Role of the Translator/Interpreter in Cross-Cultural Communication. Translators/interpreters' profession requires them to know and concurrently operate on exchanges between different cultures. Translators/interpreters move things across language boundaries, negotiate treaties, produce transnational news and entertainment, surround peoples' lives with a million products received in cultures different to the ones they were produced in. They are the representatives of professional intercultural: translators, diplomats, traders, negotiators, technicians manipulating complex codes, when and wherever products and their texts cross cultural boundaries [9, p. 8].

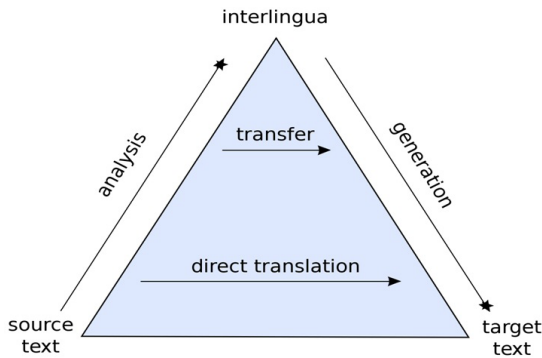
Translations are never a product of a cultural void and there is a general agreement between translation scholars that 'in seeking to transport words

(and sentences and texts) from one language to another, the translator cannot merely search for equivalent words in the target language to render the meaning of the source'. Therefore, as stated by Aniela Korzeniowska and Piotr Kuhniewicz, translators not only have to be intermediaries between different language systems, but also have to be intercultural mediators. The role of the translator is to mediate source ideas across cultural and national boundaries placing him or her in a unique position to understand various development issues. Thus translating .... is an invaluable source of knowledge about unfamiliar languages and cultural experiences and is immensely useful for gaining an understanding of different societies for development education purposes in particular [7].

In our globalised world of multilingual milieu translation serves as an authentic act of communication and yields language awareness as well as highlights the differences and similarities between the new and existing languages. Interestingly, many people also find the tackling of translation problems intellectually stimulating and aesthetically satisfying.

It goes without saying that translation has always been important in human communication.

Translators try to transfer source text to target text, therefore transferring new ideas, meanings, and beliefs from one language to the other. At times they act like a bridge connecting two different cultures. By translation, new thoughts, philosophies and points of view are entered into different languages. Translators/interpreters are responsible for all philosophies, ideas and points of view that one transfers rightly or wrongly. All-round translator/interpreter's education requires greater sensibility to broader communicative purposes.

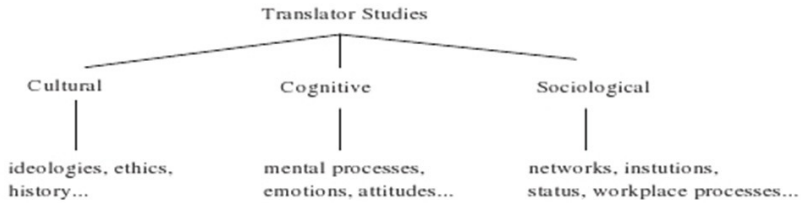
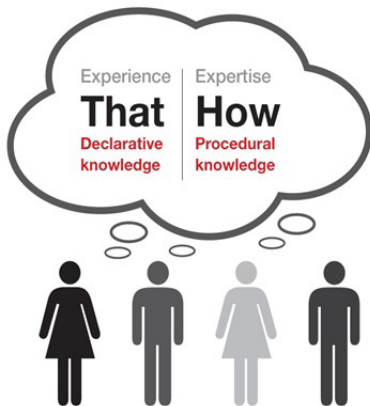

Figure 2. Sketch of Translator Studies

144
—

4. **Framing Professional Translators/Interpreters.** Coming to terms of framing a professional translator/interpreter in the present-day globalized world, one should bear in mind, that it is a crucial step toward adequately meeting the pedagogical challenge of training translators/interpreters for the future and of ensuring more effective cross-cultural communication. Translation scholars agree that translators/interpreters need to possess two basic kinds of theoretical knowledge: an operative or procedural knowledge by which they know how to translate and a declarative or factual knowledge which shapes and models their procedural activity and sets their skill and expertise within a systematic framework.

Consequently, declarative and procedural knowledge enable translators/interpreters to tackle the multifarious fields of discourse that come their way without necessarily having specific content-based knowledge and to undertake the problem-predicting and problem-solving processes that constitute the mainstay of any translation training course. Procedural knowledge or, in other words, a theory of translating, is not in itself sufficient.

The immediate topic for professional translators and interpreters working in the Global Village of the 21st Century: is professionalism, from the standpoint of codes of ethics and standards of practice. Significantly, the core concepts – confidentiality, accuracy and completeness, impartiality, integrity, propriety in behavior – are common in virtually all codes of ethics and standards of practice anywhere in the world [3].

To sum it up, the ability to decode cultures and bridge worlds – translation – is one of the most highly demanded skills today. TS addresses the need for linguistic knowledge and intercultural competence in a global business environment, a requirement and necessity that has become more apparent to many international businesses and organizations, any would-be professional translator/

interpreter is to customize his or her translation degree vis-à-vis a specific aspect of intercultural communication, such as business interactions, public discourse, media discourse, as well as the discourse of consumption and globalization.

Conclusion. To draw a conclusion, translation is not merely a linguistic process, but can also make a significant impact on political, social and cultural aspects of a human's life. Consequently, the translation process can be viewed as a way of introducing linguistic as well as cultural equality, to become languages utilized and promoted through education, working towards formal protection by the respective state constitutions and curricula. Noteworthy, throughout the past decade, globalization has been fervently discussed by scholars in the field of translation and those in other fields, i.e. industry, management, politics, economics, etc. At the translation level, globalization has impacted the lives of everyone, including the profession of translation and the lives of translators. With the new technology and the emergence of new words and concepts,

145

translators have to incorporate globalization into their daily practices. At the cultural level, translation can bridge the gap between peoples and nations, and globalization has contributed in a more effective way towards understanding the source language and culture.

**PROFESSIONAL
TRANSLATOR &
INTERPRETER
MASTERY IS MUCH MORE
THAN MERELY BEING
ABLE TO SPEAK A
FOREIGN LANGUAGE**

References:

1. Bernacka A. (2012). The Importance of Translation Studies for Development Education. Retrieved from <http://www.developementeducationreview.com/issue14-perspectives4?page=show>, (accessed 15.08.2016)

2. Bohatyrec W. (2015) Translation Studies in Cross-Cultural Professional Activity Kształcenie Zawodowe w perspektywie współczesnych uwarunkowań społecznych / Redakcja naukowa. Małgorzata Krawczyk-Blicharska, Justyna Miko-Giedyk.– PP.137-147

3. Brauer C. (2012). Professionalism: Code of Ethics, Standards of Practice, Commitment to Privacy and Confidentiality. Retrieved from <https://claudiabrauer.wordpress.com/2012/12/19/professionalism-code-of-ethics-standards-of-practice-commitment-to-privacy-and-confidentiality/> (Accessed 05.05.2016)

4. Cronin M. (2012). Translation in the Digital Age .Routledge, 176 p.

146

— 5. Dingwaney A. (1995). Introduction: Translating “Third World” Cultures /Dingwaney, Anuradha and Maier, Carol (eds.), *Between Languages and Cultures*, London: University of Pittsburgh Press. – pp. 3-15

6. Houbert F. (2014). The Challenges of Being a Translator on the Eve of the 21st Century. Retrieved from <http://translationjournal.net/journal/09chall.htm> (Accessed 05.05.2016)

7. House J. (2010). English as a Global Lingua Franca-A Threat to Multilingualism? / *Globalization and Aspects of Translation* (Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing). – 198 p.

8. Neubert A. (1989) Translation as mediation / R.Kolmel & J.Payne Eds., *Babel, ‘The Cultural and Linguistic Barriers between Nations’*, Aberdeen, Aberdeen University Press. – P. 5

9. Pym A. (2003). Globalization and the Politics of Translation Studies http://usuaris.tinet.cat/apym/on-line/translation/globalization_canaada.pdf. – 13 p. (Accessed 12.10.2016)

10. Uwajeh M. (2001). The Task of the Translator Revisited in Performative Translatology. – *Babel*, 47 (3): 228-247.

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМ. Т. ШЕВЧЕНКА В АКАДЕМІЧНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ (1894–1914 рр.)¹

У статті представлено комунікативний вимір діяльності Наукового товариства ім. Т. Шевченка (НТШ) періоду головування в ньому Михайла Грушевського. На основі оригінальних перошоджерел розкрито форми і напрями зав'язків товариства з академіями наук, освітніми і науковими інституціями державного і громадського рівнів. Вузькоспеціалізовані канали інформації у формі книжкового обміну доповнювалися персональними контактами учених. Встановлено, що основним каналом циркуляції видань НТШ був академічний книжковий обмін. Доведено, що дискримінаційні митні тарифи на україномовні видання і цензурні процедури спрямовувалися на обмеження ввозу україномовних видань з Галичини до Росії. У кількох містах Росії українські книгарні функціонували епізодично. Стандартні науково-комунікаційні канали зв'язували НТШ з західноєвропейськими і почасти з американськими науковими інституціями. Обмін інформацією з ними здійснювався за посередництва низки міжнародних спеціалізованих асоціацій. Циркуляція видань НТШ та суто інформаційних матеріалів про його діяльність сприяли інституціоналізації української науки.

Ключові слова: Наукове товариство ім. Т. Шевченка, наукова періодика, академічна комунікація, книгообмін, книгарні.

Научное общество им. Т. Шевченка в академическом информационном пространстве (1894–1914 гг.)

В статье представлены коммуникативное измерение деятельности Научного общества имени Т. Шевченко (НОШ) периода председательства в нем Михаила Грушевского. На основе оригинальных первоисточников раскрыты формы и направления связей общества с академиями наук, образовательными и научными учреждениями государственного и общественного уровней. Узкоспециализированные

¹ Для цитування: Зайцева З. Наукове товариство ім. Шевченка в академічному інформаційному просторі (1894–1914 рр.) // Медіафорум : аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент: збірка наукових праць. Чернівці: Чернівецький національний університет, 2017. Том 5. С. 147-157.

каналы информации в форме книжного обмена дополнялись персональными контактами ученых. Установлено, что основным каналом циркуляции изданий НОШ был академический книжный обмен. Доказано, что дискриминационные таможенные тарифы на украиноязычные издания и цензурные процедуры направлены на ограничение ввоза украиноязычных изданий из Львова в Россию. В нескольких городах России украинские книжные магазины функционировали эпизодически. Стандартные научно-коммуникационные каналы связывали НОШ с западноевропейскими и отчасти с американскими научными учреждениями. Обмен информацией с ними осуществлялся при посредничестве ряда международных специализированных ассоциаций. Циркуляция изданий НОШ и сугубо информационных материалов о его деятельности способствовали институционализации украинской науки.

Ключевые слова: Научное общество Т. Шевченко, научная периодика, академическая коммуникация, книгообмен, книжные магазины.

148

T. Shevchenko Scientific Society in the Academic Information Space (1894-1914)

The article presents a communicative dimension of the activity of the Scientific Society Shevchenko during the presidency of Mikhail Hrushevsky. Based on the original sources, the forms and directions of the society's connections with the academies of sciences, educational and scientific institutions of the state and public levels are revealed. Narrowly specialized channels of information in the form of book exchange were supplemented by personal contacts of scientists. It is established that the main channel for circulation of Scientific Association Shevchenko publications was academic book exchange. It is proved that discriminatory customs tariffs on Ukrainian-language publications and censorship procedures are aimed at restricting the import of Ukrainian-language publications from Lviv to Russia. In several Russian cities, Ukrainian bookstores functioned sporadically. The standard scientific and communication channels connected Scientific Association Shevchenko with Western European and partly with American scientific institutions. Exchange of information with them was carried out through the mediation of a number of international specialized associations. The circulation of Scientific Association Shevchenko publications and purely informational materials about his activities contributed to the institutionalization of Ukrainian science.

Keywords: *Scientific Association of Shevchenko, scientific periodicals, academic communication, book exchange, bookstores.*

Науковому товариству ім. Т. Шевченка у Львові (НТШ) присвячено значний пласт досліджень, які відображають основні етапи та напрями його багатогранної діяльності. Значна частина з них присвячена т. зв. «золотому періоду» історії Товариства, коли воно діяло під головуванням видатного організатора національної науки М.С. Грушевського. Проте цілісних досліджень, автори яких би спеціально досліджували такий аспект діяльності товариства як інтеграція наукового доробку його членів у світовий науково-інформаційний простір, до сьогодні маємо одиниці. Наприкінці 1980-х рр., аналізуючи видавничу діяльність НТШ в міжнародному контексті, О. Купчинський висловив припущення про можливість опрацювання даної теми у монографічному форматі [5, с. 23]. З того часу тема не набула популярності і залишається епізодично висвітленою.

Метою даної статті є окреслення процесу входження у світовий академічний простір Наукового товариства ім. Шевченка, у результаті діяльності якого утворився різногалузевий науково-дисциплінарний комплекс наукової інформації про Україну, її народ і культуру. Під інформацією в даному дослідженні розуміється українознавчий комплекс знань, придатний і доступний для транслявання переважно у формі наукових статей, збірників наукових праць, серійних і монографічних видань. До уваги береться, що сфера науки не належить до широкої масової комунікативної системи. Їй властиві вузькоспеціалізовані потоки інформації. Однак українська ситуація надавала проблемі трансляції наукового знання політичного забарвлення, що ускладнювало його неупереджене сприйняття у Росії. Включення НТШ у різноманітні форми комунікативних відносин реалізовувалися у багатоваріантних формах, які можна звести до наступних дуальностей: формально-офіційні і особисті, усні й письмові, професійно-спеціалізовані і розраховані на широкий суспільний резонанс.

Просування історіографічних концепцій, етносоціальних ідей та народознавчих розробок вчених НТШ відбувалося шляхом участі у конференціях, наукових з'їздах, розміщення публікацій в іншомовній науковій періодиці. Зокрема члени НТШ запрошувалися на з'їзди польських, чеських, сербських медиків, російські археологічні з'їзди,

міжнародні конгреси антропологів та археологів, американістів. Так, у XVI Міжнародному з'їзді американістів, який відбувся у Відні 1908 р., брав участь З. Кузеля. Найчастіше наукові здобутки НТШ на міжнародних форумах репрезентували, І. Горбачевський, І. Пулюй, Є. Озаркевич, С. Смаль-Стоцький, В. Гнатюк, Ф. Вовк, М. Кордуба, З. Кузеля. Загалом включення учених та їх асоціацій у різноманітні форми комунікативних відносин реалізовувалися у багатоваріантних формах.

Цілком зрозуміло, що актуальним завданням для засновників НТШ було поширення інформації про його діяльність у російській частині України. Зауважимо, що тут інтерес до видань товариства стимулювався науковими потребами університетської професури, особливо істориків і філологів. Нами з'ясовано, що *Записками НТШ* цікавилися історики – професори Новоросійського (Одеського) університету Олексій Маркевич, Іван Линниченко, Варшавського університету – І. Філевич, Петербурзького – Володимир Перетц, Св. Володимира (Київського) – Митрофан Довнар-Запольський. Останній даючи оцінку виданню, зазначав, що *Записки НТШ* «прекрасный орган, до которого мы еще не дожили» [4, с. 65]. Сталий інтерес до видань НТШ мав Агатангел Кримський та ін. Ознайомившись з томами, що вийшли за редакцією М. Грушевського, вони бажали мати титульний періодичний орган у власній бібліотеці.

Вільного ходу наукові видання з австрійської Галичини до Росії, як на це сподівалися фундатори НТШ (приміром, Олександр Кониський, оцінюючи перспективи *Записок НТШ* у Росії, вважав, що російська цензура їх пропустить, оскільки зміст публікацій «зовсім об'єктивний, розважний і до сучасної політики зовсім байдужий» [1, с. 346], не мали. Спрацьовував механізм перлюстрації кореспонденції, фільтрації й вилучення «шкідливої» за оцінкою офіціозу літератури, звуження кола її поширення. Приватні особи, особливо ті, що не мали професорської посади, могли отримувати видання НТШ лише за спеціальним дозволом Київського Тимчасового комітету у справах друку, чинного в українських адміністративних одиницях, або Окремого цензора з іноземної цензури (Петербург, Київ, Одеса та ін.).

Системності інформування наукової спільноти про діяльність товариства надала така традиційна форма як книгообмін з іншими

академічними інституціями. Його організація, зазвичай є технічною справою, яку виконують працівники видавництв чи бібліотек. Для НТШ, як новоствореної наукової установи, ця справа виявилася не з легких. Українці не мали національної бібліотеки ні у Галичині, ні у Наддніпрянській Україні. Вона власне сформувалася у НТШ. Організацію комунікативних функцій брав на себе М. Грушевський. З 1894 р. він виконував обов'язки редактора титульного видання Товариства – *Записок НТШ*, а упродовж 1897–1913 рр. був його беззмінним головою.

Завдяки включенню у систему наукових корпоративних зчеплень сталий обмін виданнями НТШ здійснювався з 8 університетами – Київським, Одеським, Харківським, Московським, Петербурзьким, Дерптським, Казанським, Варшавським та двома інститутами – Історико-філологічним ім. Безбородька у Ніжині й Лазаревським Східним у Москві, десятками російських наукових товариств історичного, краєзнавчого, географічного, археологічного, природознавчого спрямування, вченими архівними комісіями, статистичними комітетами, губернськими земствами. Від Петербурзької Академії наук та Віденської НТШ отримувало по 5 назв видань, від Краківської – 19 [підрах. за: 8, 1905. – Ч. 21. – с. 30–39].

Однак обмін, що здійснювався шляхом використання вузько-організаційних наукових каналів не забезпечував широкої і вільної циркуляції українських видань на книжковому ринку. Лише після двох листів М. Грушевського до міністра внутрішніх справ Росії П. Святополка-Мірського перший том україномовної *Історії України-Руси*, який вийшов у 1898 р., потрапив у 1905 р. до крамниць. Інформуючи про це загальні збори НТШ, Грушевський висловив припущення, що певну імунізацію його україномовній праці створила видана російською мовою коротка історія України, тобто *Очерк истории украинского народа*. Припускаємо, що це російськомовне видання праці Грушевського було дозволене властями на знак ювілейної дати – 250-річчя Переяславської ради. У книгарнях воно з'явилося влітку 1904 р.

Хоча дискримінаційні укази щодо української мови втратили чинність восени 1905 р., уряд подбав, щоб і надалі зберігалися перешкоди ввозу друкованої в Галичині української книги до імперії. З березня 1906 р. почала діяти нова митна угода між Росією та Австро-Угорщиною, за якою українські видання при ввезенні до Росії

обкладалися митом у двічі більшим, ніж раніше. Транспортування великих партій галицьких видань до Росії стало проблематичним. Високе мито на українські видання тягнуло за собою підвищення роздрібних цін, що звужувало циркуляцію української книги у Росії. За подвійною ціною, зазначав Грушевський, книжку може купити хтось з аматорів, але широкого обігу вона не набуде [2, с. 344].

152

Митна угода була укладена на десять років, зміст її пунктів був засекречений, що ускладнювало боротьбу за її скасування. Міністерство фінансів Росії, до якого НТШ звернулося за роз'ясненнями щодо високої ставки мита на галицькі українські видання, відповіло навесні 1906 р, що вони зараховуються до російськомовних видань, друкованих за кордоном, на які мито, з точки зору протекціоністської політики, має бути високим. Фактично українські видання прирівнювалися до російськомовних й відповідно обкладалися вищим митом, ніж видання будь-якого іншомовного походження. За цією логікою на друковані у Австро-Угорщині видання, приміром польською мовою, не поширювалася дія нових митних тарифів. Формально угода начебто мала захистити видавничу справу у Росії від конкуренції з закордонними російськомовними виданнями. Тут спостерігається фактичне невизнання української мови і зведення її до російської.

Угода мала таємний характер, тому прояснення її підстав, а відтак і шансів скасування забрало багато часу і сил й тривало кілька років. За дорученням М. Грушевського у Петербурзі справою опротестування правомірності збору підвищеного мита з українських видань займався адвокат М. Дубяга, однак всі заходи щодо врегулювання митних тарифів залишилися без позитивних наслідків. Проблема набула виразно культурно-дискримінаційного характеру. Окрім цензурного між українцями постав ще митний кордон.

З метою поширення інформації про видання НТШ за межі суто академічної сфери було прийнято рішення давати огляди їх змісту у пресі, зокрема в газеті Рада й інших періодичних україномовних виданнях. *Літературно-науковий вісник*, паралельна редакція якого з 1907 р. запрацювала у Києві, інформував читачів про вихід з друку періодичних та інших видань НТШ, перш за все його *Записок, Історії України-Руси* з анотованим змістом шести томів. Згодом аналогічні повідомлення друкували *Украинская жизнь* (Москва), *Записки Українського наукового товариства* (Київ) та ін.

Звужений характер обертання видань НТШ зумовив незначну обізнаність з ними представників ліберальної російської громадськості. Як показало анкетування, проведене у 1912–1914 рр. редакцією *Украинской жизни*, більшість анкетованих не були обізнані з виданнями НТШ. Водночас ті з них, що були пов'язані з Україною родинними зв'язками (М.І. Туган-Барановський, Є.М. Трубецкой, Ф. Корш та ін), засвідчили інтерес до української науки.

Крім титульного видання НТШ мало ще більше десятка інших спеціалізованих науково-галузевих видань. Збірники наукових секцій товариства етнографічного і природничо-медичного спрямування користувалися високим попитом. Директор Музею антропології та етнології ім. Петра Великого при Петербурзькій Академії наук В. Радлов 5 травня 1904 р. у листі до НТШ просив надіслати томи *Матеріалів українсько-руської етнології* з працею *Гуцульщина* В. Шухевича, Історичний музей (Москва) з вдячністю сповіщав про одержання замовленого збірника *Матеріали до Українсько-руської етнології* [9, спр. 114, арк. 2, 4].

153

У 1909 р. НТШ отримало в обмін на видання Математично-природописно-лікарської секції російські спеціалізовані часописи *Хирургия*, *Вестник общественной гигиены*, *Судебная и практическая медицина*, *Биологическая лаборатория* (Санкт-Петербург), *Записки Русского технического общества*, праці Харківського математичного товариства та ін. У 1912 р. ініціативу проявило Товариство природодослідників Київського університету, Товариство дослідників Волині (Житомир), Хорватське природознавче товариство (Загреб), бібліотека Військово-медичної Академії (Петербург) та ін. У 1913 р. збірник наукових праць Математично-природничої секції розсилався 71 науковій установі світу [підрах. за: 8, 1914. – Ч. 57. – с. 34–45]. Окремо варто відзначити інтерес до видань НТШ природничого спрямування українських студентських громад навчальних закладів Варшави, Кракова, Петербургу, Вільна. Наприкінці 1912 р. з виходом у світ видань Бібліографічної комісії НТШ у обмін з Львівським НТШ вступило одеське Бібліографічне товариство, яке до 1917 р. було єдиним у Східній Україні.

Певний інтерес становить питання про вільний продаж видань НТШ через книгарні. Вважається, що книгарні НТШ були відкриті у Києві, Харкові, Катеринославі і, ймовірно, Катеринодарі. Загалом про організацію продажу видань НТШ у Росії достовірної інформа-

ції обмаль. Тому обмежимося лише констатацією факту, що з 1899 р. у Києві діяв магазин видавництва «Вік» та *Киевской старины*, який брав до продажу видання НТШ. З 1910 р. на правах філії київської книгарні почала працювати книгарня НТШ у Харкові. Особливістю книжкових крамниць у Східній Україні було те, що вони офіційно оформлювалися як власність приватних осіб зокрема Ф. Красицького та І. Безкровного. У Катеринославі книгарня власниці Лозинської, що розміщувалася у центрі міста, за спостереженнями Дмитра Дорошенка, не цуралася української книжки [6, с. 512]. Видання НТШ продавалися також в українській книгарні Санкт-Петербурга, яка була відкрита у 1912 р. Це була перша українська книгарня за межами етнічних українських земель.

Широкого обігу україномовні видання у Росії не мали. Повністю подолати негативізм стосовно наукової продукції НТШ не вдалося оскільки він зумовлювався політичними мотивами, живився упередженнями, фобіями та стереотипами професури університетів, актуалізатором яких на початку ХХ ст. був професор славистики і цензор

154

— Т. Флорінський.

З самого початку науково-видавничої діяльності НТШ намагалося транслювати інформацію про свою діяльність у німецькомовний науковий світ. До Першої світової війни німецька мова мала статус мови європейської науки. Вона гарантувала інтеграцію у європейське наукове поле результатів національних наукових досліджень багатьох країн, сприяла знайомству широкого загалу з доробками відомих на національних теренах дослідників – І. Франка, І. Горбачевського, І. Пулюя, С. Дністрянського, С. Рудницького, С. Томашівського, які часто друкувалися у німецьких фахових виданнях Австро-Угорщини, а праці І. Франка з'являлися також і в німецькомовній пресі США. Значимою подією було видання у Лейпцигу німецькою мовою першого тому *Історії України-Руси* Грушевського під назвою *Geschichte des ukrainischen (ruthenischen) Volkes* / М. Hruschewskij. (Leipzig, 1906. – Bd. I. – 754 S.).

Важливу інформаційно-транслюючу функцію у науковому середовищі виконував німецькомовний варіант *Хроніки НТШ*. Деякі збірники наукових праць Етнографічної комісії подавали анотації статей німецькою мовою. За пропозицією В. Гнатюка і З. Кузели НТШ увійшло до *Folkloristen Forscherbund* (Союз фольклористів).

З метою ширшого ознайомлення світу з українською історією і культурою у Відні було засновано *Ruthenische Revue*. Крім публіцистики і літературних творів видання містило також статті наукового та науково-інформаційного характеру. Діапазон розповсюдження журналу включав понад 150 редакцій європейських періодичних видань [3, с.108–116].

Завдяки широкому колу наукових контактів Ф. Вовка (Волкова), який в 1887–1906 рр. мешкав у Парижі й довершував тут свою освіту у галузі антропології, став членом Антропологічного та Історичного товариств, входив до складу редакції журналу *L'Anthropologie*, вдалося налагодити обмін з низкою французьких та бельгійських наукових асоціацій. У 1900 р. вчений брав участь в облаштуванні археологічного відділу Всесвітньої виставки у Парижі. Як член НТШ він представляв українську науку на з'їздах науковців, які проходили у Парижі на межі XIX–XX ст., публікував інформації про український культурний рух у паризьких часописах *Le moniteur des nationalité i Russian Review*.

155

За сприяння Вовка у 1897 р. започатковано книгообмін з численними французькими, бельгійськими народознавчими товариствами та академіями наук південнослов'янських народів. У березні 1899 р. контакти Ф. Вовка дозволили НТШ обмінювати свої видання з американськими етнологами та антропологами з Смітсонівського інституту й Національного музею у Вашингтоні. Вчений секретар Музею Юрій Адлер у листопаді 1899 р., повідомляючи НТШ про отримання першого тому *Матеріалів до етнології українсько-руської*, писав, що етнологічні публікації НТШ використовуються Музеєм й висловив сподівання на продовження книгообміну [9, спр. 115.– арк. 4 – 5, 9]. Також НТШ встановило кореспондентські зв'язки з Національним музеєм Коста-Ріки, Австралійським музеєм у Сіднеї та ін.

Якщо у травні 1897 р., відповідаючи О. Кониському на питання, чи веде НТШ обмін з західноєвропейськими науковими установами, Грушевський дещо роздратовано констатував: «...хочете аби стояло (питання - 3.3.) про обмін з Парижем – там ми ні з ким не обмінюємось – з Берліном ні з ким – з Римом – ні з ким, в Відні лише з Ягичовим архівом» [7, с. 64], то невдовзі, як бачимо, картина інформаційно-наукових комунікацій НТШ суттєво змінилася. Пізніше кореспондентські зв'язки були встановлені з Гарвардським, Колорадським, Каліфорнійським (Берклі) університетами США [9, спр. 909.–

арк. 2, 3 – 4, 10, 18]. Так, від менеджера наукового видавництва Університету Берклі у 1910 р. надійшла заявка на попередні томи 9-ти видань НТШ, зокрема на перші десять випусків секційних збірників, 1-9 томи *Матеріалів української етнології*, 25 томів *Етнографічного збірника*, 24 томи *Руської історичної бібліотеки* [9, спр. 909. – арк. – 10]. Науково-інформаційними виданнями НТШ обмінювалося також з Бібліотекою Конгресу США та Міжнародним бюро видавництва у Вашингтоні [8, 1914. – Ч. 57. – с. 44], фольклорними й етнографічними збірками – з Гарвардським університетом.

Міжконтинентальний обмін НТШ вело через посередництво Бюро міжнародних книжкових обмінів у Парижі, Центральної царсько-королівської статистичної комісії у Відні, Служби вільного книжкового обміну при Смітсонівському інституті у Вашингтоні.

156

Про рівень інтеграції НТШ у світовий науково-видавничий рух свідчать наступні дані. У 1911 р. НТШ здійснювало книгообмін з 26-ма академіями наук, зокрема з Російською (Санкт-Петербург), Польською (Краків), Хорватською (Загреб), Сербською (Белград), Болгарською (Софія), Французькою (Париж), декількома італійськими, німецькими та ін. Упродовж 1913 р. НТШ мало взаємний обмін виданнями з 236 науковими товариствами, університетами, бібліотеками та редакціями наукових часописів чотирьох частин світу – Європи, Азії, Австралії та Америки. До бібліотеки НТШ надходили праці з найрізноманітніших галузей знань, друковані 23-ма мовами. НТШ таким чином встановлювало діалог з культурою і наукою Європи і світу. Завершувався час, коли інформація від української автури на західну аудиторію практично не поступала.

Підсумовуючи картину циркуляції видань НТШ в міжнародному інформаційному просторі, можна зробити висновок, що воно успішно включилося у систему наукових корпоративних зчеплень й тим самим маніфестувало себе як установу академічного типу. Дотримуючись нормативних академічних процедур і спираючись на сформовані національні та міжнародні інституції НТШ цілком опанувало комунікативним потенціалом, використало найрізноманітніші форми і можливості для розповсюдження інформації про мету і результати своєї діяльності. Контакти між українськими вченими і державними науковими закладами різних країн підживлювалися спільністю професійних інтересів, що певним чином долало атмосферу за-

мовчування, мовні бар'єри, дискримінаційні митні тарифи та інші перешкоди на шляху просування української науки і культури.

Джерела та література:

1. Возняк М. Ол. Кониський і перші томи «Записок» (З додатком його листів до Митр. Дикарева // Записки НТШ. Під ред. К. Ступинського й І. Крип'якевича. – Львів.– 1929. – Т. 150. – С. 338–390.
2. Грушевський М. Новий кордон // Твори у 50 т. Серія : Суспільно-політичні твори (1894–1907). – Львів: Світ, Т. 1. – С. 344–348.
3. Зайцева З.І. Україна початку ХХ століття у німецькомовному інформаційному просторі // Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент: зб. наук. праць. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2016. – Вип. 3–4. – С. 100–120.
4. Киштымов А. Пересечение параллельных: М. В. Довнар-Запольский, М. С. Грушевский и «Записки Наукового товариства імені Шевченка» // Пятая Міжнародная Доўнараўскія чытанні: Міжнародная навук. канф. (2005, Рэчыца, 22-23 верасня): [прысвеч. дзейнасці і навуковай спадчыне вучонага-славіста М. В. Доўнар-Запольскага і гісторыі Рэчыцкага края: матэрыялы] / Рэкал.: В.М. Лебедзева (адк. рэд) і інш. – Гомель: ГДУ ім. Ф. Скарыны, 2005.– С. 62–78.
5. Купчинський О. Дещо про форми та напрями наукової і науково-видавничої діяльності Наукового товариства ім. Шевченка. 1892–1940 рр. Міжнародний аспект // З історії Наукового товариства ім. Шевченка. Зб. доповідей і повідомлень наукових сесій і конференцій НТШ у Львові. – Львів. – 1998. – Т. 10.– С. 16–23.
6. Листи Дмитра Дорошенка до Михайла Грушевського / підг. до друку Л. Винар, С. Панькова // Український історик. – 2002. – Ч. 1-4. – С. 507–517.
7. Листування Михайла Грушевського. – Київ – Нью-Йорк – Париж – Львів – Торонто.– 1997. – Т. 1. – 398 с.
8. Хроніка НТШ.– Львів: НТШ. – 1905 –1914.
9. Центральний державний архів України у Львові.–Ф. 309. Наукове товариство ім. Шевченка.– оп. 1.

РОЗВІДКИ МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ

УДК: [351.746:004.738.5.056](480)

© Вікторія Акульшина

Науковий керівник: доц. О.Я. Звоздецька

**КІБЕРБЕЗПЕКА ФІНЛЯНДІЇ:
ПРАВОВИЙ ТА ІНСТИТУЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМИ¹**

В дослідженні проаналізовано кібербезпекову стратегію Фінляндії, а також охарактеризовано діяльність урядових і неурядових організацій, до компетенції яких входить вирішення питань щодо забезпечення функціонування інформаційного простору.

Ключові слова: кіберпростір, кібератаки, кібербезпека, Фінляндія.

**Кибербезопасность Финляндии:
правовой и институциональный механизмы**

158 — *В исследовании проанализировано стратегию кибербезопасности Финляндии, а также описана деятельность правительственных и неправительственных организаций, в компетенцию которых входит решение вопросов обеспечения функционирования информационного пространства.*

Ключевые слова: киберпространство, кибератаки, кибербезопасность, Финляндия.

Cyber Security of Finland: Legal and Institutional Mechanisms

The research contains the analysis of the Finland's cyber security strategy and describes the work of government and nongovernment organizations which are aimed at inosphere functioning facilitation.

Keywords: ccyberdomain, cyberattacks, cybersecurity, Finland.

Актуальність теми. На сучасному етапі Фінляндія займає провідну сходинку серед країн Європи за індексом розвитку людського потенціалу, оскільки інформатизація торкнулася всіх сфер життєдіяльності суспільства.

Зокрема, у 2015 р. за оцінкою глобального звіту про стан світової

---

¹ **Для цитування:** Акульшина В. Кібербезпека Фінляндії: правовий та інституційний механізми // Медіафорум : аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент: збірка наукових праць. Чернівці: Чернівецький національний університет, 2017. Том 5. С. 158-165.

кібербезпеки Фінляндія увійшла у десятку країн з найвищим показником розвитку ІКТ [6, с. 19]. Вже наприкінці 2016 р. у країні було відкрито новий Європейський центр передового досвіду з протидії гібридним загрозам. Мета центру – збір та обмін інформацією щодо протидії гібридним загрозам (кібератакам, пропаганді та дезінформації), допомога у формуванні учасникам ініціативи програм або стратегій боротьби з гібридними загрозами [3]. Тому досвід інформаційного захисту Фінляндії, дослідження сучасного стану її розвитку та аналіз законодавчої бази держави з даного питання є надзвичайно важливим для України в умовах ведення гібридної війни з РФ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вітчизняних науковців, які вивчали окремі аспекти розвитку інформаційного суспільства в Фінляндії, варто відзначити О.М. Андрееву та О.Ю. Запорожець – співробітників кафедри міжнародної інформації Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Доктор політичних наук О.М. Андреева у своїй статті «Електронне урядування країн Скандинавії: становлення та розвиток» акцентує увагу на важливій ролі інформаційно-комунікаційних технологій в житті фінського суспільства та важливості захисту інформаційного простору держави. Зокрема, авторка висвітлює проблему розвитку електронної комерції, що, безумовно, пов'язана з питанням захисту інформації і передачі даних [2].

В науковій роботі О.Ю. Запорожець «Політика Європейського Союзу в сфері інформаційної безпеки», розглядається діяльність урядових і неурядових організацій Фінляндії, які відповідають за забезпечення кіберзахисту держави. Крім того, дослідниця визначає загальні положення Національної стратегії інформаційної безпеки на 2009-2015 рр., яку було прийнято урядом Фінляндії у 2008 р. [5].

Мета дослідження полягає у вивченні досвіду Фінляндії у сфері захисту інформаційного простору від кібернетичних атак.

Виклад основного матеріалу. Система інформаційного забезпечення Фінляндії є самостійною галуззю, що продовжує динамічне зростання та має величезний вплив на економіку всієї держави. Велика кількість різноманітних організацій і компаній Фінляндії має доступ до інформаційних мереж, за допомогою яких здійснюється пошук необхідної інформації у режимі on-line. Завдяки новітнім інформаційним технологіям підприємствами країни реалізується, зо-

крема, продаж власної і купівля необхідної продукції та послуг за допомогою використання сучасних інформаційних мереж; відбувається безперервний обмін необхідної інформації каналами електронного зв'язку зі своїми філіалами, партнерами; проводиться дослідження нових ринків збуту товарів і послуг, а також здійснюється моніторинг виробництва, транспортування товару тощо.

Разом із тим, безперервний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій і інформатизація суспільства створюють все більше можливостей для заподіяння шкоди національному кіберпростору Фінляндії. Кіберзлочинці здійснюють атаки задля отримання доступу до стратегічних напрямів, що є привабливими з погляду економічних і політичних інтересів.

Так, 2008 р. на електронну пошту тодішнього прем'єр-міністра Матті Ванханена була здійснена хакерська атака – на його пошту надійшло понад 50 тисяч різних повідомлень. Пізніше, у 2010 р., об'єктами злому в скандинавських країнах стали сайти політиків і політичних організацій. Великого розголосу також набув злам приблизно 500 тисяч користувацьких поштових аккаунтів хакерської групи під назвою Anonymouse Finland у 2011 р. [8].

160

—

Як наслідок, задля забезпечення належного функціонування свого кіберпростору, Урядом Фінляндії було сформовано нормативно-правову базу в даній сфері. Вона містить у собі ряд програмних документів, що спрямовані на зміцнення кіберзахисту держави. Основними серед них є Національна стратегія інформаційної безпеки на 2009-2015 рр. [5, с. 40], Програма інформаційного суспільства Фінляндії тощо [12].

У документах визначено основні положення щодо кіберзахисту, зокрема, розкрито визначення поняття «кібербезпека», затверджено загальні принципи національного підходу до її управління, вказано основні обов'язки, що покладені на Уряд Фінляндії у даній сфері, визначено базові засади щодо недоторканості приватного життя громадян в сфері електронних комунікацій тощо.

Провідну роль у системі інформаційного захисту Фінляндії відіграє Стратегія кібербезпеки 2013 р., що стала першим самостійним документом у даній сфері. Вона являє собою бачення та стратегічні орієнтири стосовно кібербезпеки, а також в ній зазначено реальні для виконання положення щодо досягнення бажаного кінцевого стану у захисті інформаційного простору.

Структуру Стратегії становлять чотири основні розділи, додаток, що представлено у вигляді основних визначень та дефініцій, а також окремих допоміжний документ, який дає можливість краще зрозуміти поняття кібербезпеки та процес її реалізації.

За даними Європейського інформаційно-дослідницького центру, у Стратегії визначено основні цілі та способи реагування на загрози, що спрямовані проти кібербезпеки Фінляндії. Уряд самої країни зазначив, що основною метою документа було створення загального розуміння кібербезпеки та визначення її ролі в забезпеченні спільної безпеки [4, с. 17].

За визначенням Стратегії, кібербезпека – це такий сприятливий стан, при якому надійно захищено кіберпростір і забезпечено належне його функціонування. Крім того в документі наголошено на тому, що кібербезпека є частиною спільної стратегії суспільства [1, с. 13].

Урядом Фінляндії визначені наступні завдання захисту кіберпростору:

- держава спроможна забезпечити належний захист своїх життєво необхідних функцій від будь-якого роду кібернетичних загроз у різних ситуаціях;
- громадяни держави, владні органи та підприємства можуть ефективно використовувати безпечний кібер-домен, що є результатом заходів з кібербезпеки на національному та міжнародному рівнях;
- Фінляндія поставила собі за мету до 2016 року стати беззаперечним лідером серед інших країн у готовності відбити будь-які кібернетичні загрози [1, с. 3].

За розробку та реалізацію політики в сфері захисту національного інформаційного простору Фінляндії відповідальними є урядові та неурядові організації, що здійснюють постійний нагляд і контроль за поточним станом інформаційного захисту. До їх компетенції входить, зокрема, захист персональних даних громадян, конфіденційної і таємної інформації; реалізація національної політики в сфері інформаційного захисту; створення законодавства щодо комунікаційних мереж; забезпечення належного доступу громадян до комунікаційних послуг, сприяння покращенню рівня обізнаності населення в сфері інформаційних технологій і т. д.

Головним органом у галузі захисту національної безпеки Фінляндської Республіки є Міністерство оборони. Його першочерговою

метою є створення гідних умов для стабільного функціонування та життєдіяльності всього суспільства. Міністерство оборони є відповідальним за координацію загальної оборони держави, в тому числі й за захист кібернетичного простору [7].

Одним із комітетів у складі Міністерства оборони є Комісія захисту інформації і планування (Maanpuolustustiedotuksen Suunnittelukunta – MTS), до складу якої входять члени парламенту і члени різних експертних організацій. Дана комісія заснована у 1976 р. та діє в якості парламентського форуму, що влаштовує різноманітні обговорення й семінари з питань безпеки, національної оборони, а також з приводу надзвичайних ситуацій й готовності до них неурядових організацій, політиків, ЗМІ тощо. Комісія захисту інформації і планування здійснює наукову діяльність, з підготовки кадрів та активно співпрацює з такими країнами Скандинавії, як Швеція і Норвегія [14].

162

Ще однією з важливих державних установ, що відповідає за кібербезпеку країни, є Міністерство транспорту і зв'язку Фінляндії. Основне завдання, яке покладене на Міністерство – це розробка та реалізація національної політики в сфері інформаційної безпеки [13].

Одним із структурних підрозділів Міністерства транспорту і зв'язку є Управління Фінляндії з регулювання комунікацій (Finnish Communications Regulatory Authority – FICORA), створений у 1988 р., та покликаний здійснювати контроль, а також державне регулювання у сфері інформаційно-комунікаційних технологій.

Зокрема, до повноважень FICORA відноситься інформування про потенційні загрози інформаційній безпеці держави, ретельний нагляд за станом функціональності комунікаційних мереж, підвищення рівня обізнаності громадян з питань інформаційної безпеки, управління використанням радіочастот, мережевими адресами, а також контроль за змістом програм та реклами на телебаченні і радіо [10].

В структурі FICORA функціонує Фінська комп'ютерна група швидкого реагування (Computer Emergency Response Team of Finland – CERT-FI), що ставить собі на меті попередження, виявлення й реагування на певні проблеми у сфері інформаційної безпеки та поширення інформації про засоби попередження інцидентів, які пов'язані з кібербезпекою [9].

До компетенції CERT-FI відносять також такі питання, як: проведення моніторингу надзвичайних випадків на національному та

міжнародному рівнях; підвищення рівня громадської обізнаності з питань стосовно інформаційного захисту держави; поширення інформації серед громадян про засоби попередження інцидентів, що пов'язані з кібербезпекою; співробітництво з постачальниками обладнання й програмного забезпечення, а також з правоохоронними органами і т.д.

З 2014 р. здійснює свою діяльність Національний центр з кібербезпеки Фінляндії (NCSC-FI), до обов'язків якого входить певний перелік завдань CERT-FI і NCSA-FI. NCSC-FI покликаний забезпечити надійне користування мережами загального зв'язку, долаючи при цьому всі можливі кібернетичні загрози, а також створити сприятливі умови для підтримки існування найважливіших соціальних функцій. NCSC-FI прагне розширювати свої послуги щодо надання інформаційної безпеки за допомогою, наприклад, дослідно-конструкторських робіт та створюючи великі мережеві товариства [11].

Висновки. Отже, у кінцевому підсумку варто сказати, що Фінляндська Республіка є дійсно провідною державою у сфері системи захисту кіберпростору, про що свідчить рівень інформаційного розвитку її суспільства, готовність країни відбити можливі кібератаки, а також прагнення до створення надійної цілісної системи інформаційної безпеки задля належного існування та життєдіяльності всього суспільства. Наразі Урядом Фінляндії сформовано нормативно-правову базу у даній сфері, що покликана регулювати всі питання, пов'язані з інформаційним простором держави. Зокрема, у Фінляндії діє багато урядових і неурядових установ, які спрямовують свою діяльність на кібернетичний захист свого кіберпростору.

Проте не зважаючи на те, що сучасне інформаційне суспільство Фінляндії вже є сформованим, система інформаційного захисту держави досі залишається вразливою до кібератак, оскільки у той час, коли відбувається стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, з'являється також все більше різноманітних видів кібернетичних загроз.

Джерела та література:

1. Finland's Cyber security Strategy: станом на 24 січ. 2013 р. [Електронний ресурс] / Міністерство оборони Фінляндії. – 40 с.– Режим доступу: http://www.defmin.fi/files/2378/Finland_s_Cyber_Security_Strategy.pdf

2. Андреева О. М. Електронне урядування країн Скандинавії: становлення та розвиток [Електронний ресурс] / О. М. Андреева. // Проблеми міжнародних відносин. – 2014. – №9. – С. 154 – 168. – Режим доступу: <http://www.kyumu.edu.ua/vmv/v/p09/11.pdf>

3. В Финляндии появился новый центр по изучению гибридных угроз [Електронний ресурс] // FlashNord: інформаційне агентство – 2017. – Режим доступу: <http://flashnord.com/news/v-finlyandii-rovayilsya-novyy-centr-po-izucheniyu-gibridnyh-ugroz>

4. Законодавство та стратегії у сфері кібербезпеки країн Європейського Союзу, США, Канади та інших [Електронний ресурс] // Європейський інформаційно-дослідницький центр. – 2016. – 37 с.– Режим доступу: <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/28798.pdf>

164 — 5. Запорожець О. Ю. Політика Європейського Союзу в сфері інформаційної безпеки [Електронний ресурс] / О. Ю. Запорожець. // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2009. – №87. – С. 36 – 45. – Режим доступу: <http://journals.iir.kiev.ua/index.php/apmv/article/viewFile/1195/1139>

6. Измерение информационного общества – Отчет 2015 год [Електронний ресурс] // Международный союз электросвязи. – 2015. – 42 с.– Режим доступу: <https://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Documents/publications/misr2015/MISR2015-ES-R.pdf>

7. Міністерство оборони Фінляндії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.defmin.fi/>

8. Финляндию атакуют хакеры из Anonymous [Електронний ресурс] // Центр информационной безопасности – 2011. – Режим доступу: <http://www.bezpeka.com/ru/news/2011/11/17/finland-under-anon-attack.html>

9. CERT-FI [Електронний ресурс] // Finnish Communications Regulatory Authority. – 2017. – Режим доступу: <https://www.viestintavirasto.fi/en/cybersecurity/ficorasinformationsecurityservices/cert-fi.html>

10. FICORA [Електронний ресурс] // Finnish Communications Regulatory Authority. – Режим доступу: <https://www.viestintavirasto.fi/en/ficora.html>

11. Information security services of the NCSC-FI [Електронний ресурс]. – Finnish Communications Regulatory Authority. Режим доступу:

<https://www.viestintavirasto.fi/en/cybersecurity/ficorasinformationsecurityservices.html>

12. Kalja H. Measurements in support of policy decisions [Электронный ресурс] / Hovi Kalja // OECD World Forum on Key Indicators. – 2004. – Режим доступа: http://www.oecd-ilibrary.org/economics/statistics-knowledge-and-policy_9789264009011-e

13. Key duties of the Ministry [Электронный ресурс] // The Ministry of Transport and Communications. – Режим доступа: <https://www.lvm.fi/en/information-en>

14. The Advisory board for defence information (ABDI) – A Permanent Parliamentary Committee [Электронный ресурс]. – Ministry of Defence of Finland. Режим доступа: http://www.defmin.fi/en/tasks_and_activities/media_and_communications/the_advisory_board_for_defence_information_abdi

ВИКОРИСТАННЯ ГЛОБАЛЬНИХ МЕРЕЖЕВИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ ЕФЕКТИВНОГО КОМПЛЕКТУВАННЯ БІБЛІОТЕЧНИХ ФОНДІВ¹

В статті розглядаються глобальні комп'ютерні мережі за допомогою яких поповнюються та комплектуються бібліотечні фонди. Особлива увага приділяється інтернету, який надає нові можливості для розвитку сучасних бібліотечних технологій.

Ключові слова: бібліотека, інтернет, електронні документи.

Использование глобальных сетевых технологий для эффективного комплектования библиотечных фондов

166 В статье рассматриваются глобальные компьютерные сети с помощью которых пополняются и комплектуются библиотечные фонды. Особое внимание уделяется интернету, который предоставляет новые возможности для развития современных библиотечных технологий.

Ключевые слова: библиотека, интернет, электронные документы.

Use of global network technologies for efficient acquisition of library funds

In the article the global computer network by which supplemented and completed holdings. Particular attention is paid to the Internet, providing new opportunities for the development of process technology library.

Keywords: library, internet, electronic documents.

Бібліотеки відіграють надзвичайно важливу роль у сучасному інформаційному суспільстві. Новітні інформаційні технології у сучасних бібліотеках надають можливість значно полегшити та розширити цей шлях, зокрема, за допомогою доступу до бібліографічних

---

¹ Для цитування: Губата Р. Використання глобальних мережових технологій для ефективного комплектування бібліотечних фондів // Медіафорум : аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент: збірка наукових праць. Чернівці: Чернівецький національний університет, 2017. Том 5. С. 166-170.

ресурсів через мережу інтернет та розміщення їх на веб-сторінці бібліотеки.

Глобальні комп'ютерні мережі або те, що в сукупності називається інтернет, займають все більш значуще місце в практиці роботи українських бібліотек. Їх використання змушує багато в чому по-іншому поглянути на всі бібліотечні процеси, в тому числі на блок довідково-бібліографічної роботи.

Інтернет – глобальна мережа, що об'єднує 100 тис. локальних, корпоративних і відомчих мереж, 10 млн. комп'ютерів і 100 млн. користувачів. Інтернет не має організаційної структури і керівних органів (як і всесвітня телефонна мережа), в основі його розвитку – економічна доцільність. Комерційні фірми створюють інтернет-сервери для рекламування власної продукції, некомерційні організації для інформування суспільства про свою діяльність. Книгозбірні завдяки глобальним комп'ютерним мережам мають змогу трансформуватися в «бібліотеки без стін» і втілити в життя задуми бібліотекознавців [3, С. 26-27].

167

Освоєння бібліотеками глобальних мережевих технологій припускає два взаємопов'язані напрями:

- використання віддалених зовнішніх ресурсів;
- надання власних ресурсів для зовнішніх користувачів.

Перший напрямок передбачає введення в ужиток бібліографічної і довідкової діяльності бібліотеки всього інформаційного різноманіття інтернету. Підключення до інтернету по суті означає появу в бібліотеці віртуального довідково-бібліографічного апарату (далі ВСБА), що володіє гігантським потенціалом.

На початковому етапі освоєння мережевих ресурсів найбільш ефективним є звернення до електронних каталогів бібліотек. На жаль вітчизняні бібліотеки, за рідкісним винятком, поки не представили свої каталоги в мережах. Але отримуючи доступ до інтернету, будь-яка українська бібліотека автоматично забезпечує для себе доступ до електронних каталогів бібліотек багатьох країн світу, одночасно розширюючи свої бібліографічні ресурси до грандіозних масштабів, стаючи по суті володарем всесвітнього бібліографічного репертуару книг. На сьогоднішній день через інтернет можна отримати доступ більш ніж до 500 бібліотечних каталогів по всьому світу [4, С. 105-111].

Для бібліотек найосвоєнішим сервісом інтернет є електронна пошта (E-mail). Вона використовується для оперативного обміну поточною кореспонденцією, бібліографічними списками, а також при електронній доставці документів (електронних копій статей, розділів книг тощо). Водночас електронна пошта є і найбільш «небезпечним» для пересічних користувачів видом послуг Інтернет, оскільки разом з листами можна отримати комп'ютерні віруси. Останні найчастіше розповсюджуються з текстовими файлами, що мають розширення DOC. Для запобігання цьому листи, підготовлені в текстовому редакторі Word, перед відправкою абоненту слід записати на диск чи дискету з використанням опції «Тільки текст». На жаль, в Україні значна кількість поточної кореспонденції розсилається електронною поштою без виконання цієї простої операції [3, С. 26-27].

168

Інтернет надає нові можливості для розвитку всіх процесів бібліотечної технології. Почнемо з комплектування фондів книгозбірень. Вбачається три взаємодоповнюючих напрями оптимізації комплектування на основі інтернет. Перший, найпростіший з них полягає в активізації використання електронної пошти при проведенні державного і міжнародного книгообміну. Для цього, насамперед, потрібно відпрацювати механізми сітьового взаємоінформування українських книгозбірень про наявні списки документів, запропонованих для книгообміну. На основі цього засобами тієї ж електронної пошти можна оперативно узгоджувати з партнерами книгообмінні операції. Другий напрям використання інтернет при комплектуванні бібліотечних фондів полягає в залученні онлайн-технологій. Сьогодні міжнародні передплатні агенції та книготорговельні організації, що здійснюють комплексне обслуговування книгозбірень, мають автоматизовані банки даних з інформацією про книги і журнали, які можуть бути надані бібліотекам. Замовлення наявних у цих банках даних документів і оперативний контроль ходу виконання замовлень здійснюється, як правило, через інтернет. Однак така технологія комплектування передбачає адекватну оперативність фінансових розрахунків зі сторони українських бібліотек, що в умовах економічних негараздів сьогодення є проблематичним. Реальнішим є третій напрям використання можливостей інтернет при формуванні інформаційних ресурсів книгозбірень. На серверах інтернет вже накопичена значна кількість загальнодоступних комп'ютерних файлів первинних документів. Це, зокрема, матеріали IFLA, бібліотечні

стандарти, власні публікації книгозбірень, ряд електронних версій книг і журналів тощо.

Отримання потрібних файлів з цими документами по каналах інтернет потребує лише часу і незначних витрат на «транспортні» послуги [1, С. 22-25].

Віддаленим абонентам електронні каталоги книгозбірень дозволяють лише встановити наявність потрібних їм документів. Читачам же досить часто забезпечується можливість замовлення першоджерел з книгосховищ у телекомунікаційному режимі шляхом передавання читацьких вимог безпосередньо з робочих місць науковців і фахівців у науково-дослідних установах та вишах на пункти прийому цих вимог у бібліотеках. Така технологія дає змогу виключити витрати часу читача на чекання доставки замовлених першоджерел з книгосховища (до приїзду читача в бібліотеку вони вже знаходяться на бронеполіцях) і зібрати статистичні дані про обіг документів для подальшого коригування топології зберігання фондів (передавання профільних для бібліотеки видань, що користуються найбільшим попитом, з книгосховища до зони оперативного обслуговування) [2, С. 11-13].

169

Бібліотеки, які мають доступ до інтернет-ресурсів, підфонд електронних документів складається з двох частин:

- перша – це сукупність документів, що є в наявності в бібліотеці (розташовані на її веб-сайті, або у масиві компакт-дисків);
- друга частина – документи, що функціонують поза межами бібліотеки на віддалених сайтах інтернет, але на певних умовах надаються в користування її абонентам.

Формування фонду електронних документів – це нова бібліотечна технологія. Основна відмінність від традиційної технології формування фондів пов'язана зі специфікою онлайн-ових документів – відсутністю окремого для кожного документа фізичного носія, новими джерелами комплектування (зокрема, з глобальної мережі інтернет) та шляхами надходжень (комп'ютерні мережі та засоби телекомунікаційного зв'язку), файловою структурою електронних документів тощо. Тому етапи та операції окремих процесів технологічного циклу формування фонду електронних документів відрізняються від традиційних бібліотечних процедур опрацювання вхідного документального потоку, зокрема друкованих видань. Але набір процесів залишається постійним [2, С. 11-13].

Отже, інтернет-ресурси надають великі можливості в організації ефективного комплектування бібліотечних фондів. Бібліотека, маючи вихід до цієї глобальної мережі, користується не тільки повнотекстовими базами даних, а й інформаційними ресурсами, спеціально призначеними для відбору, замовлення та придбання документів для бібліотечних фондів. Ці ресурси складаються зі спеціалізованих web-серверів для комплектаторів, онлайн-універсальних і спеціалізованих книжкових магазинів з анотованими каталогами видань і можливостями їх діалогових замовлень, серверів видавництва, книжкових дилерів і передплатних агентств, електронних версій вітчизняних та зарубіжних каталогів. Користування цими ресурсами надає відділу комплектування змогу оперативного перегляду великих обсягів інформації [5, С. 18-20].

Джерела та література:

- 170 — 1. Лівінська Н. Інтернет-технології в бібліотеці для дітей: нові можливості сприяння освіти/ Н. Лівінська //Бібліотечна планета. – 2004. – № 2. – С. 22-25.
2. Мартюшова О. Використання ресурсів Інтернету для ефективною інформаційної роботи/ О. Мартюшова //Бібліотечний форум України. – 2007. – № 2. – С. 11-13.
3. Новіцька Н. Навіщо бібліотеці інтернет? / Н. Новіцька //Світ дитячих бібліотек. – 2008. – № 2. – С. 26-27.
4. Слесаренко Л. С. Стратегія впровадження та розширення асортименту платних послуг в Рівненській ОУНБ/ Л. С. Слесаренко // Регіональна бібліотека в сучасному соціокультурному контексті. – Рівне, 2002. – С. 105-111.
5. Соляник А. WEB- видання, як об'єкт документопостачання бібліотечних фондів /А. Соляник // Вісник Книжкової палати. – 2002. – №2. – С.18-20.

ФРОНТОВІ БУДНІ ДОБИ «ВЕЛИКОЇ ВІЙНИ»

(на прикладі російської армії)¹

У статті досліджуються деякі аспекти фронтового повсякденного життя під час Першої світової війни, характерні для солдатів російської армії. На основі архівних матеріалів з Росії та України, законодавчих актів «Кодексу військового регулювання», мемуарів сучасників, опублікованих листів військового персоналу та матеріалів солдатського фольклору, досліджені такі аспекти військового побуту як будівництво окопів, форми розваг, санітарії.

Характеризуючи російську армію, автор враховував селянську психологію солдатів, який формувався в їх повсякденному житті до війни. Отже, автор прийшов до наступних висновків. Окопи російських військових були побудовані вузькими, незручними, з мінімальною кількістю земляних пазів вони не могли повністю захистити вояків. Поганими були й санітарні умови. Це не тільки знизило боєздатність військ, але й перетворилося на психологічну проблему, пригнічуючи активну армію та підриваючи її моральність та змагальність.

Ще однією важливою проблемою було питання про харчування армії. Невдачі у постачанні солдатів відбувалися майже кожен раз, отже, потреба у забезпеченні їжею була постійною. Нудьга також сильно впливала на дух солдатів, і спеціальні спроби подолати його були проведені в окопах – це концерти та вистави на військові теми. Таким чином, повсякденне життя солдатів можна вважати важливою складовою перемоги або поразки під час військових дій.

Ключові слова: Перша світова війна, повсякденне життя, режим військовослужбовців.

Фронтовые будни времен «Великой войны»

(на примере русской армии)

В статье исследуются некоторые аспекты фронтовой повседневной жизни периода Первой мировой войны, характерные для солдат российской армии. На основе архивных материалов, законодатель-

¹ Для цитування: Олієвський О. Фронтові будні доби «Великої війни» (на прикладі російської армії) // Медіафорум : аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент: збірка наукових праць. Чернівці: Чернівецький національний університет, 2017. Том 5. С. 171-179.

ных актов «Кодекса военного регулирования», мемуаров современников, опубликованных писем военного персонала и материалов солдатского фольклора, исследованы такие аспекты военного быта как строительство окопов, формы развлечений, санитарное состояние.

Характеризуя российскую армию, автор учитывал крестьянскую психологию солдат, который формировался в их повседневной жизни до войны. Автор пришел к следующим выводам. Окопы российских военных были построены узкими, неудобными, с минимальным количеством земляных пазов они не могли полностью защитить солдат. Плохими были и санитарные условия. Все это не только снижало боеспособность войск, но и превратилось в психологическую проблему, подавляя активность армии и подрывая ее нравственность и состоятельность.

Еще одной важной проблемой был вопрос о питании армии. Неудачи в снабжении солдат происходили почти постоянно. Скука также сильно влияла на дух солдат, и попытки преодолеть ее были сделаны в окопах - это концерты и спектакли на военные темы. Таким образом, повседневную жизнь солдат можно считать важной составляющей победы или поражения во время военных действий.

Ключевые слова: Первая мировая война, повседневная жизнь, режим дня военнослужащих.

Front weekdays of «Great war» years (on the example of the Russian Army)

The article studies some aspects of front everyday life during World War I, typical for the soldiers of the Russian army during trench warfare. Basing upon archive materials from Russia and Ukraine, legislative acts of «Code of military regulations», memoirs of contemporaries, published letters of military personnel and materials of soldiers folklore, such aspects of military everyday life as building of trenches, forms of entertainment, sanitation conditions and diet of the soldiers are studied.

While characterizing the Russian army, the author took into consideration peasant mentality of the soldiers, which was formed in their everyday life before war. Consequently the author comes to the next conclusions. The trenches of the Russian military men were built according to stereotypes and notions of soldiers. Narrow, inconvenient, with minimal number of dugouts they couldn't adequately insure security of the soldiers. Another health hazard came from bad sanitation conditions, especially parasites and gastric in-

fections. This not only lowered fighting capacity of the troops but grew into psychological problem, dispiriting active army and undermining its moral and combatively. Very vital was the question about food provision of the army. Foul-ups in supplying of soldiers happened almost every time hence the need for provision was permanent. Boredom also influenced greatly the spirit of the soldiers, and special attempts to cast it away were held in the trenches, such as concerts and performances on military topics. Hereby, everyday life of the soldiers can be considered as an important component of victory or defeat during war actions.

Keywords: World War I, everyday life, mode of servicemen.

Актуальність теми. Перша світова війна, сторіччя якої згадується і досліджується сьогодні багатьма зацікавленими дослідниками й використовується політиками у власних цілях, повертається до нас своїм іноді несподіваним обличчям. Будь-яка війна, як відомо, має дві сторони : це бій і повсякденність побуту. Вона є сукупністю смертельної небезпеки, постійного очікування загибелі, випадковості і деталей повсякденного побуту, які завжди присутні в житті людини.

173

У даній статті висвітлюються маловідомі сюжети фронтового побуту під час «Великої війни» 1914 – 1918 рр., а саме: облаштування окопів, розваги, санітарно-гігієнічні умови і раціон вояків. Погляд на війну саме у такому ракурсі дає можливість глибше усвідомити трагізм простої людини на тлі глобальних суспільних катаклізмів, а також чіткіше відобразити мотивацію й спільні риси людської поведінки. Крім того, важливо зрозуміти, що від якості побуту, його організації в багатьох випадках залежав моральний дух військ та їх боєздатність. Адже саме організацію солдатського побуту можна віднести до важливих складових перемоги або ж причин поразки будь якої армії.

Свого часу у вітчизняній й зарубіжній історіографії не приділялося достатньої уваги вивченню історії повсякденності, зокрема дослідженню побуту вояків під час розгортання воєнних конфліктів. Основна увага зосереджувалася на вивченні причин війни, аналізі важливих військових подій, розвитку збройних сил та воєнного мистецтва, взаємозв'язку політики і стратегії, військово-політичних наслідків війни. З кінця 90-х років минулого століття акценти дещо змістилися. Серед праць сучасних дослідників відзначимо роботи

російських вчених – О. С. Сенявської, О.С Поршневої, А.О Чубарьяна, де досліджувалися окремі аспекти повсякденного життя фронтівиків російської армії. У статті використане певне коло джерел, найважливіші з яких становлять архівні матеріали, котрі зберігаються в фондах Російського Державного військово-історичного архіву, а також державного архіву Чернівецької області . Автором залучені також маловідомі спогади сучасників, які перебували на фронтах Першої світової війни і залишили власні враження. Не менш важливим і цікавим джерелом є надруковані листивійськовослужбовців, матеріали солдатського фольклору.

Виклад основного матеріалу. Отже поставимо запитання, що являє собою фронтвий побут? В цілому це означає загальний життєвий стан, повсякденне життя. Насамперед визначимо основні структурні елементи фронтвого побуту. До них, як відзначає сучасна російська дослідниця О. Сенявська, входить зокрема заповнення часу службовими обов'язками, тобто: несення вартової служби, обслуговування бойової техніки, доглядання власної зброї, виконання інших робіт тощо. Сюди ж можна віднести години відпочинку, у тому числі й організованого, тобто все те, що складає розпорядок дня. Основними складовими фронтвого побуту є також бойове забезпечення і технічне оснащення військ: зброєю, боєприпасами, засобами захисту, пересування, зв'язку, а також облаштування житла, побутове постачання, а саме: солдатський раціон, одяг, фінансове забезпечення і медичне обслуговування. Насамкінець це зв'язок з тилом, тобто листування з рідними, посилки, шефська допомога, відпустки [1,С.74].

Для солдата буденністю війни були окопи. Саме там формувалася своєрідна культура – «культура окопного життя», на яку були перенесені стереотипи поведінки та колективні уявлення і з повсякденного мирного життя тилу. Зауважимо, що напередодні Першої світової війни в Російській імперії дійсну військову службу проходила лише частина чоловіків призовного віку. До складу постійної армії входила: регулярна армія та її резерв, війська казаків та частини, які склалися з неслов'янських народів. Чисельність армії безпосередньо перед мобілізацією складала 1 млн. 423 тис. чоловік. Основу російської армії становили представники християнських народів, із них 84–85 % були селянами, що відповідало структурі населення Росії. Зокрема кількість українців у російській армії складала 3,5 млн.

чоловіків а в австро-угорській – 250 тис. осіб. Після 1915 р., коли російська армія втратила 3,4 млн. свого кадрового складу, кількість ненавчених бійців різко збільшилася[2].

Отже, характеризуючи стан і настрої в армії, необхідно враховувати селянський менталітет, який сформувався у повсякденному житті до війни. В умовах позиційної війни значну частину часу солдат проводив саме в окопах, а отже, й облаштував відповідно до власних стереотипних уявлень та уподобань. Прикладом може слугувати облаштування окопів російської армії в порівнянні з австрійськими та німецькими. Учасник світової війни письменник Михайло Тардов описав російські окопи таким чином: «...окопи зовсім не упорядковані. На весь батальйон лише один хід сполучення у тил. У багатьох місцях окопи досягають лише пояса. Доводиться пересуватися увесь час зігнувшись. Усюди непрохідна грязюка. Яма, яка слугує туалетом, завалилася. Стіни не законопачені. Окопи дуже вузькі, двоє людей не можуть розійтись, а під час зміни нашішинеліпокриваються суцільною глиняною кіркою. На усій ділянці немає жодного піддашка. Про бліндажнічого було й думати. Їх усього два чи три, та й ті зроблені на швидку руку. Солдати розташовуються в ямах, які вони вирили уздовж окопів. Ями обкладені бар'єром із землі, щоби не збиралася вода під час дощу» [3, с. 60]. Інший учасник війни Всеволод Вишневський у своїх спогадах про перебування в окопах писав: «Ми тулилися під передньою стінкою окопа. За комір сипався пісок. Багато хто сидів на стовбурчившись... Ходів сполучення в тил не було. Щоби сходити по потребі, доводилося виходити з окопа у поле; декому це коштувало життя» [4, с. 726]. Набагато краще виглядали окопи в австрійців і німців. Їхні окопи були краще облаштовані ніж у російській армії, що часто викликало певну заздрість російського командування. Однак, щось позитивне зробити у цьому напрямку було вкрай складно. Особливу увагу, з цього приводу, заслуговують свідчення російського воєначальника, генерала від кавалерії Олексія Брусилова. Він писав: «Необхідно визнати, що австрійці і німці закріплювались краще нас, більш ретельніше, і у них в окопах було набагато зручніше жити, ніж у наших окопах. Крім досить широкого застосування залізобетонних споруд, у них у багатьох місцях була проведена електрика, розведені садочки і бліндовані приміщення як для офіцерів, так і для солдат» [5, с. 158].

Слід зауважити, що у періоді позиційного етапу війни заповнити час було дуже важко. Саме тому однією з головних проблем була елементарна нудьга, одноманітність, неможливість знайти достатньо доцільних занять для солдатської маси. «Якби ти знав, товаришу, як набридло сидіти в окопах, не можеш дочекатися тої хвилини, коли дозволять іти на клятого німця. Вся армія очікує з нетерпінням цієї хвилини», – писав у листі до друга один солдат [6, с. 538]. Про це свідчать й інші спогади учасників війни. Боролися з нудьгою солдати по-різному. Часто влаштовували розваги, наприклад, вистави в окопах, концерти. Так, один офіцер надіслав листа в тил, разом з яким була і програма вистави, яку підготували солдати. Програма мала такий вигляд: «Сцена в окопі» – сьогодні буде представлена сцена «Хоробрий козак Семен Смуров втікає з німецького полону», твір рядового та георгієвського Кавалера Павла Зіміна. Початок вистави о 8-й годині. Якщо нічого не трапиться, бенгальський вогонь і танці з тальянкою з дозволу ротного» [7, с. 4]. В іншому місці, в окопах, московський співак Рахманов кожного дня влаштовував концерти і навіть заслужував аплодисменти з боку ворожих позицій [8, с. 4].

Крім нудьги, тривале перебування в одних і тих самих окопах та землянках загостило проблеми, пов'язані із санітарно-гігієнічними умовами. Окопи разом з людьми «обживали» супутні їм побутові «комахи-паразити». Життя ставало нестерпним. Це видно хоча б з одного солдатського листа в тил у Вітебську губернію, в якому є такі рядки: «Прошу Бога, щоби швидше вбили або десь пропасти чи захворіти, але нічого не бере. Воші заїли, скільки їх розвелось, щодня відро їх можна набрати» [9, с. 4]. Згадували про цю проблему й інші учасники війни [10, с. 4].

Не менш загрозливим у добу Першої світової війни були шлункові інфекції, а також черевний тиф, холера і дизентерія – хвороби, які переслідували усі армії. Серед важливих елементів побуту, які поліпшували санітарно-гігієнічні умови перебування військ на позиціях, були польові лазні. Однак подібна розкіш траплялася нечасто і, як правило, перед святами. Так, після 8-місячних негараздів, холоду та бруду в Карпатах до російської армії прибув спеціальний поїзд-лазня від курського губерньського земства. Ця новина швидко розійшлася поміж вояків. За кілька днів до Великодня лазню відвідало близько 1500 осіб. Працювала лазня до 20 год. на добу. При поїзді-лазні діяла торговельна лавка [11, с. 4]. Нестачу лазень солдати по можливості

компенсували власною винахідливістю безпосередньо на позиціях із підручних матеріалів. У тих місцях, де поблизу була вода або де вдавалося викопати криницю, солдати споруджували землянку-лазню. Стіни землянки оббивали частоколом, підлогу накривали дошками, а з цегли викладали пічку. Певним попитом користувалися на передових позиціях також лазні-кібітки. Робили їх за зразком існуючих для прикордонної сторожі на Кавказі. Такі лазні споруджувалися із бязі, яку просочували оліфою. Вартість кожного такого намету складала 350–400 крб. [11, с. 4].

Отже, лазні на передових позиціях були не тільки частиною солдатського побуту під час тривалого очікування, але й слугували важливим чинником психологічного впливу на бойовий дух солдатів. А нестача лазень негативно впливала на свідомість бійців, породжувала песимістичні настрої, знижувала боєздатність армій. Таким чином, проблема гігієни не лише знижувала боєздатність військ, але й переростала у проблему психологічну, пригнічуючи особовий склад армії, підточуючи її моральний і бойовий дух.

Іншою проблемою для солдат в окопах була нестача їжі. З цього приводу Є. М. Ремарк зазначав: «Одним із суттєвих психологічних факторів для солдата в окопах є постійне відчуття голоду. Для солдата шлунок і травлення складають особливу сферу, яка йому ближча, ніж усім іншим людям. Навіть його словниковий запас на 3/4 запозичений із цієї сфери» [12, с. 34]. Про це згадував і В. Вишневський, коли писав, що в «...окопах я вперше спізнав відчуття голоду. Я готовий був, немов звір, шукати їжу. Щось знайшли. Варили зелені кислі сливи і тремтіли над картоплею, якої було дуже мало» [4, с. 724]. Кореспондент одного часопису, підкреслюючи важливість кухні, писав, що це «солдатська газета і пошта. Увесь її штат – кашевари, каптенармус, артельщик – завжди в курсі окопного життя» [13, арк.186].

Проблем із харчуванням солдат на фронтах Першої світової війни вистачало. Практично завжди існували перебої з постачанням харчів для солдат, і внаслідок цього потреба в їжі була постійною. Особливе місце у фронтовому побуті займало вживання алкоголю особовим складом. Це не випадково. Справа у тому, що алкоголь, як і деякі інші речовини, по-різному впливають на організм і психіку людини в найбільшій стресовій ситуації – бойовій обстановці. Під час Першої світової війни в Росії було введено сухий закон. Однак на фронт алкоголь доставляли неофіційно і навіть робили із цього прибуток. За

відсутності достатньої кількості спиртного в умовах бойових стресів з'явилися морфіністи і кокаїністи: досить доступний на той час наркотик заповнював порожнечу, що утворилася. Цікаво відзначити, що неприятель часто використовував потяг до спиртного як засіб завдання шкоди особовому складу ворога. Так, відомі факти, коли німецькі й австрійські війська спеціально залишали під час відступу або підкидали на російські позиції пляшки з отруєним спиртним [14, арк. 17]. Про проблеми, пов'язані з алкоголем, свідчать також листи з фронту. Наприклад, в одному листі читаємо: «Офіцер наш напився, нетверезим чіплявся до однієї дівчини, а вона намагалася від нього втекти. Він у неї три рази вистрелив із револьвера, на щастя не поцілив» [15, с. 35]. А ось лист від кінної поліції 22-го армійського корпусу за підписом Александр, що був надісланий у м. Троїцьк Оренбурзької губернії: «Люблю гульнути, а в поліції вина багато, ну я, зрозуміло, скористався нагодою і напився, як належить. А опісля поїхав розважатися...» [16, ф. 2067, арк. 157]. Вживали алкоголь також німецькі та австрійські солдати. Так, двоє рядових 231-го Дрогачинського полку, які втекли з полону під час допиту, повідомляли, що «горілку возять за військами у Галиції євреї і продають австрійським та німецьким солдатам...» [17. Ф. 2067, арк. 196].

178

Висновки. Отже можна констатувати, що побутові умови під час Першої світової війни відігравали важливу роль у позиційний період війни. Будь-які незручності у фронтовому побуті негативно впливають на психологічний стан людей, а отже, і на боєздатність армії.

Джерела та література:

1. Сенявская Е. С. Психология войны в XX веке: исторический опыт России / Е. С. Сенявская. – М. : РОССПЭН, 1999. – 383 с.
2. Валяев Я.В. Фронтной быт военнослужащих Российской императорской армии в годы Первой мировой войны (1914- февраль 1917) //IST-KONKYRS.RU
3. Тардов М. Фронт. Трилогия / М. Тардов. – К. :Дніпро, 1965. – 507с.
4. Вишневский В. В. Собрание починений : в 5 т. / В. В. Вишневский. – М. : Гослитиздат, 1954. – Т. 2. – 852 с.
5. Брусиллов А. А. Мои воспоминания /А. А. Брусиллов. – М. : РОССПЭН, 2001. – 464 с.

6. Арамилев В. В. В дыму войны // Первая мировая (Воспоминания, репортажи, очерки, документы) / В. В. Арамилев. – М. : Мол. гвардия, 1989. – С. 537-543.

7. Земщина. – 1915. – 7 янв. – С. 4.

8. . Земщина. – 1915. – 1 апр. – С. 4.

9. Земщина. – 1915. – 9 апр. – С. 4.

10. Земщина. – 1915. – 31 окт. – С. 4.

11. Земщина. – 1915. – 7 апр. – С. 4.

12. Ремарк Э. М. На западном фронте без перемен. Возвращение. Романы / Э. М. Ремарк. – М. : Худ. л.-ра, 1988. – 399 с.

13. . Российский Государственный Военно-исторический Архив (далее – РГВИА). – Ф. 2067, оп. 1, д. 7, л. 186.

14. Штаб главнокомандующего армиями Северо-Западного фронта. Опрос 324-го пехотного Клезминского полка Григория Кузнецова.

15. Федорченко С. Народ на войне / С. Федорченко. – М. : Сов. писатель, 1990. – 400 с.

179

16. Штаб главнокомандующего армиями юго-западного фронта. Отделение военно-цензурное. Сводки военных цензоров армий юго-западного фронта. // РГВИА – Ф. 2067, оп. 1, д. 2933, л. 157.

17. Штаб главнокомандующего армиями юго-западного фронта. Переписка о нарушении правил военной цензуры 1916 год. // РГВИА – Ф. 2067, оп.1, д. 7, л. 196.

РЕЦЕНЗІЇ

УДК: 327(100)”20”

Володимир Фісанов,
© Олександра Гісса

**СВІТОВИЙ ПОРЯДОК «ДОБИ» БАРАКА ОБАМИ І ДОНАЛЬДА
ТРАМПА: ЕВОЛЮЦІЯ ПОГЛЯДІВ І РІШЕНЬ¹**

Рец. на: Kissinger H. World Order / Henry Kissinger. – N.Y.: Penguin Press, 2014. – 420 p.

180

В умовах вибору зовнішньополітичних стратегій і тактичної поведінки на початку XXI ст., коли у хаосі народжується нова модель міждержавних стосунків і коли, використовуючи слова Василя Кандинського, можна сказати, що усе стало невірним, нетривким, м'яким і навіть не викликало б здивування, якщо би, до прикладу, камінь піднявся у повітря і розчинився б у ньому, важко уявити собі більш своєчасне дослідження ніж праця Генрі Кіссінджера «Світовий порядок». Глибокий аналіз геополітичного становища держав у сучасному світі крізь призму особистого історичного досвіду автора-дипломата, автора-політика дає змогу під особливим кутом розглянути перспективи розвитку різних континентів з теоретичної та практичної точок зору. Праця є своєрідною спробою Г. Кіссінджера, підсумовуючи власні багаторічні дослідження та політичну діяльність на посаді дипломата чи держсекретаря США, пояснити новий світовий порядок, який, на його думку, може включати в себе певні регіональні субструктури. З іншого боку, рецензована праця – це певна спроба самого Кіссінджера виправдати результати власної професійної діяльності та творчості протягом останніх десятиліть.

У книзі піднімається чимало сучасних світових проблем. Серед них тема ІДІЛ («Ісламська держава Іраку та Леванту»), війна в Сирії, криза у відносинах Росії і України, розвиток Азіатсько-Тихоокеанського регіону та, звісно, питання зовнішньої політики США. У звичній для себе манері Г.Кіссінджер описує надзвичайно різнопланові

---

¹ Для цитування: Фісанов В., Гісса О. Світовий порядок “добі” Барака Обами і Дональда Трампа: еволюція поглядів і рішень // Медіафорум : аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент: збірка наукових праць. Чернівці: Чернівецький національний університет, 2017. Том 5. С. 180-189.

історичні і сучасні процеси, починаючи від Вестфальського миру та Сунь-Цзи, до ролі сучасних інформаційних технологій в політиці XXI століття, наголошуючи на тому, як різноманітний історичний досвід та цінності можуть досить несподівано й не очікувано сформувавшись у щось цілісне, щоби згодом дифузно розпастися знову.

Зрозуміло, що за таких нетривких умов й несподіваних ситуаційних викликів кожна світова цивілізація намагалась виробити концепцію власного бачення необхідного й належного світового порядку. Першими «творцями» такого порядку були ісламські держави (Османська імперія), втім, з появою демократії, більш прийнятною стає модель Західного світового порядку, у якій на початку лідируючу роль відіграла Європа, але тепер, на думку автора, першість про-західного порядку світу може належати лише США. З плином часу, Америка стала наслідувачем європейських цінностей – причому не стільки повторенням європейської системи збалансованої влади, скільки досягненням миру шляхом поширення демократичних принципів.

У рецензованій праці в якості єдиної загальноновизнаної основи світового порядку автор виокремлює саме Вестфальський мир, за наслідками якого утворилась система, що поширилась світом в якості базису міжнародного порядку. Європа, розширюючи свої кордони, активно насаджувала свої принципи у всіх підконтрольних країнах. Втім, якщо для Європи власна багатополарність була запорукою балансу сил, то для Росії, яка «вивчала практику геополітики в суровій школі Степу», така ситуація була майже неприйнятною. Вестфальський мир трактував міжнародний порядок як складний механізм стримувань і противаг (де час від часу підтримувався належний еквілібріум, а Росія ставилася до нього як до вічного змагання свобод). Аналіз позицій Росії того часу може допомогти зрозуміти питання, пов'язані із сучасною політикою Володимира Путіна як на Близькому Сході, так і в Україні. Більш того, саме роль США як сильного аттрактора дозволяє і сьогодні утримувати ЄС від падіння у «геополітичний вакуум». Адже, якщо уявити США, відокремленими від Європи політично, економічно й у сфері безпеки, ми перетворюємось у такий собі острів у берегах Євразії, а сама Європа стає «придатком» Азії та Близького Сходу (с.95).

При цьому, Вестфальські принципи (на що звертає увагу Кіссінджер) сьогодні досить часто заперечуються, як це не дивно, і самою

Європою, з метою утримання світової рівноваги. Європейські держави відступають від системи міждержавних відносин, яку самі колись спроектували, дотримуючись скоріше концепції об'єданого суверенітету.

Не слід однак забувати, що Вестфальська система була сформована у контексті жорстких династичних дискурсів – адже суверенні правителі вважали свої держави «особистою сімейною власністю». Як відзначає у своїй відомій праці Бенно Тешке, усі суверени були вишукані по вертикалі. Імператору Священної Римської імперії германської нації виділялося почесне перше місце, за яким слідував «самий християнський король», тобто король Франції. Як правило, спадкові монархії розташовувались вище тих що обиралися, а республіки нижче монархій. За республіками йшли некоролівські аристократії та вільні міста. Скажімо, статус Англії був серйозно знижений внаслідок формування уряду Англійської республіки [3, с.323].

182 — Таким чином, складалася система, яка проіснувала декілька століть, коли окремі держави вважалися «більш суверенними», а деякі «менш суверенними». До речі, саме таку систему (звісно підправлену згідно з реаліями XXI століття) хотів би зберегти досить на довгий час В.Путін. І за іронією долі, як зазначає Кіссінджер, хоча Європа винайшла концепцію балансу сил, вона свідомо і серйозно обмежила елемент влади у своїх нових інститутах. Знизивши свої військові потужності, Європа не має достатньо можливостей реагувати на те, що виникли універсальні норми (с.7) і які у подальшому хоча б у трансформованому вигляді мали б працювати і в нашому столітті. Сьогодні ж цією невизначеністю намагається скористатися у своїй ревізійній зовнішній політиці президент Дональд Трамп. Якщо раніше Кіссінджер писав про Радянський Союз як виклик Вестфальській системі (с.327), то зараз таким викликом можуть стати самі США при президентові Трампі.

Отже у сучасних умовах, Європа, яка довгий час насаджувала ідею балансу влади, тепер усвідомлено обмежила владу державних інституцій та скоротила військову могутність. При такому розкладі, для збереження єдності та глобального впливу, у Європі, як пише Кіссінджер, є три найбільш ймовірні шляхи: «зміцнення євроатлантичного партнерства; декларування та дотримання нейтралітету; укладання таємного союзу з позаєвропейською силою або знаходження спільних інтересів з такою силою».

Декілька зауважень зробимо щодо зовнішньої політики президента Барака Обама, який обіцяючи пом'якшити ситуацію у межах Великого Близького Сходу, майже нічого не зробив для цього, хоча й підтримав традиційну політику США в АТР, за словами Кіссінджера, в якості «балансуючого актора» (balancer of power) між такими потугами як Китай та РФ (с.209).

Як відомо, Б. Обама прийшов до влади в умовах безпрецедентного поєднання поразок Америки – серед яких насамперед виділявся регіон Середнього та Близького Сходу (Ірак, ядерна програма Ірану, Афганістан, ескаляція арабо-ізраїльського конфлікту). Обговорювалась і нова роль Кіссінджера як радника Б.Обама особливо у питаннях погодження взаємозв'язку наступальних і оборонних стратегічних озброєнь у контексті непростих перемовин США з РФ щодо обмежень стратегічної ЯЗ. Щодо Європи, то в адміністрації Обама виходили з необхідності продукування більш широкого глобального бачення стратегічних питань у межах трансатлантичної солідарності США і більшої участі країн ЄС у політиці безпеки.

183

У підходах тодішньої адміністрації відчувалася нова модель зовнішньополітичного планування, яка передбачала насамперед розширення рамок національної безпеки з метою кращого забезпечення геополітичних інтересів США на світовій арені. Зокрема ішлося про інтеграцію базових інструментів, які впливають на американську глобальну могутність – дипломатію, розвідку, силові внутрішні структури, військову силу, а також економічні важелі. Традиційно у риторичі й політичній практиці офіційного Вашингтона була присутня проблема захисту демократії і прав людини, але вже не у контексті моделі «однополюсного світу», а у межах розгортання конкуренції багатьох акторів за умов мультиполярності. Зрозуміло, однак, що подібна конкуренція не мала бути затятою й нищівною – на кшталт хаотичної доби Середньовіччя. Такий негативний розвиток «витворював би самих невдах, а не переможців» [4, с.398].

Відзначимо і таку особливість: хоча у підходах адміністрації Б.Обама військовий фактор залишався дуже важливим при визначенні американської геополітичної могутності, проте визнавалися також цінність партнерства і діалогу у справі зміцнення міжнародних інституцій.

Стосовно російського напрямку варто зауважити, що Білий Дім, проголосивши «перезавантаження» відносин, особливо після підпи-

сання договору СНО-3, взяв курс на втягування РФ у переговорний процес із найбільш складних проблем двосторонніх і багатосторонніх відносин. Разом з тим, політику президента Обама в українському питанні, особливо під час його другої каденції, на думку експерта Стівена Бленка, швидше можна кваліфікувати як «боягузливу й ганебну відмову від політики та стратегії» [1, с.25]. Цікаво і те, що хоча у 2008 р. З. Бжезинський підтримав обрання Б. Обама, але з плином часу став говорити про відсутність у президента «стратегічної цілеспрямованості». Все-таки слід визнати, що роки президентства Обама (2008-2016) стали добою неухильного скорочення геополітичної та гео економічної потужності США, при тому що Америка на середньострокову перспективу усе ще залишатиметься найважливішим глобальним актором.

184
— Нові способи обробки та передачі інформації об'єднують регіони, як ніколи раніше, зміщують місцеві події на глобальний рівень та вимагають від світових лідерів моментальної реакції. При цьому, на думку Кіссінджера, міжнародна арена являє собою анархію, оскільки світовий суверен, який міг би дати певні гарантії всьому світу – сьогодні відсутній, відповідно, кожна держава повинна час від часу жорстко захищати власні національні інтереси. Як слушно зауважує автор рецензованої праці, у ситуації складного геополітичного вибору, у нашу мережеву добу «відмінності між інформацією, знанням та мудрістю слабшають» (с.357). Дійсно, сучасне інформаційно-новинне мислення не просто вибіркоче, воно критично зшулюється й усе частіше підлягає «обробці» з боку нашої перевантаженої свідомості за допомогою того ж леза Оккама, тобто живемо, не створюючи собі зайвих сутностей. Отже, як мають поводитися, за Гоббсом, ті, хто не має часу поринати у глибокі роздуми про суспільні справи: вони мають покладатися на розуміння свого обов'язку, яке іде від вчених з університетів або ж від сусідів чи знайомих, котрі завдяки тому, що говорять повільно й доступно здаються «їм мудрішими та більш обізнаними» [2, с.312]. І хоча інформація та новини сьогодні розповсюджується стрімко, інформаційні «хвилі» можуть залишати свідомість багатьох людей незайманою, якщо вони не критично й пасивно ставляться до карколомних подій в оточуючому їх світі. А так воно почасти є в умовах криз і повсякденного виживання.

Зрозуміло, що у середньостроковій перспективі взаємодія гео економічних та геоінформаційних факторів з переконфігурацією

геополітичного простору створюватиме мозаїчну й рухливу «картину» міжнародних взаємин. До того ж, проблема взаємодії й конкуренції світових демократій, авторитарних режимів й нестійких ілліберальних, «нових» демократій у середньостроковій перспективі також загостриться, а може і перейти у жорстку конфліктну фазу. І цю світову тенденцію помітив Кіссінджер, який пише, що основною проблемою нового світового порядку є той факт, що порядок, який насаджують західні держави, ісламський світ та, наприклад, Китай, зіштовхуються між собою, ставлячи під загрозу світовий баланс сил. В цьому контексті автор ставить за мету з'ясувати – чи здатні регіони з настільки різними культурами, історією та традиційними для себе теоріями світового порядку прийняти як закон якусь єдину глобальну систему. Вряд чи у середньостроковій перспективі можна собі уявити беззастережну перемогу, скажімо, заснованого на ліберальних засадах світового порядку. І все ж констатація Г. Кіссінджера така – «реконструкція міжнародної системи є останнім викликом для державного керівництва у нашу добу» (с.371).

Зрозуміло, що у рецензованій книзі (вона опублікована у 2014 р.) автор не міг передбачити приходу у Білий Дім Дональда Трампа. Спробуємо однак у межах дозволеного, спираючись на окремі аналітичні оцінки, поміркувати щодо можливих наслідків цієї неоднозначної події. Є декілька напрямів зовнішньої політики, які залишатимуться пріоритетними для будь-якої адміністрації – це насамперед Європа, Близький Схід і АТР.

Європа в уяві США усе ще буде такими собі Афінами – з усіма «принадами» традиційної культури Заходу, але у переддень сучасних Пелопонеських війн. Показово, що відомий вчений Ф. Фукуяма дуже песимістично налаштований щодо зовнішньополітичних можливостей Д.Трампа, який не вміє розмовляти з ліберальними лідерами Заходу. На його думку, у Трампа спостерігаються серйозні лакуни у тому що стосується демократичних цінностей і традицій, які пов'язують Америку з Європою. Дехто з аналітиків навіть пише сьогодні про «розлучення Трампа з Європою». На перший план у європейсько-американських взаєминах виходить жорстка боротьба інтересів, яку тепер не приховати будь-якою заспокійливою зовнішньою риторикою. Тим більше, за таких умов ЄС має полишити свій універсальний формат, переходячи до більш гнучкої моделі, де б влади Брюссельської бюрократії було б значно менше. Про це засвідчи-

ла й остання травнева зустріч лідерів Сімки, де перші суперечності між США і Європою вийшли на поверхню. Про це зазначила зокрема канцлер А. Меркель. Вона підкреслила, що Європі необхідно постояти за власні інтереси на тлі того, як Д. Трамп публічно відмовився підтримати доктрину НАТО про колективну оборону і не погодився із загальноєвропейськими позиціями з питань світової торгівлі, протидії російській агресії, а також боротьби з наслідками змін клімату.

Залишаючись одним з важливих аттракторів у динамічній системі сучасних міжнародних відносин, США усе-таки мали б рахуватися з хоча і меншими за вагою, але не менш амбітними субрегіональними геополітичними акторами. Чи це стане реальністю?

З іншого боку, у рамках сучасної «Великої гри» хаос лише зростатиме. І у подальшому адміністрації президента Д.Трампа (якщо вона на це буде спроможна) слід рахуватися з тим, що незважаючи на більш-менш позитивний баланс взаємин із Саудівською Аравією та Ізраїлем, непередбачуваність у регіоні Близького та Середнього Сходу, зокрема в Іраку, Афганістані, не кажучи про Сирію, буде загрозою глобальним інтересам Америки, причому на тлі значного погіршення відносин з Туреччиною. Тим більше, пошлемося тут знов на Кіссінджера, більшість азійських акторів і сьогодні з ностальгією та «історичними претензіями» ставляться до тих порядків, які існували в Європі сторіччя тому (с.7).

І ще один напрям, який є вкрай важливим у сучасному світі і на котрому США можуть зазнати найбільших втрат – це сфера публічної дипломатії. Адже у кінцевому рахунку (і про це попереджає старий Кіссінджер) така лінія може призвести до ризиків «нерозбірливого втручання» з боку США, що стане політичним дисонансом у контексті реалізації їх довгострокових стратегічних цілей і задач на міжнародній арені. «Погані хлопці можуть заволодіти м'якою силою», – попереджає експерт Американського Центру публічної дипломатії Нейл Росендорф (Neal Rosendorf).

Політичні кола, котрі підтримують Д.Трампа, на його думку, можуть з часом серйозно стимулювати ті потенційні сили, які працюють над делегітимізацією зусиль критично налаштованої преси до його курсу як «ворога американського народу» (the enemy of the American people). Більш того, у «винищувачів» позитивної американської м'якої сили в арсеналі ще чимало засобів – це і захоплення послаблення або ж навіть розпаду ЄС, НАТО та СОТ, а з іншого

боку «легітимізація Росії Володимира Путіна як захисника західних цінностей». Тут і продукування расової, етнічно-релігійної західної «цивілізаційної антипатії до ісламу в цілому і якщо ширше – до всього не-Західного світу».

Якщо припустити, як пише Н. Росендорф, що Трамп «затримається» у Білому Домі лише на один строк, то будь-хто з наступних президентів – республіканець чи демократ – спроможний буде з часом відновити впливи американської soft power, заснованої на твердій відданості традиційним американським цінностям та ідеям.

Проте якщо уявити, що Дональд Трамп буде переобраний у 2020 році, то це може мати негативні наслідки на середньострокову перспективу й надалі. Такий поворот подій може призвести не тільки до змін у зовнішньополітичній риторичі, а й «радикального перегляду ролей у зовнішній політиці США» (the radical recasting of U.S. foreign policy) навіть на півстоліття уперед. Особливо негативним наслідком, попереджає експерт, може стати, поряд із зміною у зовнішньому курсі, поступовий внутрішній поворот до авторитаризму та «супутньої ерозії спроможності політичної опозиції повернути владу». Усе це означатиме не що інше як ренесанс авторитарних режимів в світі у лиці Китаю, Росії й головне на чолі з негативно трансформованими США [6].

187

Звісно, це найбільш небажаний й будемо сподіватися малоімовірний міжнародний сценарій. Він, до речі, суперечить відомому аналізу Джорджа Фрідмена, зробленому у 2009 р. від Stratfor, де він спрогнозував подолання економічної і внутрішньополітичної кризи у США на рівні 2030 року. А у зовнішній сфері передбачив фрагментацію Китаю (2010) і Росії (2020), прогножуючи при цьому новий підйом Японії і Туреччини, які діятимуть у тісній союзній співпраці з оновленими у глобальному сенсі Сполученими Штатами [5, с.152].

Отже, повертаючись до аналізу Н. Росендорфа, зауважимо, що він констатує: у сфері публічної дипломатії Сполученим Штатам слід буде докласти чимало зусиль щоби подолати довгострокові наслідки трампізму й вибратися із «халепи міжнародного іллібералізму» (misadventure in international illiberalism).

Вряд чи США при Д. Трампі (як лідер Західного світу) спочатку підуть на оголошення моральних принципів глобальній аудиторії, як про це пише Г.Кіссінджер, а потім стануть оцінювати довгострокові наміри головних акторів на світовій арені або ж їх здатність здій-

снювати довгострокову політику (с.357). З точки зору стратегії «очі в середину» подібна тактика видається зайвою. Мабуть, «зовнішньополітичний реалізм» доби Трампа спроможний містити в собі й потужні ізоляціоністські настрої. Чи призведе у кінцевому рахунку така зовнішня тактика нової адміністрації до поступового «демонтажу» чи швидше трансформації НАТО як багатоярусного альянсу зі Сполученими Штатами на чолі? Як констатує Н.Росендорф, у Білому Домі сьогодні можливе існування деяких «найбільш тривожних патологій», глибоко закладених в американській політиці та суспільстві, що вириваються на поверхню після багатьох десятиліть прихованого розвитку.

188

Де ж вихід? Про нього у своїй книзі переконливо пише Г. Кіссінджер. Він полягає у віднайденні оптимальної рівноваги та взаємодії різних поглядів, воєнно-політичних систем, геоекономічних моделей та культурно-історичних ареалів на нашій Земній Кулі. Це нелегкий шлях, але його треба проходити. Автор особливо підкреслює, що сучасні пошуки оптимального світового порядку вимагають осмисленої стратегії для визначення поняття порядку всередині різних регіонів, тим більше що їх цілі часто розходяться та їх не завжди можливо примирити. Наприклад, радикальний рух може допомогти у встановленні порядку в одній частині світу, але створити передумови для заворушень в інших. Отже, з'являються передумови для конфлікту між даними регіоном і всіма іншими. Кіссінджер наголошує: «військове домінування однієї країни на одній території, навіть якщо воно забезпечує видимість порядку, може спровокувати кризу в усьому іншому світі». Тільки узгодження і баланс інтересів усіх зацікавлених акторів за столом перемовин – ось де вихід.

Отже, сподіваючись на непохитність американської демократії, схилиємось до підтримки моделі світового порядку Генрі Кіссінджера. Основою нового майбутнього світового порядку, на думку вченого і політика, має стати справедливість. Будь-який світовий порядок, щоби стати життєздатним, повинен сприйматися як справедливий – не тільки лідерами, а й простими громадянами. Важливим фактором при цьому є стирання кордонів між внутрішньою і зовнішньою політикою країн, будь-яка внутрішньополітична подія отримує розголос на світовій арені, знаходячи активних прихильників та противників серед решти країн. Тому, значущою є необхідність світових лідерів утримати таку справедливість після її встановлення. І все-таки

глобальну роль у такому світовому порядку Кіссінджер відводить Сполученим Штатам Америки, які, відповідаючи на сучасні непрості виклики, мають стати гарантом балансу сил з врахуванням питань власної безпеки та інтересів різних регіонів світу. Тому, визначаючи мінімально необхідні стратегії для виживання й досягнення цілей національної стратегії США, Америка має сьогодні замислитись над необхідними «умовами обмеження американської участі у світовому порядку» (с.372).

Рецензовану книгу Генрі Кіссінджера ми пропонуємо до уваги усім тим читачам, хто вивчає складні перипетії сучасної міжнародної ситуації і шукає адекватні відповіді на глобальні виклики сучасності, а також усім зацікавленим у розумінні важливих аспектів зовнішньої політики США на початку XXI століття.

Джерела та література:

1. Бленк С. Дрейф Вашингтона / Стівен Бленк // Український тиждень. – 2015. – №12. – С.24-25.
2. Гоббс Т. Левіафан/ Томас Гоббс. – К.: Дух і літера, 2000. – 606 с. 189
3. Тешке Б. Миф о 1648 годе: класс, геополитика и создание современных международных отношений / Бенно Тешке. – М.: Изд. дом гос. ун-та ВШЭ, 2011. – 416 с. —
4. Фішер Й. Історія повертається. Світ після 11 вересня і відродження Заходу / Йошка Фішер. – К.:Темпора, 2013. – 536 с.
5. Friedman G. The next 100 years: a forecast for the 21st century / George Friedman. – N.Y.: Doubleday, 2009. – XII, 253 p.
6. Rosendorf Neal. Überman America: the sinister soft power or Trump's foreign policy, Feb 27, 2017 // режим доступу: <https://uscpublicdiplomacy.org/blog/%C3%BCberman-america-sinister-soft-power-trump%E2%80%99s-foreign-policy>

ПОЛЕ ВЛАДИ ЯК ДОСВІД НЕ-ДОМІНУВАННЯ¹

Рец. на: Дин М. Правительность: власть и правление в современных обществах / Митчелл Дин / пер. с англ. А.А.Писарева; под науч. ред. С.М.Гавриленко. – М.: Издательский дом «Дело», 2016. – 592 с.

(Оригінальна назва: Mitchell Dean. Governmentality. Power and Rule in Modern Society / Second ed. by Mitchell Dean. – London: SAGE Publications, 2010. – viii, 294 p.).

190 — Щоби зрозуміти наше сьогодні, ми повинні не повторювати ідеї інших чи застосовувати чийсь теорії або методи на практиці, а виробляти поняття. Поняття – це спосіб спілкування з оточуючим нас середовищем і середовищами інших. Вони – спосіб “проживання життя”.

Мітчел Дін

Книга Мітчела Діна належить до тих новаторських досліджень феномену управління кінця 90-х років минулого століття, яке ґрунтується на переосмисленні проблем влади і соціуму від технік підданської політичної культури доби монархічного правління через міністерське правління, притаманне періоду індустріалізму, і до сучасних (не завжди однозначних) практик неолібералізму. Відзначимо, що вчений ось вже три десятиліття спеціалізується у царині політичної та історичної соціології, досліджуючи зокрема проблеми ефективного управління в ліберальних демократіях. Сьогодні дослідник продовжує працювати на посаді професора у Макгвайр університеті (Сідней, Австралія).

Головна особливість рецензованої книги полягає у розробці ідеї самостійності творення понять. Про що й зазначає сам М. Дін. Дослідник закликає до запозичення, перероблення, «виготовлення»

---

¹ Для цитування: Кучуран А., Осадця І. Поле влади як досвід не-домінування // Медіафорум : аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент: збірка наукових праць. Чернівці: Чернівецький національний університет, 2017. Том 5. С. 190-196.

таких понять, передавання їх іншим, щоб ті, у свою чергу, пристосували їх до реальної політичної дійсності. В такому підході відображається певна спадковість ідеї відкритості знання від Мішеля Фуко, але М. Дін доповнює її закликом до активного перероблення існуючих понять і «виготовлення» власних.

Центральним поняттям рецензованої праці є управління, його аналітика, що приводить до використання терміну «правління» (governmentality). Зауважимо, що англійський варіант назви поєднує два поняття, які немовби «спонукають», підштовхують одне одного – «управляти» (govern) і «ментальність» (mentality). Зрозуміло, що подібна двозначність не може бути збережена в українському чи-то у російському варіантах перекладу.

Мітчел Дін не винайшов цього поняття, а його праця є швидше розвитком ідей про владу М. Фуко, який і є фактично першим з вчених, хто розглядає феномен влади не стільки з точки зору процесів підкорення і панування, а маючи на увазі щось набагато складніше. Це «складніше» є множинним і включає як суб'єктивні фактори, так й певні інститути. Загалом адекватний переклад цього терміну є доволі складним, на що звертають увагу й інші дослідники [1, с.3]. Ми ж використаємо поняття «правління» у контексті російськомовного перекладу праці Діна.

Мішель Фуко у своїй четвертій лекції курсу «Безпека, територія, населення» звертається окремо до проблеми правління. Він вказує, що з середини XVI ст. особливого розквіту набувають праці мислителів, що займають проміжне становище між порадами правителям і трактатом з політичної науки. Такі праці він визначає як «мистецтво управління» [2, с.4]. У повній версії лекцій французького дослідника цей термін перекладено як «мистецтво управління» [3].

Сам М. Фуко, як зазначає Дін, не прагнув до однозначності поняття «правління», зосередивши в лекціях увагу розгорнутим проясненням власного концептуального винаходу, яке характеризує одночасно і форми суб'єктивності (менталітет), і технології (інститути) (с.24). Хоча самому М. Фуко вести мову про мистецтво управління (правління) в термінах «інституціональних і ментальних структур» не дуже імпонувало [2, с.15].

Отже, як розуміє «правління» Фуко? Правління – це комплекс інститутів, процедур, досліджень і аналізів, розрахунків і тактик, які дозволяють втілювати специфічну і складну форму влади,

основною ціллю якої є населення, формою знання – політична економія, а технічним інструментом – апарати безпеки [2, с.20]. Якщо за суверенної влади основною ціллю управління була сім'я, то з переходом до етапу правління, населення стає ціллю, а сім'я лише засобом [2, с.18].

М. Дін, наслідуючи Фуко, побудував свою працю як розгляд «управління» саме у такому ракурсі, його втілення у режимах суспільних практик. Відповідно управління – це будь-яка більш чи менш розрахована і раціональна діяльність, що здійснюється різними агентами влади, яка використовує різноманітні інструменти і форми знання. Її завдання – формувати насамперед поведінку, працюючи із бажаннями, устремліннями, інтересами і переконаннями різноманітних акторів задля досягнення визначених, але рухомих цілей і з великою кількістю відносно непередбачуваних наслідків, ефектів і результатів. М. Дін розглядає управління як «своєрідне прагнення обдумувати і скеровувати людську поведінку» (с.73). Відповідно до цього, управління стосується регулювання великої кількості сфер людської життєдіяльності, починаючи від економічних відносин і закінчуючи приватним будівництвом і архітектурним виглядом міст. Основна вимога, певна лінія визначення цього «управління» – це прагнення, наскільки можливо, раціонально формувати людську поведінку і як пише автор, щоби спонукати громадян діяти самостійно, з відповідальністю, розвиваючи різноманітні технології суспільної діяльності.

Управління також поширюється і на питання етики та моралі, що у свою чергу розширює діапазон дослідження з такого ракурсу і на те, яким чином індивіди здійснюють самоконтроль, тобто самоуправління власною поведінкою (с.76).

Думки щодо аналітики управління автор розпочинає із роз'яснень за допомогою якого ж методу досліджувати цю сферу, що приводить його до генеалогії. Навівши особливості генеалогій різних наукових шкіл та окремих дослідників, він описує генеалогію, вказуючи на її «анти-анахронічність» (с.140), тобто небажання прочитувати минуле в термінах сучасного. Це також проявляється і в підході до минулого, яке розуміється не як необхідні кроки на шляху до теперішнього, а як унікальний досвід, який варто аналізувати з позицій розроблених колись власних термінів, не модернізуючи його. Хоча у наступному ж абзаці М. Дін, говорячи про сучасні проблеми самоідентичності,

відкриває й протилежний бік генеалогії – «використовувати аналіз минулого, щоб зробити незнайоме знайомим, показати, що минуле в деяких відношеннях не так вже й відрізняється від теперішнього» (с.141-142). Отже ідеться про різноманітність, варіативність та унікальність соціального досвіду.

Подібна варіативність генеалогії пояснюється розумінням з боку дослідника її завдання – «відслідковування історії умов нашого політичного розуму, в яких ідеал держави загального добробуту стає проблемою» (с. 149). Націленість на багатоманітність досліджуваних процесів проявляється в підході до лібералізму як практик управління, а не як певного періоду, філософської течії чи форми держави.

Окреме місце у рецензованій праці займає аналіз лібералізму як практики управління. Його використання і домінування в управлінні М. Дін пояснює здатністю до «демонстрації вражаючого рівня політичної винахідливості та самооновлення» (с.157).

На основі аналізу емпіричних досліджень залежностей і «надання прав» (empower) М. Дін закликає знайти аналітичну мову, яка вже не буде залежати від образу держави і фіксованого розподілу між публічною і приватною сферами та зможе адаптуватись до неминучої множинності (програм, агентів, влад, цілей тощо) управління (с.205). Мова «правління» з її зверненням до багатофакторності влади і управління якраз підходить на роль такого аналітичного інструменту. Як відзначає сам австралійський науковець: «правління – це не просто методологія соціальної науки. Це унікальний набір інструментів за допомогою якого формується нова сфера досліджень» (с.42).

Чому ця сфера формується і чому вона є актуальною? М. Дін пояснює це тим, що пряме запитання «хто править?» у контексті дослідження влади і управління є застарілим. Відповідно аналітика управління сформувалась і через те, що досліджуючи існуючі теорії (демократична, плюралістична, марксистська, елітистська, феміністська) висунула підозру, що вони не підходять для осмислення сучасних політичних проблем. Усі вони, зазвичай, ставлять однакові запитання (де знаходиться джерело влади, на чому базується легітимність владних акторів), але дають різні відповіді. Основне питання для аналітики управління – «як?». Як відбувається утвердження певних місць (зон) в якості місць авторитету і влади, як різні сфери утверджуються в якості місць управління (с. 105, 114).

Аналітика управління своїм основним завданням бачить дослідження того, як управляємо ми і як управляють нами різними способами, використовуючи варіативні режими практик. Останні ж визначаються як відносно пов'язані способи займатись справами (с.97).

Ментальності влади, вслід за Фуко, він розглядає (у рамках певної концептуальної дихотомії) як гру між «пастир-стадо», яка успадкована від християнства, і грою «місто-громадянин», що взята з грецьких полісів. Використовуючи дослідження благодійності в період Античної Греції та часів Риму, Дін показує, як відбувалась трансформація відносин і розуміння влади і як це відображається в сьогоденній державі загального добробуту. Щодо останнього, то воно включає два аспекти:

1. Індивід як громадянин, що реалізовує права і свободи на основі рівності з іншими громадянами.

194 — 2. Індивід як жива істота, що потребує турботи, оскільки піддається інтеграції шляхом складних форм соціальної солідарності (с.214, 226-227).

Перша характеристика пов'язана з грою «місто-громадянин», а друга – «пастир-стадо». Для сучасного управління це знаходить відображення у політиках неолібералізму чи ордо (соціального) лібералізму. Ліберальну «правлінність» визначають як оптимізацію і налаштування режиму управління в спробах відійти від надмірного контролю і надлишковості «ручного» управління. Наприклад, у передмові до рецензованої книги О. Бікбов підкреслює, що заміна репресивної машини СССР техніками переконання і виховання, а також «економічного стимулювання» була розрахована на десятиліття і саме тому дозволяє розглядати приклад пізнього СССР як такий, що зближує його з деякими практиками ліберальних соціумів [4, с. 16, 21].

Основний меседж Діна полягає у тому, щоби подолати, так би мовити, ідіосинкразію щодо розуміння і головне спрямованості дій влади /владних інституцій стосовно громадян, які автономно породжують нові, іноді незвичні суспільні/громадські й особистісні практики. Сьогодні, на нашу думку, головне завдання наук про управління полягає у тому щоби навчити громадянина протистояти тенденціям авторитарної правлінності, яким ще послуговуються неадекватні представники влади, особливо у країнах ЦСЄ і зокрема в Україні, користуючись при цьому методами соціального та інформа-

ційного маніпулювання. «Неможливість відрізнити технології управління від практик панування, – пише О. Бібков, – породжує ілюзію тотальної держави-адміністрації-панування-примусу, підштовхуючи будь-який аналіз влади до різновиду морального служіння або за-судження» [4, с.27].

Значна частка книги Діна так чи інакше присвячена критиці і вказівкам на загрози «надлишкового управління». Адже, на його думку, навіть лібералізм стосовно верств населення, яке неспроможне змінитися, несе в собі «деспотичне правління» (с. 517). У кінцевому рахунку йдеться про зменшення крок за кроком наявних «обсягів управління». Саме завдячуючи цьому, ми можемо побачити як той чи інший соціум, його активні групи будуть більш відкриті діалогу і співробітництву, а також потребам пересічних громадян й користувачів професійних експертиз і послуг. Такий розвиток цілком можливий, якщо у громадській думці і на різних владних рівнях буде формуватися образ свободи і навіть управління як політичних практик «не-домінування». Скористаємось тут ідеями сучасного філософа і мислителя Філіпа Петтіта з його праці «Республіканізм» [5]. Насправді соціальне у нових умовах ХХІ ст. переживає зміни, метаморфози та еволюціонуючи заперечує навіть неолібералізм. Дін зокрема критикує неоліберальну теорію і практику, яка виходить з того, що необов'язково вирішувати складні соціальні проблеми, які мають з плином часу «розчинитися» самі по собі. До речі, одну з небезпек неолібералізму вчений вбачає у впевненості, що будь-яку «діяльність можна зробити працездатною за допомогою споживчого вибору» (с.521).

Криза засадничих практик «соціальної держави» ХХ ст. призводить до того, що розвинені ліберальні демократії будуть й надалі стикатися з проблемами нерівності й бідності, з некерованістю окремих соціальних груп і ці проблеми вирішуватимуться скоріше на шляхах координації, самоврядування й відповідальної автономії громад й окремих громадян, а не бюрократичними засобами посилення управлінських вертикалей. Інакше кажучи, людство очікує «нове винайдення» соціальних практик, яке більш відповідає несподіваним і глобальним викликам ХХІ століття. Головне – не помили-тися у виборі.

Джерела та література:

1. Донзло Ж., Гордон К. Управление либеральными обществами – эффект Фуко в англоязычном мире / Ж. Донзло, К. Гордон // Логос. – 2008. – №2 (65). – С. 3-20.

2. Фуко М. Правительственность / М. Фуко // Логос. – 2003. – №4-5 (39). – С. 4-22.

3. Фуко М. Безопасность, территория, население. Курс лекций, прочитанных в Коледж де Франс в 1977-1978 учебном году / М. Фуко; Пер. с фр. В. Быстрова, Н. Сулова, А. Шестакова. – СПб: Наука, 2011. – 544 с.

4. Бибков А. За порогом новой эры правления // Дин М. Правительственность: власть и правление в современных обществах / М. Дин; пер. с англ. А. Писарева; под науч. ред. С. Гавриленко. – М.: Издательский дом «Дело» РАНХиГС, 2016. – С.7-30.

5. Петтит Ф. Республиканизм. Теория свободы и государственного управления / Филип Петтит / пер. с англ. А.Яковлева; предисл. А.Павлова. – М.: Изд-во Института Гайдара, 2016. – 488 с.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ

Акульшина Вікторія – студентка 4 курсу спеціальності «Міжнародна інформація» Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, e-mail: akulshina@gmail.com

Богаतिрець Валентина Вікторівна – кандидат політичних наук, доцент кафедри сучасних іноземних мов та перекладу Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, e-mail: valentyana_bohatyrets@ukr.net

Гісса Олександра Костянтинівна – кандидат політичних наук, асистент кафедри міжнародної інформації Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, e-mail: gissa-gissa@rambler.ru

Гринчук Марина Сергіївна – аспірантка кафедри міжнародних медіакомунікацій та комунікативних технологій Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, e-mail: maryna_grynchuk@yahoo.com

Губата Роксолана Василівна – студентка 5 курсу спеціальності «Міжнародна інформація» Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, e-mail: roksolana.gubata@mail.ru

Дубов Дмитро Володимирович – доктор політичних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу інформаційної безпеки та розвитку інформаційного суспільства Національного інституту стратегічних досліджень, e-mail: shamus123@ukr.net

Дубова Світлана Володимирівна – кандидат історичних наук, викладач кафедри інформаційної, бібліотечної та архівної справи Київського національного університету культури і мистецтв, e-mail: sdubova@ukr.net

Зайцева Зінаїда Іванівна – доктор історичних наук, професор кафедри політичної історії ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», e-mail: zzi07@ukr.net

Звоздецька Оксана Ярославівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри міжнародної інформації Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, e-mail: zvozdecka.o.j@i.ua

Катеринчук Павло Миколайович – кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародної інформації Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, e-mail: pavlo.katerynychuk@gmail.com

---

Кучуран Андрій – кандидат політичних наук, Чернівецький центр розвитку місцевого самоврядування, e-mail: Kuchuran@gmail.com

Лучак Анна-Марія – аспірантка кафедри соціальної філософії та філософії історії Львівського національного університету імені Івана Франка, e-mail: amluchak@gmail.com

Лучак Микола Миколайович – кандидат філологічних наук, доцент кафедри сучасних іноземних мов та перекладу Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, e-mail: asc@chnu.edu.ua

Макух-Федоркова Іванна Іванівна – кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародної інформації Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича e-mail: ivanna.makuch@mail.ru

Олієвський Олександр – незалежний дослідник, e-mail: Fiduzit@gmail.com

198 — **Осадца Іван Степанович** – кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародної інформації Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, e-mail: ivosadtsa@yahoo.com

Повидиш Владислав Володимирович – магістр права, МАУП, м. Київ

Ротар Наталія Юріївна – доктор політичних наук, професор кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, e-mail: nata_rotar@ukr.net

Соснін Олександр Васильович – доктор політичних наук, професор кафедри університетської освіти і права ДНВЗ «Університет менеджменту освіти», заслужений діяч науки і техніки України, член-кореспондент Української академії політичних наук, e-mail: alvas.sosnin@gmail.com

Фісанов Володимир Петрович – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародної інформації Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, e-mail: vfisanov@gmail.com

---

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВИХ СТАТЕЙ

Кафедра міжнародної інформації Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича запрошує фахівців у сфері політичних наук до співпраці на сторінках наукового видання з політичних наук «Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент». Головний редактор – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародної інформації ЧНУ Володимир Петрович Фісанов. Збірник «Медіафорум» видається один-два рази на рік та має тематичне спрямування з політичних наук. Окрім наукових статей чекаємо на рецензії, наукові огляди та інформаційні повідомлення. При підготовці матеріалів для публікації у збірнику редакційна колегія наукового видання та видавництво просять авторів дотримуватися загальноприйнятих вимог щодо оформлення наукових публікацій, зокрема:

1. Стаття має бути підготовлена українською мовою й оформлена відповідним чином: індекс УДК (на початку ліворуч); назва статті (по центру); анотація українською, англійською та російською мовами (кожна не менше 500 знаків); ключові слова трьома мовами (до восьми); текст статті (повинні бути відображені обов'язкові елементи згідно з вимогами до наукових фахових публікацій – постановка проблеми, аналіз останніх досліджень і публікацій, формулювання мети або цілей статті (постановка завдання), виклад основного матеріалу, висновки, перспективи подальших розвідок у даному напрямку); список використаних джерел, оформлений відповідно до останніх вимог стосовно наукових фахових публікацій.

2. Технічні вимоги до оформлення статей: обсяг статті, у тому числі зі списком використаних джерел, таблицями, схемами, анотаціями тощо не повинен перевищувати 0,5 др. арк. (20 тис. знаків); текст має бути надрукований шрифтом Times New Roman, 14 кеглем через 1,5 інтервали; верхнє, нижнє поле – 2 см, ліве – 3 см, праве – 1,5 см; посилання і примітки мають відповідати наступним вимогам: посилання на джерела оформлюються за правилами бібліографічного опису літератури (у квадратних дужках номер джерела з посиланням на сторінку, наприклад, [1, с. 7]); примітки робляться посторінково, автоматично, з позначкою*; ілюстрований матеріал потрібно створювати у одному із редакторів або сканувати з роздільною здатністю не менше 300 dpi із подальшим збереженням у форматі tif або jpeg.

3. До статті обов'язково додаються дані про автора – прізвище, ім'я та по-батькові (у називному відмінку); науковий ступінь, учене звання, посада, місце роботи (без скорочень); контактний телефон (разом із кодом міста); e-mail; іноземні автори вказують також назву країни.

4. Стаття має бути прорецензована і рекомендована до друку та подаватися з рецензією керівника (для аспірантів).

5. В разі, якщо текст статті надсилається електронною поштою, він повинен надсилатися з електронної адреси автора статті, за якою здійснюватиметься листування з ним. Для здобувачів наукового ступеня кандидата наук обов'язково слід вказати електронну пошту наукового керівника.

Редакційна колегія може скорочувати й редагувати матеріал за погодженням із автором або відхилити його в разі невідповідності вимогам.

Відповідальність за зміст несе автор.

Матеріали подавати за адресою: E-mail: ivosadtsa@yahoo.com (Відповідальний секретар збірника «Медіафорум» Осадца Іван Степанович. З позначкою «у збірник»), або Відповідальному секретареві збірника «Медіафорум» доц. Осадца І.С., Кафедра міжнародної інформації, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, вул. Коцюбинського, 2, м. Чернівці, 58000. Телефон для довідок: (0372)52-55-55 або 050-540-78-48.

Наукове видання

МЕДІАФОРУМ

Випуск V

Збірка наукових праць

Аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент

Медіафорум : аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент : зб. наук. праць.
– Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2017. – Вип. 5. – 200 с.

Науковий редактор – В.П. Фісанов
Комп'ютерна верстка – І.С. Осадца